

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПОДСТВО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 7 (508), July, 1990, Vol. XLIII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, мгр О. Коваль,

проф. д-р В. Косик, інж. В. Олесків,

д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий

Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 01 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1990 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	65 дол.	35 дол.	6 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	65 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	200 б.фр.
Вел. Британія	ф.27.50	ф.15.00	ф.3.00
Канада	65 дол.	35 дол.	6 дол.
США	60 дол.	32 дол.	6 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	12 н.м.
Франція	300 фр.	175 фр.	30 фр.
Швеція	300 кор.	175 кор.	30 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адре-
су Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

Визвольний ШЛАХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 7 (508)

ЛИПЕНЬ, 1990

Річник XLIII

Зміст VII-ої книжки

Питання національного визволення

Роман Рахманний: ЗВІТ ГОЛОВНОМУ КОМАНДИРОВІ	771
Василь Барладяну: ПРИБУЛЬЦІ З ЦЬОГО СВІТУ	777
Валідас Анялаускас: ОКУПАНТАМ СЛУЖИТИ НЕ БУДЕМО	786
Зіновій Красівський: ПРИНАГІДНА ЗУСТРІЧ З БОРЦЕМ ЗА ПРАВА УКРАЇНИ	791
Петро Ралєс: ІЗ ВИРОДЖЕННЯ ОСОБИ ДО ВИРОДЖЕННЯ НАЦІЇ	796
Ч. Н., Київ: ІДЕОЛОГІЧНА МІТОЛОГІЯ	798
— ЛЕНІН І ЛЕНІНЦІ	799
Михайло Осадчий: ВШАНУВАННЯ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО	801
— ЗВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ДО ЙОГО МАЙБУТЬОГО — МОЛОДІ	801
— «ХАЙ ЖИВЕ КПСС НА ЧОРНОБІЛЬСЬКІЙ АЕС»	804

Ярослав Гайвас: САГА ОСТАННЬОГО РЕЙДУ (Закінчення, 5)	806
---	-----

Література

Ігор Калинець: КРАЄВИД З ЕЛЕГІЯМИ (вірші)	817
Іван Світличний: НА КАЛИНІ КЛИНОМ СВІТ ЗІЙШОВСЯ	824
Роман Кухар: ДВА МУЖНІ ПОЕТИ — Василь Симоненко і Василь Стус	834
о. Євген Небесняк: ХРЕСТОМАТІЯ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ — Передмова і переклад «Поучення Дітям Володимира Мономаха»	837

Наука, дослід

Володимир Янів: АНАЛІЗА ШЕВЧЕНКОВОГО «КОБЗАРЯ» З ПОГЛЯДУ СОЦІАЛЬНИХ ПРЯМУВАНЬ ПОСЛУХУ Й СПРОТИВУ В УКРАЇНЦІВ	847
Д-р Блянка Єржабова: УКРАЇНЦІ В ПРАЗІ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	860

Присвята

Мартин Новаківський: СПОМИНИ ПОКІЙНОГО МАРТИНА НОВАКІВСЬКОГО з вступним словом д-ра Миколи Климишина	875
--	-----

Документи з поля змагань

— ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА	885
— З'їзд УХДФ	886
— ЧЕРКАСИ	887
— ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ	888

Огляди, рецензії

Володимир Жила: ЗУСИЛЛЯ, ГІДНЕ УВАГИ	889
Михайло Осадчий: ТВОРЧИЙ ВЕЧІР ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА ТА ІВАНА СВІТЛИЧНОГО	892
Ст. Радюк: УКРАЇНІСТИКА ПОЗА МЕЖАМИ УРАЇНИ	893
ВАГОМА ПРАЦЯ НЕВТОМНОГО БІБЛЮГРАФА	895

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

Преосвященний Владика Володимир (до 29 квітня 1990 року о. митрат Василь Романюк), єпископ Ужгородський і Хустський, але під цю пору Місійний єпископ в Києві, столиці України. Біля нього о. протопр. Михайло Галиця. Фотознімка зроблена в листопаді 1989 року біля пам'ятника св. Володимира Великого в Лондоні

* * *

Редакція журналу, Адміністрація і Друкарня УВС в Лондоні щиросердечно вітають Владика Володимира в сані ієрархів УАПЦ в Україні і бажають йому найкращих успіхів у відповідальній праці.

Питання національного визволення

Роман РАХМАННИЙ

ЗВІТ ГОЛОВНОМУ КОМАНДИРОВІ:

В 40-річчя останнього бою ген. Т. Чупринки-Шухевича

I

Уже сороковий раз холодну зиму, в нас і в Україні, знову замінила тепла весна; і вже сороковий раз ми всією громадою відзначаємо дату останнього бою ген. Т. Чупринки-Р. Шухевича: 5 березня 1950 року. І кожного року запитуємо одні одних: — Що спонукало його, влітку 1944 року, сказати своїм друзям, які радили йому виїхати на Захід: «Рідної землі я не покину, я залишаюся з народом!»

Цим народом для ген. Чупринки-Шухевича були, насамперед, члени рев. ОУН, вояки УПАрмії та діячі УГВРади, а далі — всі ті українці й українки, які вже три роки сприяли визвольній боротьбі проти німців, а тепер були також готові ставити опір советоросіянам. Почуття щирої відповідальності за долю своїх кадрів, що ним відзначався ген. Чупринка-Шухевич, не має рівного собі в історії інших визвольних рухів Європи.

Його несхитна вірність приреченню українського націоналіста — «Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї!» — мала глибоке психологічне коріння в його характері. Як 12-річний юнак, Роман Шухевич зблизька спостерігав відродження української державности і її падіння. Він, отже, завчасно усвідомив, що без власної збройної сили жадна політична дія не буде мати успіху. За відновлення самостійної Української Держави він завзято боровся в лавах борців УВО і ОУН, але головну увагу він присвячував вивченню військової справи та організуванню збройних відділів ОУН.

Такі міркування виправдалися історичними подіями. В *Карпатській Україні 1939 року*: єдиною самооборонною силою стали відділи Карпатської Січі, рушійним мотором якої був саме Роман Шухевич. У *1941 році у Львові*: Я. Стецько, може, не міг би провести в життя Акт про відновлення Української Держави 30 червня,

якщо б він і Національне Зібрання не мали за собою збройної сили ОУН — Легіон сот. Р. Шухевича.

Згадуючи все це сьогодні, всі ми з вами символічно схожі на того журналіста, що мав написати некролог — посмертну статтю про свого погіблого приятеля. Спогади не дозволяли йому зібрати думок, і він говорив до мертвого друга: «Ех, скільки то бойових дій пережили ми разом. . . А тепер ти лежиш тут мертвий, на лаві в чужій хаті, накритий чужим плащем позиченим. В нашій підпільній друкарні друкарі чекають на мою нотатку про тебе. . . Завтра, на твоєму похороні, лунатимуть палкі промови; напевно буде сутичка з поліцією, будуть поранені. А готовий «твій» випуск нашої газети розійдеться, з рук до рук, поміж народ і притягне нових людей до визвольної боротьби. *Ось так ти, друже, ще й своєю смертю пригодишся нашій справі.*»

Роман Шухевич любив це оповідання і юнакам ОУН радив прочитати його, подумати, щоб зрозуміти приречення патріота-націоналіста: *треба активно жити для України та навіть своєю смертю прислужитися справі її визволення.* Тому й ми сьогодні (неначе той журналіст з оповідання) спільно складемо свій «звіт» Командирові: звіт у доказ того, що ми вже зрозуміли глибший сенс його самопожертви на рідній землі. Скажімо просто так:

«Генерале!. . . 46 років минуло з того дня, як Ти зі своїми бойовиками, вояками і політичними діячами остався в Україні обороняти її право на свою суверенність. А ми — серед лих воєнної хуртовини і після скитання — опинилися в чужих краях. Інформування про дії ОУН, УПА й УГВРади тут натрапляло на великі перешкоди, а засоби наші були надто малі. Вісті з України були також скупі: Москва блокувала Україну, щоб людство не дізналося про чинний опір українців. . . Навіть Твоє командне прізвище стало нам відоме щойно у 1946 році, коли ми дізналися, що УПАрмією командує генерал-хорунжий Тарас Чупринка.

Крім того, тоді не бракувало в нас маловірів, які ставили під сумнів саму можливість будь-якого опору владі Москви. Щойно тоді, як на Твій наказ, у центральну Європу пробилися з Перемищини і Лемківщини відділи УПА й ОУН, ті маловіри визнали, що «якийсь там опір існує». Згодом, Твоя самовіддана смерть в білороському бою, поблизу Львова, 1950 року, врешті спонукала нашу еміграційну громадськість до більш об'єднаної дії на чужині. Тоді теж усвідомлено цінність «Звернення Воюючої України» до українських емігрантів з 1949 року і, врешті, створено Світовий Конгрес Вільних Українців. У принципі його діяльності покладено вимогу безкомпромісової боротьби за самостійну й соборну Українську Державу і визнано вклад УПАрмії в цю боротьбу.

Твою концепцію (ОУН та УПА) спільної боротьби всіх Москвою поневолених народів поширив на всю земну кулю АБН під керівництвом Твого друга Я. Стецька — голови Українського Державного Правління у Львові, в якому Ти, Генерале, займав пост міністра національної оборони. Ця програма розчленування Советського Союзу на самостійні держави надовго випередила політику великодержав Заходу про деколонізацію Азії та Африки. Водночас, завдяки підприємливим членам рев. ОУН та АБН-у, інформація про всю крайову боротьбу проникла в пресу і державні центри Заходу.

І ці успіхи — Твоя перемога, Генерале, бо всі наші досяги в державах т. зв. вільного світу ґрунтувалися на результатах боротьби визвольних формацій під Твоїм проводом на рідних землях!»

II

Наш короткий «звіт» ген. Т. Чупринці-Шухевичеві з приводу 40-річчя його останнього бою не є тільки «ще один славословний некролог». . . Бо не тільки ми, українці, але й чужинці, вчені дослідники повстанських рухів у світі, вже визнали небуденність українського опору. «УПАрмія, щодо свого тривання, щодо географічного обсягу своїх дій та щодо кількості своїх бойових операцій, є найвизначніший зразок збройного опору на території будь-якої комуністичної держави», — написав історик Джон Армстронг.

Вивчивши ідейну наснаженість та виняткову організованість українського визвольного руху проти трьох комуністичних держав, західні стратеги почали серйозно обмірковувати роль українського народу, як важливого чинника у стратегічних планах щодо Східної Європи. Адже на такій вузькій смузі західних земель України, що включає Лемківщину, Перемищину, Холмщину і Підляшшя, наші повстанці дали неймовірні докази ефективності своєї підпільної мережі та військових операцій відділів УПА. Справність підпільної адміністрації, постачальної мережі, санітарної служби та інформації, включно з власною повстанською тактикою і стратегією, заскочили польських військових керівників та їхніх московських дорадників. Бож тоді (у 1947 році) шість польських армійських дивізій і поліційних відділів, з допомогою советських і чехо-словацьких з'єднань — за сім місяців! — не були в силі знищити ледве чотиритисячну самооборону того терену. Адже одні відділи наших повстанців продерлися в підсоветську Україну; а інші — перед обличчям цілого світу — прорвали т. зв. «залізну завісу»: через Карпати і всю Чехо-Словацьчину вони дійшли до окупаційних зон Австрії та Німеччини. Таким чином,

ганебна комуністична «операція Вісла» тільки спричинилася до виявлення сили й обсягу дій українського опору на всіх землях України.

Західні аналітики також визнають (разом з нами), що присутність ген. Т. Чупринки-Шухевича в безпосередньому проводі цього руху на рідних землях була вирішальна для всіх його успіхів. *По-перше*, всі формації того руху мали центральне керівництво; воно не допустило до «отаманії» — не дозволило відосереднім силам анархізувати його. А це бувало з подібними рухами інших національностей, провід яких перебував за кордоном. *Подруге*, присутність ген. Чупринки — крайового провідника ОУН, Головного командира УПА і голови Президії УТВРади — була найсильнішим моральним зв'язком між численними збройними групами на великій території України. Всі повстанці (та весь народ) усвідомляли, що їхній провідник перебуває з ними, живе і ділить з ними всіма їхніми небезпеками й недостатками, невдачі та успіхи. Це почуття єдності долі зі своїм проводом домогло українським повстанцям перетримати збройні та пропагандивні удари Москви по них протягом восьми років.

Американські стратеги надто пізно оцінили потенціальну силу повстанських рухів і зазнали відомої невдачі у В'єтнамі. Зате деякі стратеги Заходу, згодом, обмірковуючи можливість Третьої світової війни і потребу чи доцільність стратегічних атомних ударів по всіх центрах СРСР, врахували досвід української повстанської «війни». Вони зрозуміли: такого потенціального союзника Заходу, як Україна, недоцільно знищувати атомним вогнем, але радше треба було б трактувати як самостійний — відмінний від росіян — чинник.

Тож виправдано можна сьогодні сказати: ген. Т. Чупринка-Шухевич, своєю присутністю на рідних землях і своєю самопожертвою, охоронив український народ від можливої атомної загибелі в можливій Третій світовій війні з ужиттям ядерної зброї. Ще й своєю смертю він пригодився українській справі!

III

Але ген. Чупринка-Шухевич напевно не прийняв би нашого «звіту», якщо б ми всі заслуги у цій справі приписали тільки йому одному. Хоча він — Головний командир усього руху на рідних землях, то все таки він вважав себе за одного із багатьох, як рівного серед рівних йому: бойовиків і вояків УПА, зв'язкових, санітарів, постачальників харчів і зброї... селян, робітників, учите-

лів, лікарів, письменників і духовників, які разом становили 200-тисячну армію повстанських борців. Вони із довір'ям виконували його накази, бо знали, що він не вимагає від них більше, як від самого себе. . . І він — ген. Чупринка — знав, що може покластися на кожного з них; що вони сумлінно виконають його доручення в міру своїх сил, хоч би й ціною свого життя.

В тому взаємодовір'ї ніхто з них не розчарувався. Командир загинув на своєму посту так хоробро, як загинули тисячі його підкомандних борців. А вони, ті, що пережили те лихоліття і потрапили у московський полон, ідею української державности й ідею спільної боротьби з іншими поневоленими народами понесли в тюрми і концтабори Росії. Як засвідчили чужинці (з росіянами включно), які вийшли на волю, то в системі ГУЛАГ-у бойовики ОУН і вояки УПА відзначалися високою ідейністю, політичною виробленістю і людяною витримкою; це вони організували відомі страйки і ввесь рух опору проти концтабірної адміністрації.

На традиціях безпосередньої збройно-політичної боротьби вирости вже більш як два покоління українців; тому Україна сьогодні має нові кадри оборонців своєї гідности і незалежної державности. Ось чому віднедавна жовто-блакитні прапори, як символ самостійної України, замаяли і там перед очима всього людства.

IV

На кінець — ще одне ствердження. Ген. Чупринка-Шухевич також не прийняв би приязно нашого сьогодинішнього «звіту», якщо б ми окремо не згадали подвигів українських жінок і дівчат, часто малолітніх і навіть дитячого віку. Бо жіноцтво творило велику частину кадрів цілого підпілля. Це вони допомогли українським чоловікам і хлопцям у збройних формаціях виконувати свої бойові завдання так сумлінно, як цього очікував від них їхній Головний командир. У пам'яті різнонаціональних в'язнів советських тюрем і концтаборів українки записалися як одні з найгуманніших, ідейних і чесних політв'язнів.

Тож, вшановуючи сьогодні пам'ять ген. Чупринки, ми водночас вшановуємо всіх його борців — чоловіків і жінок однаковою мірою. Символічним вирізненням серед них нехай буде наша згадка про Наталю Шухевич з роду Березинських, дружину Командира. Вона не рятувалася втечею за кордон; вона не покинула свого чоловіка навіть у найтяжчі роки їхнього життя; вони не виреклися його імени без уваги на всі переслідування і ув'язнення. Наталя Шухевич-Березинська *добровільно* прийняла цей хрест мук на

себе і своїх дітей. Вона, мабуть, найшляхетніший зразок подружньої і національної вірності в історії нашого народу.

Зміцнені прикладом своєї матері, діти ген. Т. Чупринки-Шухевича також зберегли вірність своєму батькові. Син Юрій, люто переслідуваний і ув'язнений протягом більшості років свого життя, затримав і людську гідність, і світлу пам'ять про свого батька Романа. А той не занедбав навіть у найнебезпечніший час зустрінутися з сином і навіть пояснити йому, за що ведеться повстанська боротьба в Україні. Не в ім'я ненависти і помсти, але в ім'я найвищої любови — за визволення свого народу, щоб він міг жити в людських умовах у законній українській державі.

Ось вам прекрасне пояснення самої суті українського націоналізму: він ґрунтується на християнській любові до свого народу, своєї культури і своєї християнської Церкви. Любови, яка велить віддати за волю своїх співвітчизників навіть власне життя; навіть своєю смертю пригодиться визвольній справі свого народу.

В цьому аспекті є логічна й органічна єдність світогляду ген. Т. Чупринки-Шухевича зі світоглядом і характерами інших провідників українського народу в 20-му сторіччі: Головного Отамана С. Петлюри, засновника ОУН полк. Є. Коновальця та першого провідника рев. ОУН Степана Бандери. Разом із *мучеництвом* митрополитів і єпископів УАПЦеркви та УКЦеркви, *самовіддана смерть* цих провідників *на чужині* та *самопожертва* Головного командира УПА *на рідній землі*, в Україні, сьогодні далі оживляє мільйони українських душ на всій земній кулі — служить світлим дороговказом для нових поколінь людей українського роду. Слава їм!

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

Василь БАРЛАДЯНУ

Співвітчизнику й надійному другові
Миколі Муратову

Автор

ПРИБУЛЬЦІ З ЦЬОГО СВІТУ. . .

*«Постануть бо месії неправдиві та пророки
ложні й чинитимуть знаки та чуда, щоб,
оскільки можна, одурити вибраних».*

Мр. 13.22

«І тоді прийде кінець».

Мт. 24.14

Аж ніяк не збираюся, викриваючи неправдивих пророків, доводити, що наблизився кінець світу. Хоча ознак, провіщаного Господом Ісусом кінця, в СССР сьогодні багато. . . З кожним днем стають порожнішими продовольчі магазини. А це означає, що «буде голод» (Мр. 13.8). Місцями вже були апокаліптичні землетруси (Мт. 24.7). Стаються різного роду катастрофи, в яких гинуть тисячі людей. Ми стали свідками того, як в СССР повстає «народ на народ» (Мр. 13.8). Але не маємо права казати, що «це початок терпінь породільних» (Мр. 13.8). Адже «про день той чи про годину не знає ніхто: ані анголи небесні, ані Син, — лише сам Отець» (Мр. 24.36). Але ми сьогодні переживаємо часи, коли атеїстична держава дозволяє Російській Православній Церкві засновувати нові парафії, відкривати церкви, куди вірні понесуть гроші, що вкрай потрібні збанкрутілій владі. Та й інші конфесії, окрім УКЦ й УАПЦ, одержали відносну свободу. Нарід, спраглий Слова Божого, як води, ринув у церкви, мечеті та синагоги. Розпочалося релігійне відродження.

У країні склалася парадоксальна ситуація. . . З одного боку, Статут КПСС вимагає від членів партії «боротися з. . . релігійними забобонами», зараховуючи релігію до «чужих соціалізму» поглядів. Великими тиражами видаються т. зв. «викривальні» антирелігійні твори. У вищих навчальних закладах віруючі й невіруючі студенти змушені складати іспити з «наукового» атеїзму. І в той же час серед народних депутатів СССР є церковні діячі. Усі релігійні конфесії беруть активну фінансову участь у різного роду благодійних фондах та інституціях. Ієрархи РПЦ дають інтерв'ю газетярм і співпрацівникам популярних часописів, а також ча-

стенсько з'являються на екранах телевізорів разом із пропагандистами атеїзму найнижчого гатунку. Але православним священикам, як і раніше, не дозволяється проводити Богослуження за межами храмових споруд і цвинтарів. У книгарнях і кіосках «Союздруку» не продаються релігійні книги та журнали. Лише в букіністичних магазинах можна побачити Біблію. І жодна конфесія не видає своєї газети.

А це говорить про те, що ні КПСС, ні уряд СРСР не припиняють боротьби з релігією і в добу т. зв. перебудови.

Хоча всі існуючі в СРСР конфесії в тій чи іншій мірі заперечують одна одну, у них спільна мета — допомогти людині звільнитися від страждань земного життя, з'єднатися з Богом. І саме тому віруюча людина не складає «скарбів собі на землі», а «на небі» (Мт. 6.19-20). Вона вільна від суспільства в політичному розумінні цього слова. Віруючого не примусиш вбивати ближніх, не накажеш йому змінювати обличчя такого Божого творіння, як Земля. Інакше кажучи, не поведеш його на війну з Богом.

Щодо світу та людини, советська влада сповідує філософію марксизму-ленінізму, який, за відомими словами К. Маркса, покликаний не пояснювати світ, а «змінити його». Отже, попри сьогоднішнє загравання з релігією, ми продовжуємо мати справу з Богопротивною ідеологією.

Але зруйнувати все, що створив Бог, занапастити людину, можна лише за однієї умови — звільнити людину від віри в Бога.

До недавнього часу від віри в Бога в СРСР звільняли вольовими методами — зачиняли чи руйнували церкви, виключали з вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, звільняли з «ідеологічних посад», висміювали віруючих, як відсталих людей, позбавляли премій за хорошу роботу, а віруючі, як правило, працюють якісно й чесно.

Але, за словами Андрія Нуйкіна, всі перераховані щойно заходи нікого не зробили атеїстами, а тільки індиферентними до релігії людьми. А, на мій погляд, більшість просто привчалась приховувати свою релігійність. «Любила й люблю ходити до церкви, — пише одна московська журналістка. — Хоча довго не наважувалася зізнатися в цьому. Лякали стереотипність мислення й підходу — «відвідування церкви комсомолкою — немислиме і протизаконне!». Нині вона не боїться ходити до церкви. Проте її теж дивує, «чому сьогодні, в століття атеїзму та техніки», ультрасучасна молодь заповнює церкву («Московская правда», 29.7.1989). На відміну від неї відомий письменник В. Солоухін певний, що саме «в двадцятому столітті кожна людина, яка наділена здоровим

глуздом, не сумнівається в тому, що на світі, у Всесвіті, в розмаїтті життя існує вищий розумний початок. . .»

«Питання полягає не в тому, — запевняє письменник, — існує чи ні вищий розум, а в тому, чи знає він про мене та чи має він до мене хоча б мінімальне почуття».

Ці слова підказують нам, що сьогоднішня людина, свідомість якої спотворена різного роду науковими спекуляціями, неначе зупинилася перед брамою у вічність. Їй конче хочеться довідатися, чи чекають на неї, як на особистість там, чи за брамою вона взагалі нікому не потрібна.

Ми вже зазначили, що не з добрих почуттів до віруючих советська влада дозволила, наприклад, РПЦ відкривати нові парохії; владі потрібні гроші, а не релігійні громадяни. Сповідуючи марксизм-ленінізм, советська влада продовжує називати релігію «опіумом народу». А наркоманів, ясна річ, треба лікувати й притягувати до кримінальної відповідальності за розповсюдження наркотиків. До криміналу сьогодні притягують українських католиків, а віруючих інших конфесій «лікують». При цьому підбирають такі «ліки», які ставлять під сумнів саме існування Творця.

Кожному, хто уважно стежить за советськими засобами масової інформації, останнім часом кидається у вічі, що оприлюднюється злива матеріалів про неймовірні явища або здібності людей, які можна розділити на три категорії — повідомлення про НЛО, про екстрасенсів і про явище полтергейста, або, як це явище ще називають, про «шумного духа».

У тих релігійних журналах, що видаються конфесіями, існуючими в СРСР, годі й сподіватися знайти оцінку неймовірним явищам. На жаль, ми не маємо змоги читати західні релігійні видання. І тому не знаємо, чи хтось з релігійних вчених намагався пояснити явища, про які сьогодні частенько пише советська преса. До речі, ця сама преса не оприлюднила жодного матеріалу про з'явлення Богородиці в західньоукраїнському селі Грушове. Чому? Відповідь на це запитання попереду.

— Що скажете про сеанси телетерапії, які проводяться екстрасенсами А. Кашпіровським і А. Чумаком? — запитав я нещодавно свого глибоковіруючого сусіда.

— Дано їм од Бога, але роблять вони без Бога, — почув я. — І тому тільки дехто одержує від них допомогу. На людей віруючих їхні здібності не діють.

Разом із сусідом автор цих рядків провів соціологічне опитування парохіян одеських церков Святого Іллі та Успіння Богородиці. З-понад трьохсот опитаних ніхто не піддався навіюванню екстрасенсів.

— Без молитви!.. Без Бога! — ось те, що довелося почути від християн. А одна молода віруюча запевняла, що кожний з виступаючих по советському телебаченню екстрасенсів змарнує час, коли матиме справу з людиною, навіть атеїстом, який має на собі освяченого хрестика чи Біблію в кишені.

— Треба вірити в Кашпіровського чи в Чумака! — казала вона. — А християни вірять у Бога і в дари Божі.

— Але ж екстрасенси хочуть допомогти людям! — для годиться заперечив я.

— Без Бога людство не порятуєш!.. А одиниці — не людство. . .

Після виступів Алана Чумака у багатьох телеглядачів залишаються склянки з водою, що, за словами екстрасенса, можна вживати від будь-якої хвороби.

— Допомогає? — запитував я не раз володарів цілющого трунку. І чув у відповідь:

— Мені, особисто, ні!

«Допомогаю тим, хто в мене вірить», — каже кримський екстрасенс Євген Рогожин ('Комсомольское знамя', 6.9.89). І цим підтверджує слова молодшої одеської християнки. Але ж 'віра є запорукою того, чого сподіваємося, — доказ речей невидимих» (Євр. 1.1). Щодо людини, то їй можна лише довіряти. Щоб, наприклад, «цілюща» вода А. Чумака допомогла хворій людині, вона (хвора людина) повинна вірити в самого А. Чумака, тобто стати звичайнісіньким поганином. І А. Чумак повинен вірити в Бога, робити все від Його імені, аби «цілюща» вода лікувала всіх.

Чотирнадцятирічним хлопцем доля закинула мене в село Йосипівку, що у Фрунзівському районі на Одещині. І там довелося мені спостерігати за роботою бабусі Зіновії Рідколіс, котра травами та, як у народі кажуть, «промовляннями» лікувала людей. . . До неї приїхав здалеку епілептик. Серед ночі, десь о четвертій годині, бабуса послала його за «непечатою водою» до криниці, тобто він того дня мав першим набрати води з криниці. Стара Рідколісиха сіла над відром, встромила у воду свяченого в церкві ножа, і почала молитися. Молитов було багато. Звертаючись до Бога, постійно називала ім'я хворого. Над водою з'явився туманець. А коли він зник, вода набула кольору свіжої систої сироватки.

— Пий щоранку натще серце — і, дасть Бог, забудеш про свою хворобу.

Чоловік набрав у трьохлітровий бутель тієї води — і поїхав. А моя мати попросили у бабусі залишок води для нашого далекого родича, який повернувся зі сталінських концтаборів з епілепсією. . .

— Беріть! Бог дасть — вчуняє!..

І дядько Семен вчуняли, бо Зіновія Рідколіс без Бога нічого не робила.

Ім'я Бога ніхто з екстрасенсів не вимовляє. Навіть Зоя Гречишнікова, якій вдалося зафіксувати безсмертя душі людини, не називає Бога («Літ. Україна», 31.8.89). Усі відомі екстрасенси — А. Чумак, А. Кашпіровський, З. Гречишнікова, Є. Рогожин і Джуна Давиташвілі — називають «здатність відчувати чужий біль і впливати на різні об'єкти» — «великими можливостями», які «заклала в людський організм природа» («Молодь України», 6.8.89; «Комс. знамя», 6.9.89). І, наприклад, З. Гречишнікова, яка називає свій дар «біолокацією», певна: наука зуміє в майбутньому пояснити те, що сьогодні «не вкладається у будь-які теоретичні рамки» («Рад. Україна», 31.8.89).

Такий підхід до того, чому не можливо навчитися, дає нам підстави назвати здібності А. Кашпіровського та інших екстрасенсів феноменом Симона-ворожбита, який в апостольські часи «дивував... чарами своїми» люд «самарійський». А потім побажав за гроші купити в Апостолів здатність передавати Святого Духа (Дії, 9.11-18). І саме тому, маючи добрі наміри, здатні допомогти тільки тим, хто, як і самаритяни Симона-ворожбита, ототожнюють їх з «силою Божою, що її звать великою» (Дії, 8.10), тобто мають за богів. Інакше кажучи, в даному випадку ми маємо справу зі звичайнісіньким чаклунством, хоча воно й спрямоване, здається, на оздоровлення деяких людей. Не випадково ж літератор Олег Михайлов назвав телевістуги А. Кашпіровського й А. Чумака «сеансами чорної магії» і зазначив, що «лише в такому сп'яніло-атеїстичному суспільстві, яким є наше, можливе раптове, близьке до божевілля поклоніння екстрасенсам, магам і чарівникам» («Літ. газета», 25.10.89, с.2). Екстрасенси, що називають свої здібності природними, допомагають тим, хто намагається не пустити людину до Бога.

Та найбільше перешкоду на шляху людини до Бога створюють ті, хто «зустрічаються» з «Невідомими літаючими об'єктами» й т. зв. «нлонавтами».

Двадцять століття вже мало багато епітетів. Його називали століттям електричного струму, швидкостей, атому. Допоки тривало «століття електричного струму», всі природні явища, і навіть кохання, пояснювали «електричними нахилами». Коли ж настало «століття космосу», все стали пояснювати «космічними прибульцями»...

З легкої руки американського бізнесмена К. Арнольда, який у 1947 році розповів журналістам про незвичайні «літаючі сково-

родки», почалася епопея НЛО, що привозять на Землю (і привозили раніше!) іншоплянетян. Варто було знайти де-небудь більшменш незрозумілий об'єкт, як одразу — неначе відро з криниці, з'явився здогад: «Прибульці! Вони, рідненькі!» Вчені і богослови бурчали, а частіше відмовчувалися. Мода на іншоплянетян здавалася милою й безневинною. Але. . .

Поступово засоби масової інформації втовкмачили легковірним, що вони не самотні в космосі. Щоправда, про це висловлювалися ще давньогрецькі філософи Левкід і Демокріт, а в третьому столітті від Р.Х. — навіть один з перших християнських богословів Ориген. З'явилися теорії, відповідно до яких життя занесено на Землю з інших планет. Залунали голоси, що люди — це нащадки «космічних прибульців». Було створено навіть рекламний фільм «Спогад про майбутнє» (ФРН), який розбурхав людську уяву, але не дав чіткої відповіді на жодне своє питання.

Якщо до середини нашого століття з Біблією боролися шляхом використання даних геології, археології, то в наш час, коли людина втратила або втрачає віру в традиційні науки, з Біблією можна продовжувати боротьбу лише з допомогою нової нетрадиційної зброї.

У 1956 році професор Колумбійського університету Ральф Солоцький відкрив у Ірані печеру, в якій знайшов кістяки неандертальців й один сучасної людини, кроманьонця, який убивав, тобто брав участь у полюванні на неандертальців. Це відкриття поставило під сумнів еволюційну теорію походження людини: неандертальці, виявляється, не були пращурами сучасної людини.

Декілька років тому американські генетики Вілсон, Канн та інші, вивчаючи мутації генів, приголомшили антропологів тим, що заперечили теорію, згідно якої людство з'явилося десь біля 5-ти мільйонів років тому. Окрім цього, вони довели, що у нас всіх була одна праматір («За рубежом», ч. 18, 1988, с. 19-20).

Хірург-офтальмолог з Уфи провів аналогічні підрахунки в математичному відношенні й довів: «вік нашої цивілізації складає 5-6 тисяч років». Його «дані співпали з Біблією, в якій називається такий же термін появи на Землі Адама та Єви» («Аргументы и факты», ч. 39, 1989, с. 7).

Щойно наведені археологічні й генетичні відкриття, як бачимо, встановлюють гіпотетичність традиційних наук, що відкидають релігійну картину світу, і доводять: теорії, які виникають у головах атеїстів, заводять людство на манівці.

Але атеїзм схопився за рятівну соломинку — вигадки про «космічних прибульців». Його не зупиняє навіть те, що та ж сама наука заперечила правдивість т. зв. слідів, які нібито залишили нам

на згадку «прибульці», тобто матеріальних доказів контактів з «іншопланетянами» не існує. А ті факти, з допомогою яких хочуть довести, що Землю відвідують «гості з космосу», як правило, одні й ті ж самі — незграбні, нелогічні, безглузді. . . І більшість з них, давно заперечені, продовжують мандрувати із статті в статтю, з книги в книгу.

Але насторожує те, що повідомлення про контакти з «прибульцями» нагадують розповіді про зустріч з потойбічними ворожими людині силами.

І ось чому. . .

По-перше, з «прибульцями» навіть у густо населених місцях стикаються одиниці або «обрана» кількість людей. По-друге, під час зустрічі люди втрачають контроль над собою, відчувають невимовний страх. По-третє, спроба зафіксувати контакт залишається марною.

27 липня «Правда України», а 14-20 серпня «Неделя» (1989 року) надрукували статтю А. Маслова під назвою «Це були прибульці», в якій ідеться про відвідини «космічними прибульцями» нашого Києва 4 липня 1989 року. . .

Дві літні жінки з шестирічною дівчинкою в київському Гідропарку зіткнулися з трьома «нлонавтами». І саме розпочиналися сутінки. . . Уявімо велелюдне місце відпочинку після заходу сонця. І Дніпро, по якому сновигають човни, катери. І саме в цей час дві похилого віку киянки побачили в Дніпровській протоці «трьох чоловіків у сріблястих нічних сорочках» («Правда Украины», 27.7.89). Крім цих жінок, «прибульців» не бачили ні ті, хто плив Дніпром, ні ті, хто був у Гідропарку. І, крім жінок, ніхто не бачив «білу споруду, теж кольору срібла. . . Своєю формою вона нагадувала бочку» з круглою антеною. Після того, як жінки відмовилися летіти в безвість, «апарат зовсім без шуму» й без вітру полетів. І це сталося в майже чотирьохмільйонному місті! Щоправда, після 27 липня «Правда Украины» одержала декілька листів, в яких читачі повідомляли, що бачили «великий круглий апарат», а також «спостерігали спускання людей в сріблястих костюмах». При цьому одні бачили «апарат» о 22 годині й сорок хвилин, а інші — між 9 й 10 годинами вечора. Для одних це був «літальний апарат», а для інших — «вогненне тіло». А співпрацівник газети «Комсомольское знамя» І. Іваницький навіть спробував зфотографувати «бачене». Але коли в редакції «Правды Украины» проявили плівку, то нічого на ній не побачили («Неделя», ч. 33, 1989, с. 24).

Містичність викладеного газетами так і випирає. . . Якого б технічного рівня не досягли «жителі інших планет», їхній корабель має бути або вогненно-сріблястим, або лише сріблястим, круглим

чи бочкоподібним. Та й спускався б він на Землю о 22 годині й 40 хвилин, або між 9 й 10 годинами. Окрім цього, в навколораземній атмосфері, за законами фізики, відбувається взаємодія предметів і повітря, що породжує шум. Та й фотоапарат обов'язково зафіксував би те, що бачать очі. Але не зафіксував. Та й бачили «апарат» і «нлонавтів» тільки «обрані». А це є доказом містичності явища. Містичність посилюється, коли починаєш співставляти газетні повідомлення з тим, що розповідає народ про явища містичні.

«Як доводять дослідники, сріблястий колір одягу... є кольором потойбічних істот». Потойбічність «нлонавтів» підтверджують ще й «бліді до крайності та абсолютно однакові, як у близнюків, обличчя» («Правда України», 27.8.89).

Інакше кажучи, у нас є підстави доводити, що в київському Гідропарку «приземлялися» ті, що до початку «космічного століття» літали на віниках. Досягнення цивілізації примусили їх теж переозброїтися.

Вводячи людину в оману, той, що споконвіку бореться з Богом, сьогодні підсовує людині «докази» неіснування Бога, які вигадала сама людина.

На початку християнської доби виникло аріанство, що має на меті зруйнувати християнство зсередини. Воно сьогодні називається теософією. Автор публікації про «літаючу Лелу» намагається підтвердити створену Рудольфом Штайнером «антропософську картину Всесвіту». «Літаюча Лела», як і більшість тих, хто «зустрічався» з космічними «прибульцями», розповідає, що на Місяці живуть «зелені чоловічки» («Комсомольская правда», 25.3.89), а також «душі покійних духовних сановників». «Зелені чоловічки» частенько «прилітають з космосу» («Техника молодежи», ч. 11, 1979, с. 47). Р. Штайнер помер у 1925 році, коли про космічних «прибульців» не говорили, батько антропософії одягав у християнські шати вигадки про переселення душ. «Літаюча Лела» живе сьогодні, Бога не визнає й свої «екстрасенсні» здібності використовує для того, аби довести неіснуюче — розмаїття заселених розумними істотами світів. А якщо врахувати той факт, що після народження Лела частенько перетворювалась у «не ту дитину», в «щось таке, що неможливо пояснити», «що лякало батьків» («Комсомольская правда», 25.3.1989), мимохідь згадуєш того, хто спокушав усякими дивами нашого Господа в пустелі, аби Він поклонився дияволу (Лк. 4. 1-12).

І саме цього спокусника ми бачимо в публікаціях про «витівки невидимки», наприклад, в Одесі та в Козятині («Знамя коммунизма», 4.7.89; «Робітничая газета», 20.8.89). «Невидимий дух», або, як

його називають, «полтергейст», всілякого роду неподобствами позбавляє людей спокою.

Щоправда, одна одеситка-атеїстка побачила цих «безтілесних людей» — зіткнулася «одного разу» з ними «у крихітному коридорчику своєї однокімнатної квартирки» («Чорноморська комуна», 9.8.89). Їхня поведінка й розмова нагадують кумпанію булгаківського Воланда. Та головне полягає в тому, що їхня мова — вимова й словник — точнісінько такі, як і в київських «прибульців», тобто «гості» одеситки-атеїстки й київські «нлонави» — з тієї ж кумпанії, яку змалював у «Майстрі й Маргариті» Мих. Булгаков.

Але вчені-атеїсти й ці випадки намагаються пояснити з матеріалістичних позицій. За вуха притягають гіпотезу К. Ціолковського про те, що «в процесі природної еволюції людство набуде променевої, тобто безтілесної форми» («Знамя коммунизма», 4.7.89). Але ж гомо сапієнс — людина сучасна — сьогодні точнісінько така, якою вона була у перші дні свого існування. Окрім цього, гіпотеза К. Ціолковського не лише запозичена у тих, хто сповідує буддизм, вона не передбачає перетворення людини в такого собі безтілесного бешкетника.

Інакше кажучи, наука не здатна пояснити ті явища, які неможливо повторити експериментальним шляхом. Проте сьогодні советська наука, не заперечуючи, береться пояснювати їх — і в такий спосіб рекламує. І ось чому...

В СРСР народ пішов до церкви. Почалася катехізація тих, кого роками позбавляли Слова Божого. І тому наукоподібні розмови про НЛО і «нлонавтів», про «екстрасенсів» і «полтергейстів» покликані перетягти людям шлях до Бога. Сам через це советська преса замовчувала з'явлення Богоматері в Грушовому: розповідь про Грушівське Чудо допомогла б людям віднайти втраченого Бога. А кампанія того, хто спокушав Господа в пустелі, якщо її одягнути в скафандри, візьме людей в полон і не пускатиме їх до Бога. Адже лише на Землі родяться і живуть вороги роду людського, їм до часу дано видавати себе за «новонавтів» чи ще якихось чаклунів, але не дано перебувати з неба. Вони є слуги князя цього світу і тільки з цього світу прибудуть до нас.

Вальдас АНЯЛАУСКАС

ОКУПАНТАМ СЛУЖИТИ НЕ БУДЕМО!

Минулого року сповнилося 50 років від часу підписання договору між ССРСР та фашистською Німеччиною (відомий як пакт Молотова-Ріббентропа) з його секретними протоколами про поділ значної частини Європи на сфери впливу. Цей договір і вирішив подальшу долю Прибалтики. Окупація, анексія і включення до складу ССРСР Литви, Латвії та Естонії, повноправних членів тодішньої Ліги Націй, стало грубим порушенням усіх елементарних норм міжнародного права. В умовах військової окупації та кривавого терору був організований фарс «виборів» у новий «парламент», який під натиском Москви і «прийняв рішення», які начебто оформили загарбання Советським Союзом цих країн. Юридичної законності цього не визнали і не визнають США та багато інших демократичних держав світу.

Наслідки пакту Молотова-Ріббентропа не усунені до цих пір, вони визначають життя литовського та двох інших прибалтицьких народів. Загарбання Советським Союзом країн Прибалтики не лише забрало в них державність, але взагалі вони були начебто стерті з політичної мапи світу.

Прибалтицькі народи ніколи не змирилися зі своїм безправним колоніальним становищем і не відмовилися від прагнення відновити державну незалежність. 23 серпня минулого року, у день 50-ліття пакту Молотова-Ріббентропа, у живому ланцюгу людей, символічно названому «Балтицькою дорогою», від Вільнюса до Талліну стояло більше 2 мільйонів людей. Не лише литовці, латвійці та естонці, але також представники інших національностей, що проживають у цих країнах: росіяни, білоруси, українці, поляки, євреї. Усі, кому дорогі ідеали свободи, кому близькі прагнення країн Прибалтики до повної незалежності. Прагнення Прибалтики до волі і незалежності сьогодні знайшло своє вираження в могутньому національно-визвольному русі народів цих країн.

18 травня 1989 року теперішня Верховна Рада Литви у своїй декларації публічно та офіційно визнала факт окупації та анексії Литви Советським Союзом. Пізніше це було підтверджено ще багато разів. Аж до зовсім нещодавніх заяв компартії Литви. Після того, як це визнала навіть маріонетна адміністрація, остаточно зникли усі політичні формальності, які до того начебто заважали

встановленню ясних меж у стосунках між жителями окупованої Литви та Советським Союзом — країною-окупантом.

Особливо гостро стоїть сьогодні в Литві питання служби литовців у збройних силах Советського Союзу.

У світлі міжнародного права усе цілковито ясно. У 51-ому параграфі Женевської Конвенції 1949 року, у 1954 році ратифікованої також Советським Союзом, ясно сказано, що держава-окупант не може заставляти жителів окупованої території служити в її збройних силах. Служити в армії, яка окупувала їх країну, для литовців не лише неприйнятно, але й принизливо. Тим більше, що вони підпадають там під усіляку наругу, як з боку командного складу, так і з боку інших солдатів. Цей терор проти солдатів-литовців особливо посилювався в останні роки, у зв'язку з національним піднесенням у Прибалтиці. Литовських хлопців б'ють, обзивають «фашистами», а нерідко й убивають. Великого розголошу, наприклад, отримав випадок Артураса Сакалаускаса (Arturas Sakalauskas), який, захищаючи себе, у спротиві гвалтівникам, застрелив вісьмох солдатів, що мучили його. Він тікав, переховувався, був спійманий і поміщений у психлікарню. Десятки тисяч людей у Прибалтиці, а також в Ленінграді (де це трапилося), Москві підписалися під вимогою звільнити цього молодого литовця. А в самій Литві до цього пристали навіть високі партійні чини.

Все більше і більше литовців узагалі відмовляються йти служити в Советській армії. Поодинокі випадки таких відмов були й раніше. Люди, які робили це, піддавалися жорстоким репресіям. І я колись, десять років тому, відмовився, в наслідок чого довгий час перебував у психтюрмі. В 1988 році молодий католик Пятрас Гражуліс (Petras Grazulis) відмовився йти на повторний армійський вишкіл, за що отримав табірний строк. Таким чином він став одним з політичних в'язнів уже горбачовського періоду. Але воістину масовою ця форма протесту стала в 1989 році. За останніми даними, далеко неповними, про свою відмову служити в Советській армії в Литві заявило коло 1300 юнаків.

Безпосередню участь в організації та проведенні цієї акції бере Литовська група МТПЛ (Міжнародне Товариство прав людини, центр якого знаходиться у Франкфурті. Литовська група була утворена в вересні 1988 року). Акцію координує відповідальний секретар групи — відома литовська журналістка Ауксе Аукштінкальнене (Aukse Aukstikalnene).

Перші відкриті заклики до масового бойкоту служби в окупаційній Советській армії пролунали 10 січня 1989 року на багатотисячному мітингу, організованому Лігою Свободи Литви. А 23

лютого, в «день окупанта», як литовці охрестили це так зване «свято» Советської армії, в Каунасі відбувся другий масовий мітинг молоді, учасники якої вирішили бойкотувати рекрутування до армії, базуючись на положеннях Женевської Конвенції, Загальної Деклярації прав людини, інших документів міжнародного гуманітарного права.

Рух на захист прав молодих литовців, яких заставляють служити в Советській армії, з самого початку начебто розділився на дві частини, чи напрямки. Тоді ще більш-менш лояльно настроєні до влади організації, такі як рух «Саюдіс» чи Союз жінок Литви, дотримувалися, та й далі продовжують дотримуватися думки, що начебто слід добиватися лише того, аби литовці відбували військову службу на території Литви, або в Прибалтиці. Вони відкрито не виступають проти Советської армії як такої і проти служби окупантові взагалі. Вони клопочуться лише місцем відбування служби. Більш радикально настроєні угруповання (Національний Союз молоді «Молода Литва», Ліга Свободи та інші), в тому числі і група МТПЛ, говорять, що головне це *не те, де служити, а кому*. Часто, як приклад, наводиться трагічна смерть в 1984 році Вальдаса Маціяускаса (Valdas Macijauskas), який був жорстоко побитий і повішений іншими солдатами, хоч і служив буквально кілька кроків від дому, у своєму рідному містечку Калварія. Литовська група МТПЛ настійно добивається від Військової прокуратури СРСР повторного розслідування його смерті і притягнення до судової відповідальності вбивць (які, до речі, добре відомі).

Вже весною 1989 року від служби в армії відмовилися кілька молодих литовців. А один, Кястутіс Ясюлявічус (Kestutis Jasiulevicius), вже будучи в армії, відмовився заприсягати. Його насильно помістили в психіатричний відділ військового шпиталю, де почали мучити сильнодіючими психотропними засобами. Ясюлявічусу вдалося втекти, він звернувся за допомогою до Литовської групи МТПЛ. Його доля стала відомою широкій громадськості. Тому, коли відбувався суд над ним, він отримав лише умовну кару. По всій Литві збиралися підписи під вимогою зупинити рекрутування молоді до армії, проводилися мітинги, пікетувалися військкомати. Члени Литовської групи МТПЛ подали потрібну юридичну допомогу молоді.

11 червня активіст групи, колишній політичний в'язень Альгімантас Андрейка (Algimantas Andreika) публічно спалив манекен, одягнений у форму солдата советських збройних сил, виражаючи цим протест проти армії, що окупувала Литву і чинила геноцид щодо литовського народу. За цей акт КГБ погрожувало і далі погрожує йому судовою розправою. 31 липня Національний союз молоді «Молода Литва» і відділ академічної молоді при Лізі Сво-

боди звернулися до литовської молоді із закликом почати акцію бойкоту армії, а тих, хто вже відслужив у ній, повернути владі свої військові квитки. 3-го серпня на площі Гедімінаса у Вільнюсі зібралось кількасот молодих людей, які заповнили заяви і разом зі своїми армійськими документами вручили їх військовому комісару республіки.

18-го вересня Балтицька Рада, що об'єднує представників Народних Фронтів Латвії, Естонії та литовського руху «Саюдіс», прийняла спільне звернення до М. Горбачова з приводу служби прибалтів в армії СРСР, в якому висловлено вимогу надати їм можливість відбувати військову службу на території своїх республік.

А в Литві продовжувалася і поширювалася акція громадянського непослуху. 7 жовтня в Каунасі відбувся з'їзд молодих литовців, що відмовилися служити в Советській армії. Було вирішено створити комітет «Женева — 49», який буде займатися захистом юнаків, що відмовилися від служби в армії на основі Женевської Конвенції. У той же день в місті Шяуляй створено комітет «Громадянський непослух», який ставить собі за мету проведення акції відмови від служби в Советській армії і бойкот осіннього рекрутського набору. Не застала себе чекати і реакція-відповідь з боку властей, включно до самого міністра оборони СРСР Д. Язова. Посипалися усякі погрози.

22 жовтня в Нагірному парку в Вільнюсі відбувся грандіозний мітинг, присвячений проблемам служби литовців у Советській армії. Він відбувся під лозунгом «Не будемо служити окупантові!». На ньому виступили і представники Литовської групи МТПЛ Ауксе Аукштікальнене і Альгімантас Андрейка. «І в тюрмі можна залишитися людиною. Служити в армії, що захопила твою Батьківщину, — це нелюдяно», — сказав А. Андрейка. І закінчив свою промову: «Брати-литовці, матері, не віддавайте своїх дітей Кремлівському монстру!». На цьому масовому мітингу було прийнято резолюцію-звернення до Верховного Совету СРСР з вимогою припинити кримінальні переслідування тих, що відмовилися від служби в армії. Продовжувалася здача військових квитків. Після мітингу по вулицях Вільнюса пройшла демонстрація, попереду якої йшов усе той же А. Андрейка і ніс в руках чорний макет труни з надписом «Осінній рекрутський набір — 89». Зупинившись біля військкомату, демонстранти скандували: «Окупанти геть!», «Окупантам служити не будемо!».

З 23 по 27 жовтня біля республіканського збірного пункту рекрутів за ініціативою Союзу жінок-матерів «Саюдісу» проводилися пікети з плякатами «Ні одного рекрута з Литви проти його волі!». За даними жіночих громадських організацій, перші дві

партії новобранців осіннього набору з Литви відправлені у Владивосток та Середню Азію.

25-го жовтня на сесії сейму «Саюдісу» прийнято рішення про захист цією організацією права юнаків, що відмовилися від служби у збройних силах ССРСР. 26-го жовтня на консультативному засіданні «круглого столу» усіх політичних громадських організацій і партій Литви також обговорювалося це питання. Координацію усіх дій, зв'язаних із захистом прав рекрутів, доручено Ауксе Аукштікальнене — відповідальному секретареві Литовської групи МТПЛ.

Влада вже почала репресії проти молодих людей, що відмовилися стати слугами ворога. В місті Клайпеда кримінальні справи порушено проти Міндаугаса Пяткуса, Вітаутаса Брундаляса, Рімгаса Антанавічюса, Вітаса Девеліса, Гінтараса Гедмінаса, Даріюса Урбонавічюса, Вітаутаса Кривіцкаса. У місті Шяуляй проти Саулюса Булотаса, Еміліуса Рузгаса, Роландаса Іванавічюса, Валдаса Мітуса.

Всього на вимогу військового комісара порушено 14 кримінальних справ. Кримінальні справи фабрикуються також проти керівника Національного союзу молоді Стасіса Бушкявічюса в Каунасі та активіста Ліги Свободи Литви Жільвінаса Размінаса в Шяуляї. Формально начебто за під'юджування молоді до відмови від служби. Так що цілком можливо, що в недалекому майбутньому в Литві з'являться нові горбачовські політв'язні. Будуть потрібні рішучі дії з боку міжнародної громадськості, аби захистити їх.

Обурливий випадок стався 4-го грудня недалеко від міста Таураге. До Кястутіса Лекіса, який відмовився від служби в армії, прийшли двоє міліціонерів — Прейкшайтіс і Юркшайтіс, щоб силоміць допровадити хлопця на збірний пункт новобранців. К. Лекіс почав утікати. Тоді лейтенант міліції Прейкшайтіс почав стріляти. Хлопця тяжко поранено.

Литовські юнаки не бажають служити ворогові, бути слухняними гвинтиками в його військовій машині. Адже литовці яро ненавидять ворожу армію, яка окупувала їх країну і перетворила її в колонію Советської імперії. Єдине військо, яке було б прийнятне в Литві — це хібащо військо ООН для нагляду за безумовним виведенням Советської армії з чужої, 50 років тому окупованої і анексованої території.

Переклад з російської мови

Зіновій КРАСІВСЬКИЙ

ПРИНАГІДНА ЗУСТРІЧ З БОРЦЕМ ЗА ПРАВА УКРАЇНИ

На початку 1990 року до членів рідні і знайомих завітав довголітній український політичний в'язень і борець за державницькі права українського народу, визначний український поет, письменник і політичний діяч — ЗІНОВІЙ КРАСІВСЬКИЙ. Навідавшись до редакції «Визвольного Шляху» в Лондоні, пан Зіновій відповів на кілька питань, які ми йому поставили, що й передаємо читачам нашого журналу.

Питання: Українська громадськість в діаспорі, а в цьому числі і читачі нашого журналу, зазнайомлені з Вами і з історією Вашого життя — життя, відданого українській національній справі, з цих радше скупих даних, що доходили до нас в роках Вашого ув'язнення, як і з тих, що їх подали громадськості видавці опублікованої на Заході збірки Ваших поезій «Невольницькі плачі», що появилася в 1984 році. Маючи таку радісну нагоду персональної зустрічі з Вами, моїм першим проханням до Вас є, щоб ви доповнили свої біографічні дані тим, про що ми не знаємо, а що є важливе для повного представлення Вас українській громадськості в діаспорі.

Відповідь: Щодо цього питання, то я повинен сказати, що моя біографія в різних місцях і матеріалах досить подрібно і правильно висвітлена. В деяких трапляються помилки і недоречності, але вишукувати тепер по пам'яті що і де, нема ніякої можливості, хіба би писав все наново, а на це мене не стає.

Питання: Ви були співучасником підпільної політичної і збройної боротьби українського націоналістичного визвольного руху як молодший студент. Який вплив мала ця широка боротьба ОУН, УПА й УГВР на старші, а головню на молодші покоління 40-их, 50-их років і в наступних декадах?

Відповідь: Так, я був свідком і учасником підпільної боротьби українського народу в часи німецької окупації. До неї належали мої старші брати і те середовище, в якому я обертався тоді у Львові, будучи студентом гімназії. Я пам'ятаю, як німці розстрілювали українських націоналістів на румовищі розбомбленого дому на вулиці Пелтевній (тепер — 300-річчя возз'єднання), я пам'ятаю спорадичні бійки між українцями і поляками і ту безцере-

монність, з якою поводитися німецькі окупанти. Починаючи з 1944 р., наше середовище поріділо, бо багато з нас пішло в підпілля, дехто кидав навчання і повертався на село. До того часу як наблизився фронт, майже вся молодь і дієздатне населення було охоплене Організацією Українських Націоналістів, які, власне, включилися в дію з приходом большевиків. Ці ряди поповнилися масою втікачів рекрутського віку, які не хотіли йти на фронт. Від самого початку большевицької окупації все нелегальне населення наших регіонів ніби саме по собі поділилося на Організацію (організаційну сітку), УПА (і кущі самооборони) і тих озброєних людей (на власну руку), яких не мала можливості охопити організована боротьба. Ця паралельність зберігалася впродовж всього опору аж до половини 50-х рр., бо згодом саме ухиляння від служби в армії рівнялося перед законом і каралося як опір.

Щодо впливу ОУН, УПА й УГВР на наступні покоління, то його тяглість можна бачити в постійному змагові народу за покращення своєї долі. В залежності від історичних умов і того пресу, яким нас постійно давили. Чи то була конституційна група юристів Львівщини Левка Лук'яненка та Івана Кандиби, чи «Клюбів творчої молоді» — в Києві Світличного, Сверстюка і ін., а у Львові братів Горинів, Масютка, Заливахи і ін.

Така справа й з 70-ми роками. Правда, слідчим органам вдалося методом маніпуляцій ті угруповання зіпхати в процесі самооборони і виправдання на площину марксизму-ленінізму, але я, як свідок тих подій і особистостей, засвідчую, що не ця ідеологія була в них рушійною силою. Їхньою рушійною силою були любов до рідного народу і зранена пам'ять придушеної національно-визвольної боротьби.

В той же час виникли і були придушені окремі націоналістичні групи, як група Хирівського, група Гурного (їх було більше в кінці 50-их і на початку 60-их рр.), група Гриньківа-Шовкового в Коломийщині, врешті Український Національний Фронт, який у своїх програмних документах зазначив, що є прямим продовженням національно-визвольної боротьби ОУН і УПА.

Щодо сьогоднішніх рухів і течій, то хіба що Народний Рух за перебудову виріс з партійних кадрів. Всі інші так чи інакше йдуть під тими самими прапорами, під тими самими гаслами, а найчастіше за участю тих самих людей, що приймали участь у боротьбі в тих роках або пам'ятають про неї. Зрештою, правда про штучний голод в Україні в 32-33 рр., тисячі розкопаних могил жертв большевицького терору, невідомщена кров, передсмертні зойки по тюрмах та таборах, втрачені родини і поросійщені покоління на засланнях — не відгомін далекої історії, а розпачливий крик серед дня і ночі, удар у груди і розпечена голова в мозок. Хочу додати — це не вплив, як ви кажете. Національно-визвольна бо-

ротьба 40-50-их рр. була сутністю народу і сутністю народу залишилася. Нічого, що подекуди ми не на повний голос говоримо. Що говоримо ніби з чужого голосу, півправду. Час працює на нас і на нашу кінцеву мету — Українську Самостійну Соборну Державу.

Питання: В 60-их роках Ви були співорганізатором Українського Національного Фронту і співавтором його програмових документів та журналу «Воля і Батьківщина», про які ми були інформовані, але досі про цю Організацію, її програму і журнал нічого глибшого та ширшого не знаємо, а коли мова про журнал, то, мабуть, ані одне його число до нас не дійшло. Чи могли б Ви поширити наші знання про цю Організацію, її програму та ті найосновніші цілі, які вона намагалася реалізувати?

Відповідь: Про Український Національний Фронт навіть мені, учасникові, нелегко говорити. Найперше, що це була підпільна організація зі своєю конспіративною структурою. Ініціативна група займалася виданням журналу, який мав виконувати функцію організатора. Ініціативна група розробляла тактику, конкретні міроприємства і закликала свідомих борців творити свої незалежні від уже існуючої ініціативної групи і давала право на самостійну діяльність. Більшість груп не були пов'язані з собою, і наскільки група мала право розширюватися і йти вниз, то абсолютно обривалася нитка вгору або до сусідніх груп. Йшлося про те, щоб як можна довше потривати в часі і охопити як можна більше готових і вишколених попередньою боротьбою і тюрмами одиниць.

Ідеологічною платформою для всіх мали бути програмні документи ОУН і УПА, тактика зобов'язувала керуватися локальними умовами, дії — доцільною імпровізацією. Малося на увазі на перших початках охопити вже готових борців з дуже обережним влиттям невипробованих людей.

Та ініціативна група, до якої належав я, складалася з двох чоловік: Дмитра Квечка і мене. Якраз Дмитро Квечко зі своєю групою (про яку я не мав права нічого знати) викопали в Карпатах бункер, в якому ми друкували журнал «Воля і Батьківщина» (видали 16 чисел), «Тактику УНФ», листівки, звернення, меморандуми, навіть збірку віршів.

Не зайвим буде пояснити, що ідея такої підпільної організації виникла ще в таборі, і не тільки в тому таборі, де відбував термін я, а і в багатьох інших, власне, в усіх, бо всі ми тоді жили волею, Україною і боротьбою. Ця ідея почала вже була реалізуватися в Карагоді, і тут я можу зіслатися на таких моїх друзів, як Іван та Юрко Долішні (Іван — бувший повітовий провідник), Микола Кудибин (бувший підрайоновий пропагандист), Олесь Дрозд, волиняк, дуже великий націоналіст, Вінтонів. Але в 58-му році нас

всіх переарештували за іншу форму націоналізму, так і не докопавшись до організації. Пам'ятаю, що першу машинку ми придбали в Караганді.

Український Національний Фронт проіснував від 1964 до 1967 року. В м. Донецьку попався за розкидування літератури організований Квецком Качур. Спостереження йшло коло півроку. За цей час Квецкові підсунули оперативники нового дуже діяльного «борця», який хоч і не проник далі, але взяв його під приціл.

У Львові прогорів давній політв'язень Богдан Криса. Але прогорів він не на підпільній справі, а в своєму магазині, де він був директором, і звідси слідство знов зачепилося за УНФ. І коли настав час жнив, то КГБ арештувало 8 керівників груп і тих, кого вдалося. Перечислю: Дмитро Квецко — вчитель історії; Михайло Дяк — лейтенант міліції; Зіновій Красівський, Ярослав Лесів — вчитель; Василь Кулинин — токарь; Мирослав Мелень — вчитель і музикант; Іван Губка — інженер; Григорій Прокопович — філософ. Були по цій справі засуджені й інші, як Качур, як лікар з Волині Семен (прізвища не пам'ятаю), а коло нього був ще один чоловік. Потім продовжили лінію УНФ Крайник з групою. Зорян Попадюк з Любомиром Старосольським і ще одним другом, прізвища якого не пам'ятаю, утворили в Львівському університеті молодіжний УНФ. Але це пізніше, а в час нашого розгрому пройшло дуже багато людей. Хочу підкреслити, що з шістьох чисел журналу-організатора (такий був тираж) слідство вилучило один примірник у Квецка (на чому й розкрутився весь провал), але далі не пішло. Провалилася одна шоста організації, а далі спрацював механізм порогів. Звичайно, за рахунок стійкості учасників слідства і судів.

Вас цікавить, що сталося з тими групами, яких в 1967 р. не виявили? Як я уже зауважив, хтось там ще сів, хтось припинив, а частина (окремі випадки зустрічаються й далі на наших підпільних перехрестках. Я навіть зустрічав людей, що назвали себе членами Проводу), але сам я до ідеї УНФ не повертався. Я признаю пріоритети ОУН.

Питання: Крім УНФ, на початку 60-их років були ще другі явні і закриті подібні Організації, які також зазнали розгромлення большевицькою владою. Чи між ними були співзвучності в найголовніших українських національних питаннях і тактиці, а чи ні? Якщо ні, то який вплив можуть мати тодішні спроби на національно-політичному й організаційному полі в Україні на теперішній розвиток подій та їхнє ідейно-політичне спрямування?

Відповідь: Я вже зазначав, що, крім Українського Національного Фронту, був досить великий спектр напрямків боротьби українського суспільства. Найменше відомими з них є підпільні ор-

ганізації, бо на то воно й підпілля, щоби воно було прихованим. Крім того, і влада зацікавлена в тому, щоб затушувати націоналістичні ідеї і ті прояви, які ті ідеї утверджують. Найчастіше, нема кому упоминатися за нами, та й у світовій політиці український націоналізм трактується як екстремізм, чи тероризм. Та й советська пропаганда не така вже безпомічна, аби не заглушити нас.

З другого боку, тій же пропаганді так вигідно представити таку ситуацію в країні, що змагаються між собою не якісь там за самостійну Україну, а все ті ж марксисты-ленінці, які все одно, не дивлячись на свої розбіжності, утверджують соціалізм. Зрештою, що б хто не говорив, як би себе не представляв, сьогодні ідеї національно-визвольної боротьби в Україні альтернативи не мають. Всі партії, групи, товариства й організації, за винятком Народного Руху за перебудову та ще може чисто культурницьких чи освітніх товариств, дефінітивними гаслами мають Українську Самостійну Соборну Державу. Оце і є та неперервна тяглість національно-визвольної боротьби, яка виходить з глибини століть, утверджується сьогодні і триватиме доти, доки український народ не доб'ється повної незалежності. Іншої альтернативи просто нема. Не тільки в нас нема. В історії всіх народів нема. Всі інші форми просто перехідний період.

Питання: Будучи глибоко заабсорбованим в теперішньому русі на церковно-релігійному і національно-державницькому полі, яким є Ваш погляд на стан і перспективи на церковно-релігійному полі в Україні?

Відповідь: Розглядаючи спектр політичної мозаїки в Україні, всюди натикаєшся на релігійний фактор. І не дивно, бо українські церковні справи настільки переплелися з громадськими і політичними, що інколи їх неможливо розділити. Боровся український народ, боролася й українська Церква. Поборювали національно-визвольну боротьбу вороги України, поборювали й українську чи то Автокефальну Православну, чи то Греко-Католицьку Церкву. І тут і там неперечислені жертви, і тут і там горе і терпіння. І нічого в тому нема дивного, що перший прояв національного збудження прийшов до нас з релігійним відродженням. І не повинно нас дивувати й те, що Церква під цю пору є цільнішою і одностайнішою, ніж політичні угруповання.

Під час свого короткого побуту в Лондоні Зіновій Красівський зустрічався з українцями Лондону під час своєї доповіді у Філії УКУ, а відтак в залі на запрошення Відділу СУБ. Крім цього, він відвідав ще сім українських громад у Великій Британії, несучи своїм співпатріотам найсвіжіше слово і душу України, яка бореться за своє право на вільне державне життя.

Петро РАЛЛЄВ

ІЗ ВІДРОДЖЕННЯ ОСОБИ ДО ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІЇ

(УЦІС) Політичні реалії сьогодення дають підставу сподіватися, що останнє десятиліття ХХ ст. принесе народові звільнення від зовнішнього чинника гноблення і надасть можливість для вільного національного відродження й розвитку. Надійшов час, проте, визнати, що поняття «звільнення від зовнішнього чинника гноблення» (усунення існуючого тоталітарно-терористичного режиму) фактично не є тотожним національному відродженню й розвою, бо лише одні зовнішні зміни, не супроводжені духовним оновленням, не знімають актуальності внутрішнього чинника і не започатковують нової, якісно кращої системи.

Розбудовуючи конструктивну концепцію відродження, ми маємо зважати на те, що істотні зміни не є можливі без якісної зміни у свідомості окремого індивіда. Концепція національного відродження мусить мати універсальніший характер, осягаючи всю цілість проблеми, включно з національним будівництвом у внутрішньому уможлядному просторі суверенного індивіда, розбудовою національної духовної спільноти, утворенням суверенної національної державности.

Багатовікове гноблення і обезличення російським імперіялізмом і остання сімдесятирічна практика комуністичного тоталітаризму призвели націю до катастрофічного стану — була зруйнована сама свідомість суверенного народу і знищена збірна одиниця національної структури — особа. Всеруйнуючий процес обезличення вкинув націю у стан несвідомого, агресивного натовпу поза контекстом культури. Ми стали учасниками незнаного до того вертепу зла, жажливої трагікомедії із дохристиянської, дособорної історії. . . За таких умов, коли глибокої деформації зазнала сама людська природа, українське відродження є справою надзвичайно важкою, саме поняття «натовпу-маси» протилежне і вороже національному. Ідея нації є ідеєю соборної особи — носія єдиної суверенної свідомости, збірною одиницею якої є автономна, суверенна персона. Керована інстинктом маса ворожа особі і не може бути носієм будь-якої свідомости. Так звана масова свідомість є фактично формою безсвідомости. Механічне переродження «натовпу-маси» у націю не є можливим. Тут необхідна лише

якісна зміна, рівна за значимістю й силою прийняттю християнства, яке, принісши у світ новий духовний принцип, перетворило індивідуальність — на особу, культ — на культуру, народність — етнос — у націю.

Національність є якістю особи. Особа національна. Розмірковуючи над «національним питанням з моральної точки зору», російський філософ В. С. Соловйов (1853-1900) писав: «нехай безпосереднім предметом моральних відносин буде окрема особа. Але саме в цій особі головна її особливість — це її народність (сенса позитивної сили характеру, типу й творчої сили). Це є не лише фізичний факт, але й психічне й моральне визначення. На тому ступені розвитку, що його досягло людство, приналежність даної особи до певної народності скріплюється її власним актом самосвідомості і волі. Таким чином, народність є внутрішньою невід'ємною приналежністю цієї особи, тим, що для неї є найвищою мірою дороге і важливе».

Подібне осмислення національного — «народного» як невіддільної частини особи — призводить нас до визначення нації як духовної спільноти, створеної в ім'я соборного самоздійснення на підставі духовної спорідненості; відмежовуючи духово-особовий принцип національного від стихійно-природного, етнічного. Зазначаємо, що загальна точка зору не є прерогативою автора, існуючи та послідовно розвиваючися ще з часів І. Г. Фіхте (1762-1814), який вперше висунув духовний елемент національного типу. Подібно до індивідуальності, етнос несвідомий (і у цій своїй якості він споріднений із «натовпом-масою») та не підіймається над природним матеріально-бездуховним рядом. Перетворення етносу у націю є наслідком «внутрішньої революції», коли на тлі зовнішньої природної спільноти окреслився єдиний духовний принцип, що був покладений в основу нового союзу. Подібна «внутрішня революція», пов'язана з диференціацією натовпу (самовизначенням індивіда), має стати провісником нашого національного відродження.

Національне відродження можливе лише через відтворення особи і соборної надособової свідомості. Національне будівництво, утверджуючи вільну, суверенну особу із її позитивними ідеалами (істина, добро, краса), освітлює стихійність і перетворює її на духовність, витісняючи «натовп», творить соборну особу-націю.

Ч. Н., Київ

ІДЕОЛОГІЧНА МІТОЛОГІЯ

(УЦІС) Твори класиків марксизму-ленінізму є своєрідною Біблією комуністів. Але використовують вони їх досить своєрідно. Абсолютуючи класиків, уважаючи, що вони все сказали у своїх творах, з немалим хистом знаходять у них відповідні до потреби цитати, нерідко вирываючи їх непов'язано з контексту. Теоретичні твердження класиків автоматично переносяться в нові політичні умови. Будь-яка нова думка чи теорія зустрічається у них зі словами: «...Вже Маркс чи Ленін казали таке...». Все, що не відповідає цій марксистській схемі, замовчується. Виходячи саме з творів Маркса та Леніна, в нас побудовано соціалізм, дії Леніна, Сталіна, Хрущова, Брежнєва, Андропова, Черненко, Горбачова виправдовувалися і виправдовується зараз саме цитатами з класиків марксизму, простіше кажучи: ми живемо за гаслом «Від кожного за здібностями, кожному — за працею». А що належить кожному за його працю? Хто на це може відповісти? Бо мало не 100% розцінок, ставок та інших критеріїв оплати взято, здається, зі стелі. Безплатна медицина обходиться у скажені гроші та втрату здоров'я. Така ж сама освіта приводить до масової штамповки посередностей. На пенсію, до якої, правда, треба ще дожити, багато людей можуть собі дозволити купувати хіба хліб та молоко, не більше. А комуністи ще намагаються обдурювати людей новими теоріями якихось «демократичних соціалізмів».

Купка переляканих людей мало не кожного дня декларує по телебаченню, що вони за Литву, але у складі імперії! Це яскравий приклад створення ще одного ідеологічного міту. Багато з них усе життя живе в Литві, але так і не вивчили литовської мови. Типово імперська психологія. І саме такі люди намагаються завести у Литві президентське правління на зразок того, що в Москві. Цікаво, що в юриспруденції є правило — закон зворотної сили не має. Але для Верховної Ради СРСР це не є пересторогою. Прийняття закону про вихід республік з імперії відбулося після виходу з неї Литви. Цікаве те, що якби, наприклад, після прийняття цього закону, з СРСР захотіла б вийти Україна, то без сумніву, що відразу було б прийнято доповнення до конституції, яке зробило б цей вихід неможливим.

Але ніхто росіян з Литви не виганяє. Від них хочуть тільки поваги до мови, культури, звичаїв і законів незалежної республіки. А замість цього — лунають гістеричні вигуки про якусь дискримінацію росіян. До того ж бездоказово, як і завжди буває при кам-

панії наклепів та інсинуацій, розпочатої більшовиками, тим більше, що до провокацій вдаються завжди такі комуністи.

З кожним днем посилюється враження, що імперія дійсно схожа на «колоса на глиняних ногах». Перспективи її досить двозначні. Чи вона розвалиться мирним шляхом, а чи з кровопролиттям? Існує теж загроза президентського чи військового перевороту. Хоча організація національної армії, зобов'язаної захищати батьківщину від будь-якої агресії, була б серйозною пересторогою цим плянам.

Виносячи наперед «святе» ім'я Леніна як ікону Богородиці, комуністи намагаються врятувати свою владу, забуваючи, що твори класиків писалися за часів монархічної імперії, а використовуються в час розпаду імперії «соціалізму і комунізму».

* * *

ЛЕНІН І ЛЕНІНЦІ

Аналізуючи творчість Леніна, з подивом робимо відкриття, що в ній «великий вождь» дозволяє собі допускатись до звичайнісінької лайки. Його полемічний стиль вражає брутальною нетерпимістю до противників. Лайки та збиткування над опонентами, незалежно від того, з ким ведеться дискусія, органічно вплітаються в текст. Якщо опонент Леніна не виявився наймитом поміщиків та капіталістів, то щонайменше повією, дурнем, брехуном чи професійним шахраєм. Якщо ж опонент каже те, з чим Ленін згоден, то супротивник «примушений визнати» ту чи іншу думку. Якщо Ленін міняє точку зору, то наступного дня не розуміє абетки марксизму той, хто твердить це саме, про що Ленін казав учора. Вся діяльність Леніна базується на прагненнях до успіху та перемоги, по відношенню до чого моральні засади займали другорядне місце. З точки зору лідера більшовиків, головна характеристика політичної боротьби — стимуляція ненависти громадськості до супротивників з метою їх політичного та фізичного знищення. Після захоплення комуністами влади, Ленін добре розумів, що втриматись на верхів'ях влади він зможе тільки за допомогою тотального терору. І він терор вживає! Спочатку він розганяє Установчі Збори, ставить людей в нелюдські умови існування і проводить перший експеримент із штучним голодом, нищить інтелігенцію. . . З листа Леніна Зінов'єву: «. . .Надо поощрять энергию и массовидность террора!». . .». В цей час більшовикам загрожує білогвардійський рух, але вони також практикують агресію проти

УНР, яка в цей час героїчно б'ється саме проти російських імперіалістів.

Советська пропаганда створила з «дідуса Леніна» зразок непогрішимости та гуманізму. Забувають вони, що перші концтабори не для військовополонених, а для своїх співвітчизників завели саме большевики з наказу свого вождя. Що його вказівки та нотатки рясніють виразами: «...свирепая и беспощадная расправа... , массовый террор... , расстрелять и вывезти... , концлагерь... , поймать и расстрелять... !». Ось вам і гуманізм Леніна!

В 1921 році, збагнувши, що економічна криза, до якої привів запроваджений большевиками «воєнний комунізм», загрожує існуванню імперії, Ленін відразу дав «задній хід». Нова Економічна Політика дозволила відбудувати господарство, але не за рахунок відмови від репресій.

Після смерти Леніна, його вірні поплічники, наче скорпіони в баньці, розпочали між собою боротьбу за владу. Для людей ця боротьба обійшлася приблизно в 50 мільйонів жертв.

Сьогодні найвірнішими ленінцями виявилось ЦК КПУ. Б'ючи себе в груди, вони декларують, що готові взятися до зброї на захист партії та здобутків соціалістичного ладу. Дуже знайомі методи проведення дискусій — чи не правда? Та й лексикон, хоча й сучасний, не поступається ленінському. «Націонал-кар'єристи», «шовіністи», «екстремісти» та інші ярлики заповнюють офіційні видання в Україні.

Приймаючи закон про антидержавні заклики проти ССРСР, одночасно лають закон про те саме, але прийнятий у Литві. Аналогія з вождем разюча. Вчорашні однопартійці, які закликають до лібералізації партії, сьогодні з неї виключаються, одержуючи ярлик зрадника.

За допомогою кривавих провокацій, большевики намагаються втримати владу. Сконцентрувавши всю її повноту в руках однієї особи, вони, під оплески консерваторів і неосталіністів, намагаються повернути імперію до одноосібної диктатури.

Боротьба проти тоталітаризму і проти засилля недіючої комуністичної ідеології стоїть сьогодні на першому місці. Саме цю боротьбу повинні очолити сили, які ніколи не співробітничали з компартією, а виступали проти большевицької ідеології, і які стоять на засадах Самостійности і Соборности Української Держави.

Михайло ОСАДЧИЙ

ВШАНУВАННЯ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО

(УЦІС) 22 квітня 1990 року в селі Кульчиці на Самбірщині, звідки родом один з найславніших політичних і військових діячів України гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, з ініціативи Української Автокефальної Православної Церкви відбулася в міському храмі архиерейська свята Літургія, після якої була Панахида біля символічної могили гетьмана України. Служив святу Літургію та Панахиду архієпископ УАПЦ владика Іоан та двадцять священиків. Співав хор Петро-Павлівської церкви зі Львова.

Після Панахиди на майдані, де плянується встановити пам'ятник гетьманові Петрові Сагайдачному та його славному козацтву, відбувся 50-тисячний мітинг. Виступали гості з Києва і Чернівців, Львова і Дрогобича, з Стрия і Самбора та зі всіх довколишніх сіл. На мітингу виступали палкі прихильники відродження УАПЦ — диктор українського радіо, член Всеукраїнського Братства Андрія Первозванного Петро Бойко, київський письменник Юрій Хорунжий, голова Всеукраїнського Братства Андрія Первозванного Василь Корчинський, священик Ігор Бурмило, голова громадського комітету по спорудженню пам'ятника Петрові Сагайдачному Дмитро Кульчицький та братчики Львівського крайового Братства УАПЦ, а також один з творців відновленої УАПЦ отець Володимир Ярема.

Перший внесок на майбутній пам'ятник гетьманові Петрові Сагайдачному зробили жителі села Кульчиці, зібравши 15,000 карбованців.

Свято в селі Кульчиці — на батьківщині гетьмана України — продовжувалося до пізнього вечора лагідного весняного дня — 22 квітня 1990 року.

ЗВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ДО ЙОГО МАЙБУТНЬОГО — МОЛОДІ

(УЦІС) 1990 рік має величезне значення в історичній долі нашої Батьківщини. В цей визначний рік нашого буття виповнюються знаменні дати: 500-річчя виникнення волелюбного Запорозького козацтва, 300 років від дня народження останнього

кошового отамана Війська Запорозького Петра Кальнишевського та жалобна дата — 310 років від дня смерти видатного сина українського народу, славного кошового отамана Івана Сірка.

На Нижньому Придніпров'ї, у героїчному краї Нікопольщині, у 1490 році виникло українське Запорозьке козацтво, яке протягом трьох віків відіграло прогресивну роль у історії українського народу та народів Європи. Тут, на берегах Дніпра, островах і Дніпровських плавнях, під час насильства й інквізиції середньовіччя створився єдиний осередок на Землі, де панувало вогнище волі й незалежності, людської честі й гідності.

Запорізька Січ — прамати української державности, військово-політична столиця України, протягом віків вела героїчну боротьбу з турецькими султанами, кримськими ханами та іншими завойовниками.

Карл Маркс, конспектуючи монографію М. І. Костомарова «Бунт Стеньки Разина», відмітив: «...Коли заснувалось славне Запорожжя, дух козацтва розлився по всій Україні». А в іншій праці він назвав Запорозьку Січ «християнською козацькою республікою».

Відстоюючи рідну землю від навали завойовників, Запорозька Січ висунула цілу плеяду видатних полководців та ватажків козацько-селянських повстань: Косинського, Наливайка, Трясила, Сулиму, Павлюка, Сагайдачного, Нечая, Богуна, Кривоноса, Хмельницького, Сірка, Кальнишевського та багатьох інших.

На Нікопольщині протягом більш 200 років існували Буцько-Томаківська Січ, Стара Чортомлицька Січ, Базавлуцька Січ, Покровська Січ, Нова Запорозька Січ, Микитинська Січ, де 19 квітня 1648 року Богдан Хмельницький був обраний гетьманом України, звідки почалася визвольна війна українського народу 1648–1654 років.

У лютих битвах із загарбниками запорозькі козаки вкрили себе невмирущою славою, про яку народ складав пісні-легенди, а кобзарі розносили їх по всій Україні.

Запорозькі Січі були не тільки військовими, адміністративними і господарськими центрами козацтва, вони розвивали культуру, мали церкви, школи, підтримували добрі стосунки з європейськими державами, вели міжнародню торгівлю.

Російські царі, грубо порушивши укладену з Богданом Хмельницьким Переяславську угоду про військову спілку з Росією, зруйнували Запорозьку Січ, а останній січовий отаман Кальнишевський був довічно ув'язнений у Соловецькому монастирі. По революції 1917 року в час сталінського мороку та нищівного за-

стою, сподівання українського народу на рівноправну спілку з РСФСР, на суверенітет України було зведено нанівець. У школах учні, а в університетах студенти були позбавлені вивчення історії українського народу, з пам'яті наступних поколінь стиралося поняття Вітчизни, заборонялися народні козацькі пісні, в робітничих та сільських клубках виживалося саме українське слово, майже всі школи, за винятком частини сільських шкіл, переведено на російську мову. В результаті відлучення українського народу від знання своєї історії повсюдно утвердилося нігілістичне ставлення до історичних пам'яток народу, вічна святиня острів Хортиця (Запоріжжя) опинилася під загрозою, зникла з лиця землі Нова Січ (Микитинська, Покровська, Буцько-Томаківська). Вони залиті водою «рукотворного» Каховського водоймища, затоплені козацькі могили, кладовища. Кар'єрними розробками знищені історичні села, понівечені родючі чорноземи, осушені колись багаті рибою річки, вирубані плавні. Над краєм навис найбільший у Європі атомний монстер — Запорізька АЕС.

Усвідомлюючи те ганебне становище, до якого доведено наш народ, Товариства української мови та Рух Нікопольщини 27 січня 1990 року звернулися до Правління Товариства у Києві з проханням започаткувати щорічні святкування «Днів Козацької Слави» на історичних землях Чортомлицької Січі. Правління нас підтримало і повним складом увійшло до республіканського оргкомітету по проведенню свята.

Ми звертаємося до всіх органів Руху з проханням створити крайові (обласні) оргкомітети по проведенню свята «Днів Козацької Слави». Просимо до 1 травня повідомити склад оргкомітетів за адресою: 322960, Дніпропетровська обл., м. Орджонікідзе, вул. Тикви 12/17, Носенку Анатолію Павловичу, тел. 4-30-65, вівторок, четвер після 19.00.

Представницькі делегації повинні мати національний одяг, герби країв, символіку. В своєму складі делегації репрезентують народне мистецтво свого краю.

До складу делегації бажано запросити священників. Прибулі повинні мати намети і запас харчів на три дні. Місце призначення по залізниці — станція Чортомлик, по Дніпру — Олексіївська затока, день прибуття — 2 серпня 1990 року.

Про хід свята оргкомітет надішле сценарії в крайові (обласні) ініціативні комітети.

Ми віримо, що молодь України повернеться лицем до пам'яті своїх славних пращурів, відгукнеться і прийде на Низ.

Слава Україні!

Республіканський оргкомітет

«ХАЙ ЖИВЕ КПСС НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС» Демонстрації в річницю Чорнобильської трагедії

(УЦПС) Демонстраціями й мітингами по всій Україні десятки тисяч людей 22 квітня — у міжнародній День землі — відзначили річницю чорнобильської трагедії. У Києві цього ж дня, згідно з програмою масових акцій громадян України з приводу трагічної річниці 26 квітня, за рішенням об'єднаного оргкомітету громадських неурядових організацій та Київської міськради, більшість якої складають представники Демократичного Блоку, відбулися мітинг та демонстрація центральними вулицями міста. Мітинг біля центрального республіканського стадіону зібрав понад 40 тисяч осіб, а у демонстраційному поході взяло участь коло 70 тисяч осіб.

Київський мітинг розпочався хвилиною мовчання. Відтак народний депутат ССРСР від України письменник Володимир Яворівський, який відкривав мітинг, представив жаклиний екологічний стан, в якому сьогодні знаходиться Україна. Крім того, Володимир Яворівський вимагав притягнути до судової відповідальності голову Верховної Ради УССР старого скликання Валентину Шевченко як співвідповідальної за приховання правдивої інформації про чорнобильські події чотири роки назад.

Лідер екологічного руху в Україні народний депутат ССРСР від України Юрій Щербак у своєму виступі на мітингу розповів про установчі збори Партії Зелених, що відбулися 21 квітня у Києві. Далі на мітингу виступав представник Латвійського Народного Фронту І. Едманс, який зокрема сказав: «Я сподіваюся, що українці також вирішуватимуть свою долю самі, а не дозволять на те, щоби Москва її вирішувала. Ми у Латвії знаємо ваші труднощі. Ми всі мусимо йти тим самим шляхом до демократії й незалежності». Ціла низка промовців на мітингу у своїх промовах наголошували на тому, що жодна з проблем, які існують на Україні, в тому числі й екологічна, не може бути вирішена без державного суверенітету України. На мітингу виступав також закордонний представник Української Гельсінської Спілки Леонід Плющ.

Як повідомляють із Києва, під час мітингу безперешкодно майоріли українські національні синьо-жовті прапори, а також близько 20-ти чорно-червоних прапорів й національні прапори балтійських народів.

Після мітингу всі його учасники з прапорами та гаслами рушили до центру міста. Шляхом колона зросла до 70 тисяч людей.

Демонстранти, проходячи попри пам'ятник Ленінові, кидали в його напрямі комсомольські квитки, розірвані твори Леніна, а в напрямі міліції, що стояла кордоном, кидали копійки, мовляв, міліція запродалася комуністам. Починаючи від 5-ої години повністю зупинено рух транспорту центральними вулицями міста, щоб демонстраційний похід міг пройти без перешкоди. Цей захід зроблено за вказівками міськвиконкому, згідно з рішенням Київської міської ради нового скликання. Як повідомляють з Києва, мітинг та демонстрація були офіційно дозволені Київською міськрадою, яка навіть заднім числом санкціонувала мітинг на підтримку Литви, що відбувся 31 березня у Києві, вирішивши в такий спосіб конфлікт між народними депутатами, що були його організаторами, та владою.

Під час протестного походу Хрещатиком демонстранти несли гасла та скандували «Незалежність!», «Хай живе Литва!», «Україні волю!», «Хай живе КПСС на Чорнобильській АЕС!», «Ганьба КПУ!», «КПУ — до суду!», «Відрубаємо голову гідрі комунізму!», «Ганьба Леніну!», «Ганьба Горбачову!», «Геть ленінських ідолів з України!». Інші гасла були такі: «Слава Степанові Бандері!», «Слава Романові Шухевичеві!», «Слава ОУН!» та «За Українську Самостійну Соборну Державу!»

Фрагмент із відкриття Установчого збору Об'єднання «Державна Самостійність України» у Львові 7 квітня 1990. Установчий збір відкриває Петро Дужий, кол. редактор журналу ОУН «Ідея і Чин». Побіч сидить президент Збору Олесь Фрук

Ярослав ГАЙВАС

САГА ОСТАННЬОГО РЕЙДУ

(Закінчення, 5)

В тій ситуації вояки УПА, як невідхильне правило, заховували приписи свого повстанського регуляміну: маршували ночами обезпеченим маршем, зі зброєю готовою до оборони, уникали великих доріг і населених пунктів, зближались тільки до поодиноких хат або до невеличких груп хаток, де в разі потреби можна оборонитися, спали в лісах, затримуючи, навіть якщо є тільки два вояки, чергове забезпечування, даючи інформації про напрям маршу, завжди залишали розмовця в сумніві, або при першій нагоді міняли напрям, щоб евентуально змити слід. Такі норми стосовано аж до останнього моменту, коли вже недалеко границі ставало ясно, що з боку населення безпеки немає, що воно раде допомогти. Та хоч безпека відчутно маліла, але брак харчів таки докучав, і то докучав дошкульно. Вичерпані довгим, постійним недоїданням, а навіть важким голодуванням організми при форсованому маршу вимагали доброї відживи. А тут населення годувало їх юшкою, капустою, молоком, скибкою хліба і... яблуками, та й то декількома. Тому стрільці завжди дбали про якийсь запас і де тільки могли — запасалися в сирі бараболі, щоб на постоях поласувати печеною бараболею. А це, хоч смачне, та сил давало мало. Тому й не диво, що харчування забирало багато уваги й енергії, що й відбилося на сторінках писаного Буркуном денника:

«Попросивши їсти, дістаємо миску вареної, смачної капусти, до цього миску бараболі. 'Стріпуємо' це все, докроюємо ще хліба, який лежить на столі. Після капусти дістаємо ще миску молока. Імо ложками з хлібом. Трохи помившись та випитавши дорогу через міст на другу сторону, ідемо далі. Просимо господиню хліба на дорогу, покаже на стіл, каже забрати цілу половину, з якої ми краями їсти. Беремо ще сиру бараболю і, приємно вражені, ідемо шукати моста...

Зустрічаємо одноповерховий, великий дім. При ньому якийсь заклад. На річці бачимо човен. Заходимо до хати. Родина якась напівінтелігентна. Відразу зорієнтовані. Питаються подібно як у Чехії, чи ми голодні. Притакуємо. Господар (господиня з дочкою зайняті коло білизни) приносить нам миску капусти, 'крає' (так само, як учора) кожному по скибці хліба (господиня сварить на нього за це) та дає по горняткові молока. Сидимо довший час, розмовляємо. Користаю

з нагоди і голюся та миюся, бо в лісі зазимно на туалеті. Господар показує нам карту Австрії — 1:250,000. Це для нас дуже потрібно, спеціально для переходу кордону. Та й до кордону ще коло 20 км. прямої лінії, дуже тяжким тереном. . .

Серпентинами маршуємо майже без перерви від год. 23:30 до 3:30. Минувши останнє містечко, ідемо ще коло 3 км. дорогою на південний захід. Відтак скручуємо на північ до лісу і тут, не знайшовши гущавника, таки на дорозі, тимчасово, до ранку, розпалюємо о год. 5-й вогонь. Печемо ще бараболу, снідаємо і о год. 6:30 переходимо в густі ялинки, де вже без вогню гріємося взаємно вкупці, укладаємось на день.

До кордону залишається нам ще всього 7-8 км. Це вже буде (на нашу думку) остання наша 'перешкода'. Вчора ми залишили за собою останню штреку і останні дві ріки (Grosse und Kleine Mühle). Лише ще гранична річка. А нам вже так прикро приходитьсь маршувати. Чимраз то гірше. Ноги зірвані, в удах болять кості, теж нижче колін, та й ціле тіло виснажене. Тепер вже, крім думки про перехід границі, доходить ще непевність. . . що буде далі. Чи буде змога хоч трохи відпочити і одержати можливість якось жити. Бачимо, що харчова ситуація німецьких земель погана, і це нас непокоїть».

«Літопис УПА», том 13, стор. 182-183)

Неймовірна, але правдива сага добігає до кінця.

Читач переживає з маршуючими ці останні дні, години, очікуючи щасливого кінця. Хронікар розказує про них спокійно, епічно, а між словами ми відчуваємо межову напругу й страх. Страх перед невдачею. Як і в кожній цього рода акції небезпека невдачі, злого припадку висить важкою чорною хмарою над свідомістю учасників тієї акції. Хоч так близько, ось-ось досягнеться рукою, але небезпека все таки висить. . . Довкруги неї кружляють думки, вона вгризається в почування:

«Мета, яка місяць тому здавалася далекою, майже недосяжною, вже близько. Всього кілька кілометрів. То ж було б страшно, якби тут, вже на порозі нашої мети, мало стрінути нас якесь нещастя.

З такими думками пересиджуємо до вечора. Заснути не годен. Вечором збираємося і заходимо недалеко під лісом до господаря. Починаємо розмову. Відразу зорієнтовані, хто ми та куди ідемо. Господар сам каже принести хліба, кладе на стіл перед нас і каже їсти. Просимо чогось теплого. Господар дає молока, крає до нього хліб (називає це 'мільхзуппе'). Розпитуємо про кордон. До нього дві години маршу. Орієнтують нас, де найкраще перейти. Совети кордону не стережуть, лише 'фінанси' з палицями. Сусід, який був у господаря, провадить нас до поблизького сільця (2 чи 3 хати), звідтіль іде з нами молодий парубок, знов до сусіднього села, передає ще іншому. який має 'передати' нас вже тому, який переведе нас через кордон. Самі собі не віримо, що так гладко все йде. Пригадується наш 'зв'я-

зок' в 44-45 роках на Закерзонні! Як справно ішлося від села до села».

Перед маршуючими залишилися вже не кілометри, десятки кілометрів, що їх треба верстати докраю змученими ногами і вичерпаним тілом, коли тільки думка ясна і гостра. Місячна ніч, але місяць уже не страшить, не насторожує своїм світлом і не будить тривоги. Він холодний і привітний, не як у ті ночі, коли за кожною каменюкою чи деревом, або притиснений до землі чекав озброєний ворог. З вояками іде селянин-австрієць, якому попередній «зв'язковий» передав їх. Австрієць знає кожну стежку і каменюку, він тут почувається господарем. Іде спокійно й певно, і той спокій переливається і на вояків. В повітрі і в нервах відчутна вже така близька границя — остаточна мета:

«Господар приводить нас недалеко потока, стає в повнім місячнім світлі і показує границю, село в Баварії. Словом, дає останні вказівки, нічого не боїться, аж дивно нам робиться. Прощаємося з ним, щиро дякуємо і сходимо над потік. Тут чекаємо, надслухуємо коло пів години, після чого перелазимо потік таки взуті (заширокий, щоб перескочити) і за хвилину ми вже в Баварії. Година 23:30, доходимо коло пів км. до ліска і тут робимо собі коротку перерву, після чого беремо напрям легко північний захід і маршуємо далі, щоб відбитися дещо від границі, знайти добрий ліс та при вогні висушити і спочити вже з відпруженими нервами. А вже завтра подумаємо, що нам далі робити, куди вдаватися.

Чомусь покищо не відчуваємо дуже того, що ми за межами вічної небезпеки та життя гоненого звіряти. Ще покищо не відчуваємо себе 'людьми' в повному значенні цього слова. . .

Розпалюємо вогонь у старім, рідкім лісі. Сушимося, печемо бараболю і спимо до ранку (від год. 2-ої). . .

(«Літопис УПА», том 13, стор. 184, 185)

Кінець глибоко пережитої драми декількох людей, що є маленьким вирізком великої драми народу. Для тих, що ось тут, «на наших очах» перейшли границю, яка ділила в той час Схід-Захід, починався новий життєвий етап. Але там, за сотні й тисячі кілометрів, які вони змірили своїми струдженими ногами, залишилися їхні друзі, що так, як і вони, зі зброєю в руках захищають честь свого народу і його право на життя. Залишився народ, якому вони посвятили свій труд і піт, свою кров. Життя триває далі, боротьба триває далі — там, за синіми горами.

* * *

Лікар УПА Богдан Гук (Скала) написав з чималим гумором і

талантом «Хроніку хожденія по муках на волі» від дня переходу границі 24 жовтня і до дня звільнення з тюрми 15-го грудня 1947 р., бо в тюрмі прийшлося перебути всім трьом кілька добрих тижнів. Таким чином він закінчив ту частину саги, яка стосувалася маленької групки відділу командира Бурлаки. В дотеперішніх томах «Літопису УПА» немає ще матеріалів про другу частину саги, про марш на Захід відділу командира Громенка. Одначе для цілоти треба подати й про той відділ, використовуючи інші матеріали.

«... Дай Україні силу і славу, волю і владу»

Тими словами релігійного гимну група командира Громенка відзначила перехід останнього кордону і вихід у вільний світ. Саме тими словами кінчить Громенко свою книжку «У великому рейді».

Марш відділу командира Громенка на Захід був легший від маршу відділу командира Бурлаки, він оминув ту скрайню небезпеку, яка спіткала відділ Бурлаки в коліні ріки Ваг, де Бурлаці довелося розбити свій відділ на маленькі групи і накінець самому бути схопленим чехами, бо остання спроба покінчити з собою кулею так, як це робили численні його вояки у безнадійній ситуації, не вдалася. Командира Бурлаку чехи всупереч усім своїм запевненням видали полякам. Комуністична влада Польщі передала його судові, а суд засудив його на кару смерти й присуд виконано. Командир Громенко перебував у вільному світі декілька років, виконував різні завдання, написав книжку «У великому рейді» (М. Громенко, сотник УПА, «У великому рейді», Видавництво «До зброї», Мюнхен, 1956), що з неї зачерпнені матеріали до цих шкідів. Опісля добровільно зголосився до Краю на підпільну роботу, в часі зіскоку зломив собі ногу і не міг уникнути погоні, а його товариш відбився від погоні й після виконання завдання повернувся у вільний світ. Дальша доля Громенка невідома: чи попав ранений у руки большевиків, чи дострілювався. Большевики, як правило, замовчали це.

Вже на початку своїх матеріалів про рейд на Захід Громенко не лише стверджує пляновість рейду і його довготривалу, дбайливу підготову — накази були видані на письмі, заковані, до них були пояснювальні залучники, що їх можна було відкривати щойно в означеному часі, або після осягнення намічених пунктів, чи тільки в уточнених умовах, але й поширює та доповнює в не-одному днівники відділу Бурлаки. В наказах, залучниках та усних доповненнях, що їх отримали командири перед вимаршем у вільний світ, узглядено всі варіанти можливих ситуацій і що в кожному з них робити. Громенко зупиняється над тим докладніше:

«Відділи нашого підвідтинка 'Холодний Яр', тобто мій, к-рів Бурлаки, Крилача і Ластівки, дістали наказ іти в пропагандивний рейд у Західню Європу. Загально він звучав так: ідіть у світ і говоріть правду про тяжку боротьбу на нашій батьківщині. Не сплямте імени УПА. Будьте єднаючим чинником. Мобілізуйте антибольшевицький блок.

Наказ був строго довірочний. Дальші інструкції командири мали в залучниках до інших наказів. Крім цього, в окремих коверті лежали для нас гроші: долари, чеські корони і польські золоті.

Ми коротко обговорили плян рейду в Західню Європу і його завдання. Для мене також були дуже цінні інформації к-ра Байди про відносини на території Словаччини і досвід попередніх рейдів відділів УПА.

— Ну, Громенку! — стомленим голосом сказав к-р Байда. — Тепер ти вже знаєш, що робити. Вірю, що з своїм завданням упорасешся якнайкраще. А тепер дай мені групу добрих вояків для охорони, бо я мушу відійти до командира відтинка Рена: треба за всяку ціну з ним пов'язатися. Зо мною піде також виховник Зорян.

Мені довелося трохи подумати. Найбільше жаль було розлучатися з виховником. Свої думки висловлюю вголос:

— Добре, але чи не послабить мені відхід виховника командного складу?

— Я знаю, що послабить, — відповів Байда. — Але я мушу взяти його з собою тому, що він буде мені потрібний у деяких справах, коли зустрінуся з к-ром Реном.

— Ще хочу знати, — спитав я, — чи Бурлака, Ластівка і Крилач ідуть разом зо мною і чи маю я на них чекати? Чи, може, кожний піде окремо?

— Кожний піде окремо. В таких умовах, як зараз ми є, так буде краще. . .».

(М. Громенко: «У великому рейді», стор. 112)

Командир зі свого боку мусів подбати про те, щоб інформації й накази були як слід забезпечені у часі маршу, щоб були на час передані воякам, тобто передані старшинам, а ці вже передадуть своїм відділам:

«Десь коло 4-ої години я скликав нараду старшин відділу і на ній скупю поділився відомостями з наказів. З огляду на безпеку я не подав до відома головного: що відходимо в Західню Європу. Зформулював справу так: ми йдемо на короткий час у Словаччину в пропагандивний рейд. Я дав старшинам вказівки і інструкції для пропагандивної роботи, коли відділ опиниться вже на території Чехо-Словаччини».

(Там же, стор. 113)

Після цих останніх попереджаючих заходів відділ був готовий у далеку і небезпечну дорогу:

«Вранці 14-го червня, деś коло 9-ої години відділ зійшов з хребта гори в старий могутній ліс. Звідси було видно села Бальницю і Солинку; в останньому стояли групи прикордонників — польська і чехо-словацька».

(Там же, стор. 118)

Вже в дорозі, коли всі евентуальності були під контролею і командир був упевнений, що інформації від бійців відділу не проникнуть ані до інших відділів, ані тим більше до населення, він подав найкращі дані:

« — Друзі повстанці! — звернувся я до вояків і командирів. — Сьогодні ввечері ідемо в село Бальниця. Там маємо скоренько пошукати на стріхах жита, яке є майже в кожній хаті. Його належить змолоти на жорнах, а з муки спекти паляниці, які будуть нам потрібні на далеку дорогу. Треба спішитись, і то дуже, бо о 1-ій годині ночі відмарш. Кожний командир роя розділяє роботу між своїми вояками. Зброю весь час тримати біля себе. Збірний пункт подам, як тільки вийдемо на край лісу. Хочу вам відкрити одну таємницю, якою я з вами досі не поділився: наш відділ іде на територію Чехо-Словацької Республіки в пропагандивний рейд».

(Там же, стор. 119)

Хоч які загартовані вояки УПА і як привиклі до небезпеки включно зі смертю, живуть вони глибокими, мабуть, глибшими як у нормальному житті, почуваннями. Такі почування в них під суворою контролею, але є особливі моменти, коли вони прориваються на поверхню життя, як, наприклад, в зустрічах з приятелями, головно з рідними, в хвилинах втрати близького товариша по зброї чи взагалі близької людини, а в першу тоді, коли вояк УПА нагло сконфронтований з дійсністю і усвідомлює собі всю жорстокість положення, а разом з тим величину справи, за яку він стоїть і ризикує життям:

« — Друзі! — Незвичайний неспокій не дає мені говорити. — Недалеко кордон. Прощаймося з рідною землею! Вона, просякла нашою і ворожою кров'ю, остається в руїнах. Жде нас далека дорога. Може, не один з нас не повернеться назад. Тож поклонімося їй, святій, за яку так тяжко кривавились, яку боронили від загарбника лютого, ненависника нашого. Поклонімося тіням наших друзів-героїв, які до останньої хвилини ішли разом з нами, стискаючи в руках зброю, які мужньо зносили труди і муки, холод і голод і не пожалували навіть свого юного життя, поклавши його на бойовищі

в обороні нашої дорогої, незабутньої Батьківщини. . . Увага! Струнко!

Весь відділ став, як мур, обернений лицем у сторону, звідки ми прийшли. Командири, які мали автоматичну зброю, віддали по-честь, прикладаючи руку до своїх шапок.

До горла підсувалось щось тверде і душило його. Серце клекотало, стискалось і шептало: 'Прощай, краю мій!'. ».

(Там же, стор. 121)

Громенко потверджує ті інформації і ту характеристику місцевого населення, словаків і чехів, яку ми вже знаємо з денників відділу Бурлаки:

«Лише тоді, коли командир і я зблизились, він зорієнтувався, що ми не є словацьким військом, і це навіяло на нього такий страх, що він почав тремтіти. В чемній формі я сказав йому, хто ми такі, і попросив покликати вояків. Наше поводження цілком заспокоїло їх, і розмова велася по-дружньому. Темою було передусім питання взаємин між УПА і словацькою армією. Четнік, який командував групою, виявився досить розумним чоловіком, а в політиці орієнтувався навіть добре.

— Що, на вашу думку, буде робити словацька армія, коли наші групи будуть рейдувати по Словаччині? Чи бажає вона воювати з нами? — спитав я четніка.

— Ні, — відповів він. — Ми цього не хочемо. Словацька армія має про УПА найкращу думку. Тільки комуністи дуже вороже проти вас настроєні — большевицькою пропагандою. Вони — єдині, які ставитимуть вам на перешкоді. Але уряд уже знає, що ваша група перейшла на нашу територію, і наказав генералові Свободі вирушити з чеською армією вас поборювати. Нас, словаків, мабуть, відсепарують від чеських відділів, бо нам не довіряють. Бережіться і ви. Не вірте чехам! ».

(Там же, стор. 124)

Терени, обрані Громенком для просування на захід, були розташовані більше на північ, гористі, важкі для маршу, та важчими вони були не лише для вояків УПА, але й для тих, що їх переслідували. Для чеських вояків цей терен був навіть важчий, як для вояків УПА, бо, хоч вони знали його краще, але не мали ані тієї фізичної заправи, що її мали вояки УПА, ані тієї великої цілі, що її мали вояки УПА, ані тим більше тієї моральної постави, яка була характерною для бійців УПА. Марш високими горами оплачувався, бо хоч коштував чималих зусиль, але рівноважив ті зусилля збільшеною безпекою, тобто меншим ризиком нападу з боку чеських вояків:

«О 1-ій годині ночі ми рушили далі. Я вів відділ пасмом гір, вкритим великими лісами; воно тяглося до Низьких Татрів з їх Думб'єром.

14-го липня відділ заквартирував на одній горі біля села Вернер. Добились ми до неї через чотири доби. Ішли ночами. За весь цей час нікого ми не бачили і нас ніхто не перестрів. Ми мусіли нарешті зупинитись, бо нам зовсім вийшли харчі.

Ввечорі відділ наблизився до краю села. Ми вислали туди нашу розвідку, яка однак по короткому часі повернулась і зголосила, що в селі повно війська. Надії на одержання харчів розлетілись.

По обох сторонах села Вернер підносяться великі гори — понад 1,500 м. висоти. Нам треба було обійти село з правої сторони і перейти гостинець, що лувив с. Вернер із м. Попрад. Цей обхід довелося нам оплатити ціною майже всієї ночі. Щойно над ранок нам удалося перейти шосе, але тут же довелося дряпатись на високу скелю. Уже було зовсім видно, коли ми, вкрай змучені, могли нарешті відпочити на верху скелі».

(Там же, стор. 140)

Одначе і в тих високих горах чехи обсаджували дороги, мости та всі правдоподібні для просування місця, робили засідки, а села блокували. І приходилося їх обходити, накладаючи багато дороги, або ризикувати смілими маневрами й вибором таких шляхів, про які ворог і подумати не міг:

«Однієї неділі відділ добився до комплексу лісів над с. Боца Вижня. Тут уже починались Низькі Татри. Повстанці були виснажені тяжкими маршами по високих горах. Ішли ми тільки ночами, за азимутом. . .

— Тепер, — сказав я до повстанців, — нам обов'язково треба вивратися з кільця. До сіл вступати не будемо, хіба тільки до шаласів. Мусимо відбитися бодай на 100 кілометрів. Цю віддадь при таких горах зможемо покрити щонайменше за 9 днів. Найголовніше — непомітно пройти шосе Боца-Св. Мікуляш.

Як тільки почало темніти, підкріплений на силах відділ рушив далше. Безшелесно наблизилися ми до шосе. На щастя, через нього ми проскочили, група за групою, непомітно. За ним починались Низькі Татри. Щоб полегшити марш, я завернув відділ на північ, і другої ночі ми вийшли на край лісу, від якого тягнулась долина Ружомберок-Св. Мікуляш. . .

— Мусимо пройти нове кільце. Щоб дістатися до другого комплексу лісу, маємо зробити 14 км. дороги. Крім цього, заризикуємо: будемо проходити передмістям Ружомберку. Його чехи напевно не обсадили. Мусимо добре налягти на ноги — маємо 4 години часу. Щоб не виснажились занадто наші кулеметники, всі ройові мають часто змінювати людей при несенні кулеметів і муніції до них. . .

Відділ зсунувся на польову доріжку, вийшов нею на головний гос-

тинець, а потім, попри доми передмістя і загороди дістався в другий комплекс лісу, що знаходився відразу ж за містом, на високих горах. Уже був день, коли відділ заквартирував у цій лісі, над самим містом. Повстанці весело сміялись, що так легко вдалося пройти небезпечну трасу. Кожний мав щось додати до того, як належить перехитрювати ворога, і клався спати».

(Там же, стор. 144-146)

Командир Громенко розказує про цікавий деталь доручення, яке він отримав від командування УПА перед вимаршем у рейд. Цим деталем було додаткове призначення виконувати в дорозі пропагандивну роботу серед місцевого населення. Як кожен наказ, так і цей, відділ виконував, де тільки міг, хоч це не лише утруднювало марш, але наражувало на додаткові небезпеки; зате робота та давала чимало користи і в багатьох місцевостях це була одинока нагода безпосередньо зустрітися з людьми й донести їм живе слово: «Одного вечора група пропагандистів і група заготівників харчів на чолі з к-ром Лагідним вирушили до одного села. Селяни прийняли повстанців дуже приязно і в розмовах з ними згадували й розпитували про повстанців, які побували тут в 1946 році. На зборах, які вдалося провести спокійно, з'ясовано населенню ціль нашого приходу. Обидві групи повернулися пізно вночі. Вон використали можливість купити більшу кількість харчів» (там же, стор. 128). З цієї цитати ясно, що хоч пропагандивна акція була складна й утруднювала марш, але давала вона чималі користи. В іншому місці Громенко подає, що пропагандивну акцію ведено не тільки серед цивільного населення, але також серед вояків. І там це мало великі наслідки:

«Ми ще дали йому летючок, попросивши, щоб його вояки роздали їх своїм товаришам з інших частин. Також просили остерегти їх, щоб не воювали з нами, бо ми прийшли не завойовувати їхню землю, а сказати народові про справжнє обличчя большевицької влади і остерегти перед пропастью, яка перед ним розкривається.

Прощання не було кінця. Повстанці і словацькі вояки сердечно стискали один одному руки і перекидалися доброзичливими і привітними словами».

(Там же, стор. 125)

Та хоч які були успіхи, а навіть безпосередні користи для маршуючих з таких пропагандивних виступів, все таки невдоволення з них переважало. Бо й справді: ціль рейду була більша й важніша, небезпека від таких акцій чимала, поминаючи вже те, що вони сповільнювали марш, а ще й того витрачувано багато сил. І тому не диво, що і стрільці, і командири при нагоді нарікали на потребу вести ту акцію, та все таки, де було можливо, виконували її:

«Ми вийшли з лісу і подались полями. Бунч. Соколенко з компаном, а я з картою йшли попереду. Марш був форсований, тож по короткому часі сорочка на кожному з нас була вже мокра. Незабаром у долині перед нами з'явилося велике місто Ружомберок, яскраво освітлене електричним світлом.

Щоби відпочити, ми зробили кількахвилинну перерву. До міста залишалося небагато: якийсь кілометр.

— Ох, якби не та пропагандивна мета, друже командир! — зідхнув Лагідний. — Скочив би чоловік з чотою до міста, нагнав би 'пелікам' страху, zorganizував дещо і знов у ліс.

Я признав йому, що й сам не раз так думав, але не вільно! Політична лінія до чогось зобов'язує. . .

По дорозі Редька жалувал, що група відступила. Нарікав на пропаганду і на політичну лінію, бо, мовляв, тут вони ні до чого».

(Там же, стор. 146, 149)

Серед таких не раз легших, не раз все таки дуже важких умов маршу, кожен день зближав до цілі. Нарешті прийшов той останній день маршу, коли треба буде зробити ще тільки один «скок», щоб опинитися в Західній Німеччині, у вільному світі. Тепер треба було дуже дбайливо вибрати дорогу, перевірити не лише, де знаходиться границя, але по можливості також, де її найкраще перейти. Очевидно, що найсуттєвішим було довідатися, чи і де є советські з'єднання, які в них пляни, чи вони поінформовані про наближення до кордону відділу УПА і що у зв'язку з тим плянують робити.

Як звичайно у таких випадках, намічено годину 2-гу над раном для переходу. Тоді то гранична сторожа найбільше втомлена, а сон знесилює кожного й робить його менш сторожким, уважним. Тих вояків УПА, що добре говорили по-німецькому, вислано в село для здобуття інформацій. Інформації здобуто, але вже наступного дня прийшли додаткові дані, що саме в тому районі советське командування концентрує свої відділи, отже, треба приспішити марш, щоб випередити небезпеку ще одного оточення, яке може виявитися найважчим до переборення. Отже, тим більше треба було поспішати. Ще один напружений, швидкий, але до краю обережний марш, і вночі з 9 на 10 вересня 1947 командир Громенко зі своїм відділом, виминувши всі застави й перешкоди, опинилися в американській зоні Західної Німеччини. Командир Громенко зробив останню нараду старшин:

«На денному постой я скликав всіх старшин.

— Які ваші пляни? — спитав я їх 'просто з моста'. — Що ви робили б, якби вам довелося діяти самостійно?

— Я вважаю, — відозвався бунч. Соколенко, — що в такому стані відділ абсолютно не може йти далі. Трое стрільців зовсім босі, маємо кількох хворих. Німці не схочуть нічого нам продати — це перше, а друге — всі фізично вичерпані. Скоро половина вояцтва буде без взуття, а грошей у мене залишилося мало.

— Ще мусите взяти під увагу, — додав к-р Лагідний, — що ваша рана не зовсім загоєна, рана к-ра Залізняка — також. Я маю те саме — нога докучає, хоч загоїлась. А вже осінь. Одежі нема, все подерте, білля чорт-ма, в кожного загніздилися воші.

Настала довга мовчанка. . .

Ніхто не обізвався, старшини думали тяжку думку. Кожний зарослий, обсмалений вітрами, на обличчях — велике виснаження і втома. Поволі доходила до нас свідомість нового становища. Відпруження після безнастанних боїв, трудів і небезпек діяло, мов алькоголь. Вояцтво пленталося, мов п'яне. У втомлених очах можна було відчитувати тільки одне питання: 'А що тепер? Що далі?'. Примкнувши очі, я теж передумував усі можливості розв'язки. Треба було рішатися. Вставши, я сказав до зібраних:

— Друзі старшини, я вирішив зголоситися з відділом в американських урядових чинників. До цього змушує стан, в якому ми опинилися. Думаю, що наказ Командування УПА ми виконали гідно, чести вояка УПА ми ніде не сплямили. Ми чисті в обличчі воюючої України, яку залишили тільки на наказ. Вірю, що наші чинники не дадуть нам пропасти, хоч певен, що американці нас інтернують. Але своєю появою ми задокументуємо всьому світові все те, про що він мало знає. Ми, живі свідки, матимемо змогу спростувати всю брудну обмову. . . ».

(Там же, стор. 154-155)

Так скінчилася героїська сага для більшості бійців відділу УПА на чолі з командиром Громенком. Але не скінчилася вона для нього і для тих, що відпочивши й відбудувавши свої сили, добровільно рішили після додаткового вишколу відійти назад на поле головного бою, де залишилося стільки найближчих друзів. Не скінчилася вона для тих, що в краю і розкинені на всіх теренах поза залізною заслоною, не скінчилася вона для народу. Та не лише для українського народу, але для всіх поневолених Московою народів. Визвольна бо боротьба, боротьба за саме життя народу знає тільки один кінець: перемогу!

Література

Ігор КАЛИНЕЦЬ

КРАЄВИД З ЕЛЕГІЯМИ

Із збірки «Віно для княжни», 1971

Виправдання

у цій кімнаті черствій і чужій
де недостелене ще ліжка біле жмуття
постелені вуста твої покірно
а інша в серці вже стоїть як у вікні
І дослухається до плазування слів
защіпка мови лиш про людське око
сьогодні ненадійна двері відхили
І світ речей примчиться на поріг
прорве невидимі туги загати
І винесе на Божий світ
струнку як ти свідомість того
що все повстало з імени прокльону
що світ замішений в плювкоті
в масній воді в брудному шумовинні
в самому серці харкотиння
його коріння це ж сама земля
його язик підступний вітер
лестивим лепетом ламає душу
а нищить тіло чорним смерчем
всякчас тримай його побіля вух
відрізав нас проклін як пуповину
Іди собі нікчемний чоловіче
І пам'ятай що богом над тобою
твоею сутністю і духом є проклін
ти язиком брудним карай навколо речі
та інколи потішся любомудре
віднині сам собі ти пан і сам поклін
такий собі упізнаний проклін
І в цій кімнаті черствій і чужій
де двері віднесло на обрій
я попрощаюся з тобою і з усім
І з серцем попрощаюся
не стій як за дверима
дай розминутися у лісі днів
хоч раз єдиний раз допоможи

у глупу ніч замкнутися з собою
хай тільки десять нігтів світять
як десять місяців примарно
у темряві почислю їх
у темряві почислю всі обличчя
котрі торкалися мого лица
І руки всіх богів почислю
що ласкаво збігали мов ріка
дитячими моїми голівками
чи довго вистачить мене
у ясності твоїй преглупа ноче

Прощання

брате дім наш як сонце
рукою тепер не дістати
дошукуючись кореня смутку
спотикаємося об його поріг
заглиблений твій силует
залишився на килимі стелажів
як тіні на гіросімській стіні
книжечка поезій Мороза
мусила б мати отут гніздо
кожна невидрукована картка
у вирії із зимних сторін в полудневі
світлина Алли Горської
біле віконечко у нескінченність
за яким не видно овидів
ні синього ні зеленого навіть чорного
хто ще відійшов
не встигши потиснути руки
начебто вийшов по хліб і вино
порізьблений часом хрест над ліжком
нагадує не тільки про наші пракорені
облетів він з музейного листа
та цвяхи не облітають
І засохла кров озивається з-під них
або іконка чудом визволена
з ясиру минулорічного обшуку
що можна знайти в серці Богоматері
поточеного ще крім цього й шашелем
багато тут інших речей
впливає з цілющої води
твоеї недавньої присутності

снується смеркання голубим павутинням
вже по горло вчорашніх розмов
а скільки ще всього не пускає нас
а скільки забобонів причасно
впродовж цієї дороги
скільки плювків і радіоантен
досягли наше високе підвіконня
скільки хапучих пазурів
із запеченою кров'ю
здирало позолоту ілюзій
ой не тут місце нашої страти
ой не тут місце нашого вознесіння
шкарлупка нетривкий захисток
але будемо не раз спотикатися
на порозі його екзистенції
тілами душ і постатями снів
дітьми що виростуть без нас
терпінням що визирає з очей ікони
нашими матерями і дружинами
що постали із субстанції чекання
може зараз не треба про це
може зараз доволі і того
що за вікном дому нашого осінь
відчинила якраз на годині
томик елегій Лепкого
який випадково не сконфісовано
а журавлі боже а журавлів
чи чуєш брате мій дім наш.

Зрозуміння

випрошуєм зрозуміння у птахів
випрошуєм співчуття у трави
випрошуєм близькості не помагаєм
надто ми прив'язані до традицій наших тіл
надто ми висиджуємося у гніздах власних душ
і жодними ключами відности
нам не дістатися до нутрощів інстинкту
чи до голубої ілюзорності обрію
чому людино не підійдеш до мене
якоїсь там п'ятниці якогось там вересня
чому людино я не підйду до тебе
якогось пополудня чверть на годину

зручну для нас обох
І не промовимо ти до мене
чи я до тебе яке це має значення
ось на долоні велика пекуча крапля
це сльоза вона випала з ока
не за ньютонівськими законами
а просто з великого болю за тобою
випрошуєм зрозуміння у птахів
випрошуєм співчуття у трави
випрошуєм близькості від небосхилу
тим часом я зустрівся із ближнім
був заліплений чи зліплений
від волосся і до п'ят
відрізками свіжих і давніх газет
скелет його не просвічувався
тому ближній відрекомендувався
цілком пристойним псевдом
але між іншим в районі голови
я прочитав чорним по білому
що припертий до стіни свідками —
дай мені боже тих свідків —
підсудний — дай боже на хвилю побути ним —
признався до найтяжчої вини —
дай мені боже крихітку з тої провини —
І папір не запався як земля
під чобітьми тих слів
стривай ближній а хто тебе
припре до стінки
коли слова спростування
доходять до твоєї голови як до стіни
коли вони мають властивість міняти
поза своєю волею траєкторії
з редакторських столів
у прокурорські сейфи
а ми
випрошуємо зрозуміння у птахів
випрошуємо співчуття у трави
випрошуємо близькості від небосхилу
тільки не в того що не з нами
тільки не в того що не з нами
тільки не в того що не з нами
а там
І звідти промовляє людино
я не можу якоїсь там п'ятниці чи вересня
якого 1971 чи іншого з 14 років

підійти до тебе а ти до мене
але звідси простягаю у пальцях
свою велику вогнисту сльозу
оправлену в колючий дріт
народжену поза всякою механікою фізіології
І навіть не з великого болю
а тільки одним надлюдським законом
одержимістю

Вінування

одного дня одного року
долоня схожа дуже до твоєї
на захист коло свічки стала
І полум'я сповнилося міццю
змужніло випростало постать
та мить тривання завжди мить
І залишившись вогник безборонним
знов захиравів і поник
І пряжа диму заплелася в інший світ
з таким знайомим ароматом тліну
золотоуста попелу жертовність
мовчить нам просто в вічі
у паморочливій тьмі життя
лякаємось пекучих дотиків
подай же нам знак твоя корона
пішла музеями за безцінь
твій рід закінчився з тобою
пух титулів пооблітав
урвалось імени сріблясте павутиння
та гонить осінь табуни дерев
в сади твої великокняжі
І листом повнить золотим
порожні скрині ковані мосяжем
а в льохах лиш біла кість
глодає ланцюги залізні
але скоріше ржа їх з'їсть
ніж сила нашого безсилля
у котрий раз цю азбуку вчимо
до середини кожен раз доходим
І знов відчиняєм палітурки
як двері в затхле підземелля
жуємо хліб історії черствий

не знявши капелюха з лоба
не знявши голови з плечей
за хліб історії черствий
щит оправдання носим кожен день
за ним свій каганець ховаєм
І не навчить ніхто послугувати
тому вогню що згаснути не сміє
для нього із бортей глибинних
добули ясний мозок воску
І гніт для нього пращурі зсукали
Із жил в яких не застигала кров
чому ж ми всі оплакувати ладні
ті руки що пішли з вогнем
здивлені в жертвність попелу
ми ліпше крила фенікса згадаймо
І ще сьогодні пригадаймо
як то долоня схожа до твоєї
на захист коло свічки стала
у безперервній ланці вінування

Тривання

осінь напевно закінчу на цьому слові
слово закінчу разом з осінню
видушує вона з себе по краплині
як з цитрини останні соки
видушує вулиця з молочаю ліхтарів
останнє молочко для ночі
закінчу осінь чому б не закінчити
закінчу вимовляти слово чому б і ні
коли воно іншого не має до пари
тільки тоді побачити зможеш
у моїй пластиліновій особі
поета що називає все чого нема
на чорне тиче що воно чорне
біле вибілює як полотно в селі
І твердить я той а не інший
І останнє слово підсудного
має за найвищі злети поезії
а наразі коли осінь не закінчується
коли слово тягне за собою
нескінчену вервицю слів
бути захланним на них
І кожне отак обмацати

як зголоднілий на ласку мужчина
жіночі округлі форми
а наразі коли осінь ще здатна
на ранок хрусткий як лід
зі сну випадаєш як з поїзду
що мчить у вимріяні краї
з надією виймаєш ранок
як тонку крижину з калюжі
але звичайна собі буденність
проглядає у молочнім віконці
очі твої заклопотані силуетами
пальці твої щербатим грошем
вуста твої самою банальністю
а думки здоганяють п'яти
недожитого вчорашнього дня
сьогодні тебе просвітять
на рентгені спілки письменників
врешті мусить прилюдно позначитися
злаякісна пухлина опозиція
сьогодні можуть випустити нутроці
з твого робочого бюро
та й багато різних несподіванок
чекає на позаспільчанського Одісея
кому поскаржитись хіба осені
вона одна розуміється на зажурі
кому надіслеш протест
хіба вуличній смітярці
бо й так бухне як діжа
твоя особова справа
кому шепнеш на вухо
хіба віршеві він один
вміє мовчати мов камінь
дійсно невесела кругом
хореографія опалого листя
пошарпані декорації вулиці
вбога на реквізит нинішня осінь
вбогий красвид з елегіями

Передрук зі студентського історико-літературного часопису
«Віко» (Львів), ч. 2, 1989.

Іван СВИТЛИЧНИЙ

НА КАЛИНІ КЛИНОМ СВІТ ЗІЙШОВСЯ

У вірші Ігоря Калинця, що має назву «Трактор», мова йде про те, як

*З мансарди замишлої митець, як одуд, визирав:
що його на полотні видати?
Навколо митця — світ, мов казка, сповнений див і чар.
Навпроти на райське дерево яблука райські
клювати внадилася рай-птиця віддавна.*

*Через дорогу у теремі кришталевім
князівна після сон-ночі потягається звабно.
О пів на дев'яту зринають перса, як мєви,
коли осувається з неї сорочка едавна.*

Але одуд-митець до своїх рай-птиць і князівен сліпий і глухий, ніяких див і чар він не бачить, в жодні казки і легенди не вірить. Йому не до фантазій.

*Ах, як одноманітно день по дні кане,
як нудно зрежисовано ранку акт за актом!
О дев'ятій митець випиває філіжанку кави
і завзято береться за студію трактора.*

Легко бачити, що поет замахнувся на гостру сатиру й хотів за-таврувати ремісника від мистецтва. Проте ніякої сатири в «Тракторі», — як, до речі, і в інших віршах І. Калинця, — не вийшло. Вийшов такий собі вірш, нижче середньокалинцевого рівня, що його тут можна було б і не згадувати, якби в ньому не було посвоєму чітко зформульоване естетичне кредо І. Калинця.

Поетичний світ І. Калинця густо населений традиційно казковими мітологічними, фолклірними істотами — князівнами і мавками, купалами і кострубами, ладами і русалками, перунами, ярославнами, відьмами, чортами, кам'яними бабами... Все то — образи з тисячолітнім поетичним стажем, вони витримали великий іспит часу в народній свідомості, не мали жодної серйозної конкуренції. Тим-то і в поезії Калинця вони — уособлення чогось

тривкого, глибокого, справжнього, можна сказати, самої суті естетичного буття народу.

Проте мітологічний світ поезії І. Калинця не замкнений у собі, не ізольований від світу реального, сучасного, злободенного.

І коли ми, читаючи слова поета:

*споконвіку прислухаємось голосу крови,
з двадцятим віком важко дається нам стик, —*

витракували б їх буквально і повірили, ніби,

*підпираючись костуром ямбів,
натягнувши кирею традицій, —*

І. Калинець справді «прощається» з «віком атомним», щоб утекти в минуле, — ми припустилися б грубої помилки. Можливо, поет і справді осмислює свої часові координати саме так, як це проклямується у його віршах, можливо, він вірить, що тягнучись «до нашого первопочатку», він тим самим уже «відцурався брезлого віку» і ніяк до нього не належить, але не так воно насправді.

Передусім, у поетичному світі І. Калинця живуть не самі мавки та русалки. В нього входять також і реальні люди, реальні речі, реальні події — хай не історичні, не документально засвідчені, але такі, що не є ніяким витвором фантазії, а мають усі ознаки реальності. Це, звичайно, не будь-які люди, не будь-які речі, не будь-які події, а тільки ті, що мають великий заряд поетичності, підносяться над буденністю і побутом і можуть, мають право жити в одному світі з витворами народної фантазії, з символами добра і краси. Коли, скажімо, поетів прадід з смерекової скрипки добував «чистого золота тони», то

*смичок дельфіном літав по струнах,
сипав чумацьку дорогу каніфолі,
у пучках прадіда струменіли струми
нечувано високих вольтів.*

Коли дід співав «на крилосі тропарі й кондаки», то співав він «надхенно, як Мишуга», а

*Із трухлявих гонтових бань сталевих хрестів антени
висилали дідовий голос херувимам до раю*

і навіть

*зачарований Саваоф, завмерши за хмар балюстрадою,
щонеділі святе дозвілля приносив дідові в офіру.*

Коли мама виводить «дивним писачком по білому яйці воскові
взори», то

*писанка оранжево горить
у філіграннім сплеті ліній.
То вже вона як дивовижний світ,
то вже дзвенить як згусток сонця,
буяють буйно квіти у росі,
олени бродять в березовім соці,
і стилізовані сплітаються сади
у маєві густих обрамлень,
мереживом найтоншим мерехтить
геометричний космацький орнамент, —*

одне слово, мама сама творить світ добра й краси, в якому і сама
вона, і творіння рук її можуть повноправно і вільно вживатися з
найкращими витворами народної фантазії. Так само, коли

*на арфах предвічних кросен
тчуть барвисті мелодії килимів
хитрорукі рапсоди з Косова,
з Поділля, Полтавщини, з-під Києва, —*

то вони тим самим «і через найчорніші тисячоліття» проносять
родові традиції народу.

Осмилені таким чином, реальні люди й речі й події, «*позбувши
одежі будня*», стають художніми символами, вимірюються тими
критеріями, що й народно-мітологічні істоти, приречені до вічно-
сти, до безсмертя. Так минуле у поезії І. Калинця постає еталоном
тривкості і глибинності, і вхід у нього вільний тільки для тих,
хто творить нескоровмирущі цінності, а з минулого поет бере
тільки те, що дожило до сьогодні, цінне для нас, чого ми — без
шкоди для самих себе — не можемо, не маємо права втрачати або
зрікатися.

Такий спосіб поетично осмислювати минуле не дуже звичний у
нашій літературній практиці. Наш постійний девіз — перевіряти
минуле сучасним (і навіть наука історії виявляється політикою,
оберненою в минуле), і небагато хто припускає, що може бути й
навіпаки, що можна сучасне перевіряти минулим, а все, що пере-
чить духовим скарбам, витвореним народом, все, що руйнує на-
ціональні цінності, має бути поставлене під сумнів: чи справді,
кажучи словами В. І. Леніна, сучасне те, що видає себе за сучас-

не? Саме таку суспільно-політичну поезію виробив для себе І. Калинець, саме в цьому особливість співвідношення в його поезії минулого й сучасного (*«завжди минуле нам на п'яти наступає»*), і тільки від незвичности цієї позиції можна думати, ніби справді він — весь у минулому, ніби й справді з сучасним його ніщо не в'яже.

Ні, Калинець не втікає в минуле, а освоює його для сучасности, бере з нього тривке і стале, те, що сяє *«тисячолітнім ореолом»*, і протиставляє його плінному, буденному, невартісному, хоча б воно й виступало в шатах псевдосучасности.

Власне, таких прямих протиставлень поезії й прози, як у «Тракторі», загалом у І. Калинця небагато, і чітко окреслити коло речей і явищ, що їх поет виключає зі світу краси і добра, неможливо. Та все ж про багато дечого здогадатися не важко. Звернімо увагу на те, що цитовані вище вірші — «Прадід», «Вечірня», «Писанки», «Килими» — та багато інших подібних — «Вітражі», «Церква», «Антонич», «Корови», «Світильник» тощо — твори про мистецтво, про майстрів високих духових цінностей. Однак, у І. Калинця нема таких чи подібних віршів, скажімо, про вже традиційних для поезії трактористів, комбайнерів, шахтарів, пілотів, космонавтів, учених. . . Те, що поетичним рай-птицям і князівнам він протиставляє як символ прозаїчності саме трактор, не випадкове. Коли ми читаємо як *«тремтіла єдина зоря зеленим оком радіо»*, як

*Бринять ракети веретен
в галактиці каганцевої містики,*

коли ми тішимося *«кратерами макітр»*, *«флотою цвинтаря»*, *«електрикою айстр»*, *«сталевих хрестів антенами»*, ми можемо легко завважити, що всі ті ракети, кратери, антени, весь той наймодерніший реквізит науки і техніки не є предметом поетового захоплення, він посідає в структурі образу службове, допоміжне місце, він не є центром поетичної уваги, він тільки засіб, що з його допомогою щоразу характеризується щось для поета цінніше, вагомніше, суттєвіше. Духове і природне як вияв краси й добра І. Калинець протиставляє матеріяльному і штучному як символам прози й буденности, навіть якщо це матеріяльне і штучне є найвищим досягненням цивілізації.

Звичайно, люди, що високо цінують найвищі досягнення науки і техніки і з кожного приводу складають їм захоплені оди й гимни, можуть скептично посміюватися з калинцевої відсталости й зверхньо таврувати його як архаїста і ретрограда. У нас бо — сталеві коні і лампочки Ілліча оспівуються уже кілька десятиріч безперервно, а з віршів, присвячених ракетам й космосу, можна

укладати грубезні фоліянти. І раптом у наш — у атомний вік космосу — таке зухвале невігластво!

Але, запал поборників технічного модерну в поезії навіть і в наш час — у атомний вік — можна легко остудити. Свого часу, звичайно, і трактори, і радіо, й електрика були новиною, викликали подив, і поет, не боячись бути смішним, міг оспівувати про те, як

*вдоль деревни от избы до избы
зашагали телеграфные столбы,
зашумели, заиграли провода.
Мы такого не видали никогда.*

Однак вчорашнє диво, входячи в побут, швидко перестало бути дивом. І поет, що штучно підживляє в собі стан подиву перед вчорашніми дивами й продовжує старим тоном славити сталевих коней і лямпочки Ілліча, ризикує опинитися в становищі столітньої бабусі, певної, що електролямпи світить чорт. Ракети, атоми і космос, певна річ, ще не стали такими звичними, щоб ними зовсім не можна було дивуватися, і за космічними рейсами ще певний час люди стежитимуть з такою цікавістю, як колись стежили за подвигом челюскінців. Та можна з певністю сказати, що й новітні дива не будуть тривалими, що ракети й космос також скоро стануть якщо не буденними, то принаймні звичними, у всякому разі, подив перед ними швидко зникне і довгий час їх у мистецтві експлуатуватимуть тільки митці-одуди, що сьогодні ще спеціалізуються на студіях тракторів.

Зрозуміло ж, чому в поезії І. Калинця атрибути наймодернішої техніки не мають права на самодостатнє життя. (...) Поетичний час І. Калинця осмислюється історично, вимірюється століттями, а то й тисячоліттями. Трактори ж і ракети утримуються на рівні дива лише роками, найбільше — десятиліттями. Вже через таку художньо-часову несумність вони не можуть претендувати на повноправне членство в царині калинцевої поезиї. Отже, архаїстом і ретроградом І. Калинець може виступати лише перед судом технічно-актуальних потреб, а з погляду поетичного — хоч це парадоксально — архаїстами й ретроgrадами частіше бувають надміру запопадливі співці нової техніки, що консервують свій подив і тоді, коли в інших уже ніякого здивування немає.

Тисячолітній, усталений, вимірений часом і народним досвідом поетичний світ І. Калинця зумовлює й відповідний емоційно-художній стан поета. Його почуття спокійні, врівноважені, осмислені. Тут не буває ні поетичного клекоту, як у І. Драча, ні грізно-безпощадних інвектив, як у М. Вінграновського чи В. Симоненка, ні тим паче тієї метушливої нервозности, екзальтованости й дра-

стичности, які легко видають таланти дріб'язкові, несерйозні. Усе, про що І. Калинець пише, він оцінює певно, врівноважено, ніби інших почуттів тут бути не може.

І то не тому, що й сам поетичний світ І. Калинця такий певний, сталий і погідний. Навпаки, цей світ — хоч який красивий і привабливий, хоч за ним тисячолітня історія — гине і вмирає на наших очах.

*Бездоня вічності ковтає вічно скарби,
пішли на дно і ткали, й різьблярі. . .*
(«Цвинтар»)

Криниця, що була «богинєю у правітчизні», замулюється і заростає жабуринням. «Сумно на тебе дивитися, кринице», — журиться поет і елегійно докоряє:

*Де твоє нині ділося блакитне свічадо?
Хто тебе чару дівочтва позбавив?
Скільки на землі зі смагою прочанів,
а жоден з латаргії не розбудив тебе збанком.*
(«Криниця»)

«Остання в містечку відьма» пасе кози та журиться за минулим:

*Як реп'яхів, не позбутися надокучливих мислей,
що минувся той час і навіть вже не приснитись,
коли до Великого Воза запрягався місяць
і відьмі привозив сіна цілу копицю.*
(«Відьма»)

Варвари ХХ-го віку руйнують «дерев'яне чудо людської праці та віри» («Церква»). «Осиротіли подніпровські горби високорівні» («Перун»). У святого «втікає світ із-під ніг, гей втікає» і він читає «Апостола горобцям при дорозі» та мріє стати. . . опудалом на вдовиному городі: «на хліб заробив би, горобців пудячи» («Святий»), «Відходять із спасами добрі твої часи» («Стріха»). А до колись славетного Галича поет сумно говорить:

*Чи се не твоя, городе, суцця подоба:
поросло городище забуття дерном,
лишилася дециця слави по тобі,
сливе діви золота діядема.*
(«Галич»)

Скрізь руїна і занепад, те, що було справжньою поезією життя, відходить у минуле, і про себе самого поет питає:

*чи не останній
я
зі шляхетного родоводу
з гербом
де на щиті блакити
осінній листок калини?*

Не тільки туга і жаль, але й почуття приреченості того, що миле і любе поетовому серцю, панує в більшості віршів збірки «Відчинення вертепу». Тут І. Калинець виступає як справжній реаліст, мужній громадянин, що не витворює для себе й для інших солодких, але все ж химерних ілюзій, а має відвагу сміливо дивитися правді в вічі й називати речі своїми іменами, хоч яка гірка для нього та правда, хоч які страшні ті імена.

Проте, може саме глибина усвідомлення реального стану речей і утримує І. Калинця від розпачу й екстазу, від емоційних зривів та вибухів, таких характерних для людей, що живуть у світі ілюзій і справжній хід подій сприймають як прикру несподіванку, що вибиває ґрунт з-під ніг. І. Калинець, певна річ, не байдужий до того, що любий його серцю світ занепадає і гине. Він сумує і журиться, бо гинуть частки його самого, і більшість поезій першої калинцевої збірки витримана в елегійних тонах. А все ж це сум не надричний, не панічний, це саме сум, а не жах і не розпач, сум мудрої людини, що все зрозуміла, все усвідомила, і, може, навіть передбачила, тому все сприймає по-сковородинськи спокійно, без зайвої метушні і роздратованості.

Іноді, правда, у І. Калинця пробиваються надії на те, що його поетичний світ не цілком приречений, що духове відродження ще можливе. Його тішить те, що

*вертаючи з танцювальної зали, вимкнули хлопці транзистори
і колоруч церкви поколювали опівночі гаїлки.*

(«Ходорів 1967»)

А то й зовсім йому здається, що

*Повертається старе з-перед віків черепкових,
рушили ордою по підсоннях соняшникових хащі.
Об руїни крешуть червоних блискавиць коні —
облюбовує собі Перун місце для капища.*

(«Перун»)

Та все ж таки оптимістичні настрої у І. Калинця бувають не часто і найбільша надія поета — надія на самого себе, на свою вірність духовим надбанням і традиціям народу: тому в його вустах такий зрозумілий і природний заклик:

*Здвигаймо далі над словами бані титлів.
Вершім самотньо храм (ще буде повен)!
Хай на підложжі підлости пасуться титули,
останьмо чисті, як поярка — біла вовна.*

(«Беринда»)

Вершити самотньо храм на духовому руйновищі, вірити, що той храм «ще буде повен», в час коли

*з димом Десятинну і десяток інших —
хай дибляться до Бога, хай дибають до дідька!*

творити добро й красу, коли у відповідь, замість вияву вдячності і підтримки

*На велелюдних судищах осудження
із писків прискає, як присок, —*

для цього треба не просто мати неабияку силу волі й певности, для цього треба бути відданим своєму храмові, своєму світові так, як тільки справжній патріот буває відданий своїй Вітчизні — не тільки тоді, коли вона гине: без Вітчизни для патріота немає життя. Хай поет пробачить нам дещо високі порівняння, дещо загучні — для калинцевої поезії — слова, але то справді так: І. Калинець може перестати з тих чи інших причин писати зовсім, але не можна чекати, щоб він відмовився від свого світу, зрадив його: бо він сам — частка того світу, син Країни Колядок, і відступництво для нього дорівнювало б духовому самогубству. Можна вірити чи не вірити в майбуття своєї країни, але і в тому, і в іншому випадку можна знати, що для тебе вона — найдорожча на світі, що «на калині клином світ зійшовся», і в будь-який час, за будь-якої погоди, незалежно від плинних кон'юктур і політики, як найзаповітніше повторювати:

*дай Господи
в городі зело,
в хаті весело,
в городі зілля,
в хаті весілля.*

* * *

Перша збірка І. Калинця (названа спершу «Країною колядок», а потім перейменована на «Відчинення вертепу») датована 1967 роком. Проте ця дата умовна: 1967 року збірка була викінчена й остаточно скомпонована, але до неї ввійшли вірші, написані значно раніше, протягом ряду років. Ідейно і тематично вони становлять органічну цілість, але художньо на них позначилися відбитки різного часу, відчутні ознаки повільного і складного становлення І. Калинця — поета боротьби двох стилістичних стихій, характерних для першого періоду його творчості. З одного боку, це стихія емоційна, образна, поетична, а з другого — стихія логічна, публіцистична, рефлексивна, навіть риторична — власне, не так важливо, як їх назвати, важливіше усвідомити їхню сутність, художню нерівноцінність.

Інфляція поезії, що передувала появі поетів-«шестидесятників», мала багато ознак і виявів і може бути охарактеризована по-різному, але однією з найголовніших її прикмет була цілковита логічність, позаемоційність. Внутрішня структура таких «поезій» часто будувалася як ланцюжок засновків, що вів до певного логічного висновку; або як теза, що потім пояснювалася, розтлумачувалася, або як опис якоїсь події, якогось явища, що з них тут же робився певний ідейний висновок. Структура таких віршів була суто логічна, навіть силогічна, вона будувалася як ланцюжок засновків, що вів до певного логічного висновку (особливо, коли він ще й оформлявся афористично), а рядки-засновки самостійної ваги здебільша не мали й цінилися лише в міру своєї причетності до висновку. В такому разі «образні» моменти мали допоміжне, сказати б, декоративне значення: різні тропи та фігури просто увиразнювали думку, яка, врешті, могла обійтися й без них. Такі вірші легко було «переказувати своїми словами», визначати їхню «основну думку», розкладати на «художні засоби» й знову монтувати в логічний каркас — одне слово, проробляти ті нескладні й незрозуміло для чого роблені операції, що їх у шкільній практиці чомусь називають ідейно-художнім аналізом.

Більшість віршів першої збірки І. Калинця несуть на собі сліди боротьби двох стихій — поезії й риторики, почуттєвого самовияву й логічного коментаторства. Іноді переважає один момент, іноді інший, іноді вони дивно переплітаються і відмежувати їх один від одного важко, але, здається, вони так чи інакше дають себе знати, і віршів, витриманих в одному стилі, небагато. Ось вірш «Церква»:

*Тріщали предвічні зруби,
летіли гонти, як пір'я. . .*

.....
.....
*і, вписані в лагідні гори,
востаннє хиталися бані,
вмирали ясно і гордо,
так, як вмирають останні.*

Картина руйнації мистецького дива відтворена точно, почуття, що їх вона викликає, недвозначні. Але поетові здалося цього замало: перших два рядки він пояснює:

*руйнували дерев'яне чудо
людської праці та віри, —*

і ми чуємо в цих словах уже не поета, а коментатора, для якого тільки образу й тільки почуттів не досить і він хоче ще нам той образ і ті почуття розтлумачити, вивести з них мораль, підсумувати логічною формулою. Ще загальніше, абстрактніше, а тому зовсім поетично звучать інші два рядки, пропущені нами в цитованому вище тексті:

*Це умирало століття,
це умирало прекрасне. . .*

Пізніше сам І. Калинець уже не припустився б у поезії такого резонерства, але в першій збірці воно характерне саме як вияв тієї дидактично-логічної стихії.

1968, м. Київ.

З альманаха «Євшан-зілля».

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

Роман КУХАР

ДВА МУЖНІ ПОЕТИ (Василь Симоненко і Василь Стус)

В пору національної негоди, коли немає чітких дороговказів до цілі, недостає рішучих провідників очолити національний рух і повести народ за собою, часто стають такими надхненними провідниками поети. Шевченко в українській літературі чи Міцкевіч у польській — це зразки саме таких провідників народу.

В останніх десятиріччях такими мужніми поетами в Україні, що вірно відстоювали національну гідність до кінця свого життя, були Симоненко та Стус, борці і мученики за волю свого уярмленого народу. Симоненко та Стус були б прикрасою літератури будь-якого народу, бо в їхній творчості Прометейський дух гуманності поєднаний із талантом поетів з ласки Божої. Симоненко і Стус були найкращим віддзеркаленням незборного українського духу, що не втратив національного достоїнства жити вільним, незалежним від займанців України, буттям. Вони стали й гордістю українського народу, бо свій талант поставили на службу визвольним ідеалам сучасного покоління поневоленої московсько-советським імперіалізмом нації.

Про Василя Симоненка, юного поета трагічної долі, що наслідком режимної нагінки в реакційну добу Брежнєвського застою зів'яв у розцвіті своїх творчих сил на двадцять восьмому році страждального життя 12-го грудня 1963 р., писав видатний літературний критик Іван Світличний: «Серед нас не було і немає поета більшої громадської мужности, більшої рішучости, більшої безкомпромісовости, ніж Василь Симоненко».

Подібно характеризував автора «Тиші і грому», «Земного тяжіння», «Берега чекань» — цього козацького нащадка з докорінно-козацької землі, Черкас, — інший передовий літературознавець, Євген Сверстюк: «Симоненко — єдиний покищо поет, що викристалізувався в провінції і вніс свій струмінь у поезію — струмінь оголеної правди і непідкупної честі».

Національний поет Симоненко, чие підставове визнання унікальності й вічності українського народу («Народ мій е! Народ мій вічно буде! Ніхто не перекреслить мій народ!») стало крилатим знам'ям національної стійкості його сучасникам, був, як і

Шевченко, в першу чергу вірним і сторожким сином своєї Батьківщини, для якої він завжди був готовий на найбільшу пожертву — аж до власного життя. Йому просвічували, як і Василю Стусові згодом, пам'ятні слова зазиву Котляревського в «Енеїді»: «Де общее добро в упадку, забудь отца, забудь і матку, лети повинность ісправлять». Це пересвідчення потреби чинної дії в обороні свого народу Симоненко ось як образно висловлює:

«Коли мечами злоба небо крає
І крушить твою вроду вікову,
Я тоді з твоїм ім'ям вмираю
І в твоєму імені живу».

(«Україні»)

Немов близнюком Симоненкові прийшовся Василь Стус, що народився 8 січня 1938 р. в селі Рахівка, Гайсинського району, Вінницької області, та вже 4 вересня 1985 р., після довголітніх знущань ворогів над ним по советських каторгах, згинув смертю національного героя й мученика, на 47-му році життя в Пермському концлагері на Уралі. Як і Симоненко, Василь Стус був людиною кришталево-чистої душі й безстрашного духу. Ніюдин з них не лукавив душею, не накладав з ворогом, у ніодного не було «зерна неправди за собою» (за Шевченком). Обидва вони — лицарі без страху й догани.

Василь Стус став почесним членом міжнароднього ПЕН-клубу. Його, на жаль, вже посмертно виставлено кандидатом на Нобелівську нагороду в літературі за 1986 р., проте невможлиий передчасний відхід поета в засвіти, де його не могли вже досягти руки його катів, перешкодив у дальших заходах щодо вибору Стуса лавреатом.

Співв'язень Василя Зорян Попадюк з подивом висловився про нашого поета: «Більшого за Стуса в українській поезії тепер нема». З цим поглядом, либонь, згідна думка нашого загалу читачів. Після заяви Дона Ріхтера в Конгресі ЗСА про історичне значення Василя Стуса — як правозахисника, його визнали загально «сміливим і невтомним борцем за права людини та жертвою брутальної советської системи насильства, що придушує людську думку». В автобіографічному вірші «Народе мій» Василь Стус дуже вдатно характеризує себе:

«Як добре те, що смерти не боюсь я
І не питаю, чи тяжкий мій хрест,
Що перед вами, судді, не клонюся

В передчутті недовідомих верст.
Що жив, любив і не набрався скверни».

Достовірний спогад про Василя Стуса дав нам Іван Гель, голова Комітету Захисту УКЦеркви, він же «борець сумління» й довголітній в'язень-правозахисник; особливо мужні прикмети характеру підкреслює Іван Гель у свого друга-співв'язня: «Вся його праця вимагала бути мужем. І Василь був винятково сильним характером — 'Байдівського типу'. Незвичайно делікатний у взаєминах з друзями, він, як Байда, умів сказати: 'Твоя, царю, віра поганая'. Прямо у вічі султанам, при кожній потребі, можливості» («Український Вісник», ч. 7).

До героїської постаті Василя Стуса надається відомий принцип громадянської повинності поета: «Поетом можна й не бути, але громадянином конче бути до кінця». Цю думку Василь Стус посвоєму ось як виразив: «Сьогодні годі з певністю твердити, що важливіше для нації в її екстремальних умовах буття — збережений талант, а чи жертвна посвята задля життя народу. Житиме народ — будуть і таланти» («Спогад» Івана Геля про В. Стуса).

Вірші Василя Стуса, як і попередньо у випадку Василя Симоненка, перестали друкувати й нищили в Краю за доби «застою» органи колоніальної імперії, й тільки на вільному Заході видано його поетичні збірки «Зимові дерева», «Свіча в свічаді», «Палімпсести».

І Василь Симоненко, і Василь Стус, обидва наші «базилевси» — володарі дум сучасного покоління — це вірні сини українського народу, що жили й діяли згідно з лицарською засадою старого, піонерського Риму:

«Vivere non necesse — navigare necesse est»
(Жити не конче, проте змагатись конечність!)

Таке наставлення й довело Давній Рим «простоти і твердості життя» до величчя, так же само, як неморальний Рим розкошів і злочинів доби Цезарів привів його до неминучого упадку.

На ідейній творчості Василя Симоненка й Василя Стуса гартується до дальших боїв за державну незалежність України сучасне покоління нашого народу й виховуватиметься майбутнє.

о. Євген НЕБЕСНЯК, ЧДБ

ХРЕСТОМАТІЯ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Передмова і переклад «Поучення дітям Володимира Мономаха»
(Продовження, 3)

Передмова

Джерело. Находиться «Поучення» в кількох списках, а найдавніший список знаходиться у Лаврентіївському Збірнику «Повісті временних літ» під 1096 р.

Автор. Сівши на великокняжий київський престіл (1113), Володимир Мономах зумів об'єднати навколо Києва близько трьох чвертей усіх руських земель і припинити на деякий час їх феодалний розпад. Він уславився як оборонець Русі від половецьких нападів. Він користувався великим авторитетом у Візантії (мати його була дочкою імператора Константина), в Західній Європі (Мономах одружився з Гітою, дочкою англосаксонського короля Гарольда), зумів піднести вагу Київської Русі на міжнародній арені.

Це був видатний державний муж, книголюб і талановитий письменник, що в невеликому творі зумів яскраво розповісти про найважливіші моменти власного життя і своєї доби. Був він теж добрий християнин у практичному житті.

Твір. Приводом до написання «Поучення» була пропозиція його братів взяти участь у нових князівських чварах, йти походом на Володаря та Василька Ростиславичів. Володимир відмовився. Схвильований черговим порушенням клятви з боку братів, він узяв до рук «Псалтир», трохи заспокоївся, і в нього виникла думка написати поучення для своїх дітей.

«Поучення» входить у так званий жанр «батьківських повчань», що в середньовічній літературі був дуже поширений. За зразки Володимир міг мати повчання Соломона синові з «Притч Соломона», «Заповіді Дванадцяти Патріархів», два повчання синам в «Ізборнику Святослава» 1076 р. — Ксенофонта та Теодори. З інших джерел Володимир використав «Псалтир», «Шестоднев» Василя Великого... Незважаючи на це, твір цілком самостійний. Опирається він на події руської історії і на щоденне життя. Твір,

правдоподібно, написаний 1117 р., хоч думки дослідників щодо його датування є різні.

Побудова. В «Поученні» можна виділити три окремі частини: релігійні вказівки, правила, що відносяться до обов'язків князя, і, вкінці, життєпис самого автора, що має служити дітям прикладом і наукою.

ПОУЧЕННЯ ДІТЯМ ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА

Я, недостойний, названий Василієм при хрещенні моїм благословенним дідом Ярославом та руським іменем Володимиром моїм улюбленим отцем і матір'ю з роду Мономаховичів... і якого задля християн, бо Він стільки разів зберіг мене від всякої біди із-за Своєї милости і через молитви батька.

Сидячи на саях¹, роздумував я в своєму серці і віддав хвалу Богові, що допровадив мене до цих днів. Не посмійтесь, однак, діти мої, чи хтось інший, що почує моє письмо, але кому б воно з дітей моїх припало до вподоби, хай прийме його в своє серце і хай не стане лінуватися, тільки нехай до праці береться.

Плекайте, передусім, ради самого Бога та своєї душі страх у вашім серці перед Богом, та й явно давайте милостиню, бо це ж початок всякого добра. Кому б це письмо не сподобалася, хай не насміється з нього, а так хай собі скаже: «В далекій путі² та ще й сидячи на саях, він безглуздя говорить».

Бо зустріли мене одного разу на Волзі послы від моїх братів і сказали: «Поквапся прийти до нас, щоб вигнати Ростиславичів та загарбати в них їхні волості. Якщо не схочеш станути по нашому боці, то ми самі підемо своєю стороною, а ти твоя». І я відповів: «Хоч і гнівайтесь на мене, а з вами не можу я піти, ні присяги не порушу».

І відіславши їх, взяв я Псалтирю, і в печалі відкривши її, от що я побачив: «Чом побиваєшся, душе моя, і тривожишся в мені?» (Пс. 43,5). Зібрав я ті любі слова, зложив їх за порядком і написав: «Якщо останні вірші вам не подобаються, прийміть попередні».

«Чом побиваєшся, душе моя, і тривожишся в мені? Надійсь на Бога, бо я ще буду прославляти Його.» (Пс. 43,5).

«Не палай гнівом на злочинців, не завидуй тим, що неправду творять» (Пс. 37,1).

1. Тобто наближаючись до смерті.

2. В глибокій старості.

«Бо лиходії будуть знищені, а ті, що надіються на Господа, заволодіють землею. Ще трохи, і беззаконного не стане, споглянеш на місце його, та й не буде його. Смирненні ж заволодіють землею і радуватимуться глибоким миром. Беззаконний замишляє проти праведника і зубами своїми скрегоче на нього. Господь сміється з нього, бо бачить, що надходить день його. Беззаконні добувають меча й лука, щоб повалити вбогого та нужденного, щоб порубати тих, що простою дорогою ходять. Меч їхній пройде їм крізь серце, і луки їхні поторощать. Краще для праведника малий достаток, ніж велике багатство в беззаконних. Бо сила беззаконних пропаде, а праведних Бог підтримає.» (Пс. 37,9-17).

«Благословенні ж Богом наслідять землю, а кого Він прокляв, пропаде. Господь керуватиме кроками людини. Навіть, як і впаде, не вдариться, бо Господь за руку її підтримує. Був я молодий, тепер же я старий, але я ніколи не бачив, щоб праведник був опущений, або щоб рід його ходив за прошенням хлібом. Праведник кожен день явно дає милостиню і уділяє, тому рід його благословенний буде. Ухиляйся від зла, чини добро, шукай миру і покинь зло, і житимеш повіки!» (Пс. 37,22-27).

«Коли б люди повстали проти нас, живими проглинули б; коли б запалала на нас лютя їхня, води б нас затопили.» (Пс. 124,2-4).

«Помилуй мене, Боже, бо топче мене людина, день-у-день нападає на мене й непокоїть. Вороги мої цілий день лютують, багато бо їх наступає на мене, розбуявшись.» (Пс. 56,1-2).

«Зрадіє праведний, бачивши помсту, він вміє руки свої в крові грішника. І скаже чоловік: 'Для праведника є нагорода, бо є Бог, що судить на землі.'» (Пс. 58,10-11).

«Визволь мене від ворогів моїх, мій Боже, оборони мене від тих, що встали проти мене. Визволь мене від тих, що роблять беззаконня, і спаси мене від кровожадного, бо чигають вони на мою душу.» (Пс. 59,1-3).

«Бо на хвилину гнів Його, ласка ж Його — поки життя; увечорі приходить плач, а вранці же радість.» (Пс. 30,5).

«Милість Твоя над життя моє краще, уста мої прославлять Тебе. Отак благословлятиму Тебе в моїм житті, й до імення Твого свої руки здійматиму.» (Пс. 63,3-4).

«Захисти мене від змови лукавого і від множества лиходіїв.» (Пс. 64,2).

«Благословлятиму Господа повсякчас, хвала Його завжди мені на устах.» (Пс. 34,1).

Подібно бо Василій, зібравши чистих душею юнаків та непорочних в тілі, короткою і скромною бесідою і за Господніми словами

навчав: «Їсти та пити без цямкання, мовчати при старших, слухати розумних, коритись наставникам, любити рівних та нижчих; не хитрувати в розмові, а багато розуміти; не лютувати словом, не обмовляти, не бути скорими до сміху, бути соромливими перед старшими (шанувати старших), з непристойними жінками не заходити в розмову, додолу спрямовувати зір, а душі та слова — вгору, утікати від зла; не цуратись вчити властолюбних, не шукати жодних людський почестей.» (з III бесіди).

«Якщо хтось з вас може ближньому послужити, хай сподівається від Бога нагороду, та він і насолодиться вічними благами».

«О Владичице, Богородице! Відійми від мого убогого серця гордість та зухвальство, щоб не пишався я суетою цього світу в мізернім цім житті».

«Научайсь, віруючий чоловіче, благочестиво ділати, навчайсь, за євангельськими словами «умертвлювати очі, вгамовувати язик, бути смиренним умом, поконувати тіло, усмиряти гнів, непорочно думати, склонятися до добрих діл з любови до Господа, скривджений — не судись, зненавиджений — люби, переслідуваний — терпи, ображений — мовчи, умри для гріха». (з XXIV бесіди).

«Рятуйте пригноблених, обороняйте сироту, заступайтесь за вдову. Прийдіть, тоді розсудимось, — говорить Господь. — Коли б гріхи ваші були, як багряниця, а я, мов сніг, убілю їх.» (Іс. 1,17-18).

«Засяє весна посту і квіт покаяння, очистьмось, браття, від всякої крові тілесної й духовної. Взиваючи до світлодателя скажімо: — Слава Тобі, чоловіколюбче!».

По правді, розумійте, діти мої, який Він чоловіколюбчець, Бог милостивий і премилостивий. Ми люди, грішні і смертні, якщо хто нас скривдить, хочемо його поглинути і скоро кров його пролляти; а Господь наш, що має власть над смертю та життям, за нашого життя терпить безчисленні наші гріхи. Як батько своє дитя любить і б'є його, щоб потім знову пригорнути до себе, так і Господь наш показав нам як перемогти ворога; трьома ділами можна винести над ним перемогу і перемогти його: каяттям, слізьми і милостиною. От вам, діти мої, не трудна Божа заповідь, отже, тими трьома ділами спасетеся від ваших гріхів і не втратите небесного щастя.

Ради Бога, благаю вас, дітоньки мої, не лінуйтеся, не забувайте тих трьох діл: вони не трудні; не пустинним життям, не в монашестві, ні голодом, як декотрі праведники роблять, але незначним ділом можна отримати Божу милість.

«Що то людина, коли про неї згадати?» (Пс. 8,5).

«Великий Ти, Господи, (II Сам. 7,22) і дивні діла твої, (Сир. 11,4)

жоден розум чоловіка не спроможен збагнути твої чуда.»; — і ще скажемо: «Великий Ти, Господи, (II Сам. 7,22) і дивні Твої діла, (Сир. 11,4) і благословенне і славне ім'я твоє навіки по всій землі.» (Пс. 72,19). Хто не возхвалить і не прославить силу Твою і Твої великі чуда і блага, влаштовані на цьому світі: як небо устроєне, чи як сонце, чи як звізди, і тьма, і світло, і земля як розташована на водах, Господи, Твоїм промислом. А звірі, птиці й риби всілякі, украшені Твоїм промислом, Господи. Дивуймося з цього чуда, як Бог з пороку створив чоловіка, як різні бувають в людей лица — якщо б зібрати всіх людей, не в усіх однакова подoba, але за Божою мудрістю кожний має свою подобу. Дивуймось цьому як птиці небесні з раю летять, і перш за все — в наші руки, але всі не затримуються на одному місці, але і сильні, і слабкі — всі летять за Божим велінням по всіх сторонах, щоб наповнилися ними ліси і поля. Все це дав Бог людям на користь, на проживлення, на розвагу. Велика твоя, Господи, милість на нас, що ті блага створив для грішного чоловіка. І умудрив же Ти, Господи, те небесне птаство: якщо їм повелиш, заспівають і людей розвеселяють; і якщо їм не повелиш цього, то вони, маючи мову, заніміють (з Шестиднев'я св. Василія).

«Благословенний Ти, Господи, і дуже возхвалений!» — Ти вчинив всякі чуда і всякі добра завершив Ти і зділав. «Хто ж Тебе не похвалить, Господи, і не увірує всім серцем і всією душею в ім'я Отця і Сина і Святого Духа, хай буде проклятий!».

Читаючи ці божественні слова, діти мої, віддайте хвалу Богові, що дав нам свою ласку і це повчання мого слабого розуму. Послухайте мене: і якщо всього не схочете прийняти, то хоч і половину.

Якщо б Бог розжалобив у вас серце, плачте за свої гріхи, кажучи: «Як Ти помилював блудниць, розбійника і митаря, так і нас грішних помилуй!». І робіть це в церкві і перед нічлігом. Не пропускайте жодної ночі доземно кланятися тричі, хібащо б ви не могли цього більше разів робити. А цього не забувайте робити, не лінуйтеся, бо тим нічним поклоном і співом чоловік перемагає диявола, і таким чином покутує за будь-які гріхи, що йому за дня довелося б вчинити. Якщо б ідучи верхи, не мали ви нічого до діла, чи не знали б інших молитов, то по-тихому безнастанно відмовляйте: «Господи, помилуй!»: це найкраща з усіх молитов, замість думати пусті думки, ідучи верхи.

Перш за все не забувайте про убогих, але скільки маєте змоги, годуйте їх, і давайте милостиню сиротам, заступайтесь за вдову, і не дайте сильним погубити чоловіка. Не убивайте ні правого, ні винного, не веліте убивати нікого: якщо б і хто провинився, не губіте жодної християнської душі. Виговорюючи добро чи лихо,

не кленіться Богом, не хрестіться, бо це непотрібно. Коли ж прийдеться вам хрест цілувати на зложення присяги братії чи кому-небудь, то, провіривши у ваших серцях, чи можете дотримати присягу, чи ні, цілуйте хрест, а раз поклявшись, не ломіть клятви, щоб, порушивши її, не занепасти свою душу. Єпископи, священники і ігумени. . . приймайте від них благословення, і не відвертайтеся від них, але, по вашій змозі, любіть і дбайте про них, щоб ви отримали в них заступництва перед Богом. Передусім не будьте гордими у ваших серцях і умом кажіть: «Ми смертні, сьогодні живемо, а завтра помremo; все, що Ти нам дав, не наше, але Твоє, і відставив Ти нам це лише на кілька днів». Не ховайте цього в землі, бо це для нас великий гріх. Шануйте старших, як батька, а молодих, як братів.

Удома не лінуйтеся, але за всім наглядайте; на тивуна чи на отрока не покладайтеся, щоб не глузували з вашого дому чи з вашого обіду ті, що до вас заходять. Вирушивши на війну, не будьте лінивими, не здавайтеся на воевод; не віддавайтеся ні пияцтву, ні обжирству, ні надмірному спанню; самі наряджайте сторожів, й уночі, розставивши всюди навколо воїнів, також лягайте спати, а рано уставайте; не кваптесь стягнути з себе зброю, бо не розглянувшись добре, з лінивства чи з недбалства, несподівано може чоловік загинути. Остерігайтеся ложі, пияцтва і обману, бо в них і тіло і душа пропаде. Подорожуючи по своїй країні, не звольте ні вашим, ні чужим отрокам робити пакості ні по полях, ні по домах, щоб не стали вас проклинати. . . Куди б ви не їздили, чи де б не затрималися, напійте та нагодуйте убогого, понад все пошануйте гостя, як не дарунком, то питтям чи їжею, звідки б не прийшов він, простий, чи багатий, чи знатний. Бо ті, подорожуючи, розпущать по всіх сторонах про чоловіка добру або погану славу. Хворого відвідайте, покійника проведіть в останню дорогу, бо ми всі помremo. Не минайте чоловіка без привіту, скажіть йому яке добре слово. Любіть ваших жінок, але не давайте їм верховодити вами. І от вам на кінець всього: цінить вище всього страх Божий.

Якщо б забули ви мої перестороги, читайте часто що я написав: і мені не буде соромно, і вам буде добре.

Що доброго знаєте, того не забувайте, а чого не знаєте, того на-учайтеся, так як мій батько, що, перебуваючи вдома, знав таки п'ять мов, за це й шанують чоловіка по інших краях. Лінощі є матір'ю всього незнання-лиха: хто що знає, забуде, а чого не знає, того не навчиться. Чинячи добро, не лінуйтеся на все, що є добре, головню коли мова про церкву. Щоб не застало вас сонечко в постелі, бо так робив мій блаженний батько і всі досконалі мужі. Віддавши в Заутрені хвалу Богові, потім знову на світанку і, уз-

дрівши сонечко, прославте з радістю Бога словами: «Просвіти очі мої, Христе Боже, Ти, що дав мені твій світ прекрасний!» і ще: «Господи, добав мені року до року, щоб я далі, розкаявшись з моїх гріхів, праведно жив.» Отак слід прославляти Бога! Тоді засідайте думати з дружиною, або судіте людей, або на лови вибирайтесь, або в дорогу пускайтесь, або кладіться спати: спати призначене Богом вполудне. Від трудів тоді й спочиває звір, птичка й люди.

А це вам розповім тепер, сини мої, як я трудився впродовж 13 літ в час подорожей чи на ловах. Спершу пішов я до Ростова, через землю В'ятичів, куди післав мене батько, що сам поїхав до Курську, і ще вдруге вибрався я до Смоленська із Ставком Скордятичем, що потім відійшов до Берестя з Із'яславом, а мене післав до Смоленська; а зі Смоленська ходив я до Володимира. Тієї ж зими післали мене брати до Берестя на пожарище, викликане поляками, і там я правив підкореним містом. Потім виправився я до Переяслава, до батька, а по Великодні з Переяслава до Володимира — в Сутейськ, заключити мир з поляками. Звідси ще на літо — вдруге до Володимира. Та післав мене Святослав у Польщу; ходив я за Глогув до чеського лісу, в їх краю подорожував я чотири місяці. І того ж року народився найстарший син, що в Новгороді. Звідтам пішов я до Турова, а навесні у Переяслав, відтак до Турова. Коли Святослав помер, я знову ходив у Смоленськ, а зі Смоленська ще тої зими — до Новгороду; навесні поспішив я Глібові на поміч. Літом пішов я з батьком під Полоцьк, а наступної зими — зі Святополком під Полоцьк, і спалили Полоцьк; він вибрався до Новгороду, а я з Половцями — на Одреськ з війною, відтак до Чернігова. І знову зі Смоленська до батька прийшов я в Чернігів. Прибув Олег, вигнаний з Володимира, і запросив я його до себе з батьком в Чернігів на обід, на Краснім дворі, і дав я батькові 300 золотих гривнів. Знову зі Смоленська прийшовши, пробився я битвою крізь половецькі війська до Переяслава і застав там батька, який повернувся з походу. А ще того самого року ходив я з батьком та з Із'яславом боротися до Чернігова з Борисом, і перемогли ми Бориса і Олега. Вдруге вибрався я до Переяслава і залишився в Оброві.

І Всеслав спалив Смоленськ, і я з чернігівцями — в кожного був другий кінь на зміну — поїхав верхи, та не застали ми. . . (його) в Смоленську. В тім поході за Всеславом спалив я і завоював до Лукомля і Логойська, потім пішов війною на Дручеськ (Друч), та й повернувся до Чернігова.

Тої зими половці здобули весь Стародуб, і я зійшов з чернігівцями та з тими половцями, що були зі мною в союзі, і взяв в полон на Десні князів Асадука та Саука, а дружину їх розбив. А

наступного дня розігнав я за Новим Городом сильне військо Бел-кати́на, і родину та й полонених всіх відбив.

А нападав я на землю в'ятичів, на Ходоту і сина його, дві зими підряд, а першої зими ходив я в Кордну. І знову вибрався я за Микулін проти синів Із'яслава, та не зустрів їх. На ту весну вибрався я до Ярополка, в Броди, на раду.

Того ж літа пішов я за Хорол за половцями, що заняли Горошин.

Тої осені вибрався я з чернігівцями і з половцями, з читієвичами до Мінська: здобули ми місто і не оставили в ньому ні челяді, ні скотини.

Тої зими ходили ми до Ярополка на Раду і там дійшли до великого порозуміння.

Весною поставив мене княжити в Переяславі батько перед братією, і пішли ми за ріку Супій. Та в дорозі до міста Прилуки зустріли нас несподівано вісім тисяч половецьких князів, і хотіли ми з ними звести бій, але ми заздалегідь вислали зброю возами: вступили ми в місто; їм вдалося лише схопити живцем одного семця та кількох селян, а наші їх більше побили та взяли в полон, і половці, не сміючи злізти з коней, ще тої ж ночі втікли до ріки Сули. Наступного дня, в Богородичний день, пішли ми до Біловежі, і Бог та Пресвятая Богородиця нам помогли: побили ми 900 половців, взявши в полон двох князів, братів Багубарса, Осиню і Сакзу: тільки двоє людей втекло.

Потім до Святослава гнались ми за половцями, відтак до міста Торчеська, потім за половцями до Юрієва. І вдруге переміг я в тій стороні у Красному половців; відтак з Ростиславом у Варині башти взяли. Відтак ходив я до Володимира і знову Ярополка там поставив, і Ярополк помер.

І знову по смерті батька і при Святополкові на Стугні боролися ми з половцями до вечора, були у Халіпі, а потім заключили мир з Тугурканом і з іншими половецькими князями, і у чаді Гліба взяли ми всіх дружинників.

Потім Олег вирушив на мене з усією половецькою землею до Чернігова, і боролось мое військо з ним вісім днів за малий вал, і не вдалось їм увійти в укріплення: пожалів я християнські душі, палаючі села та монастирі, і сказав: «Хай погани не хваляться!». І віддав я братові престіл його батька, а сам вибрався до міста свого батька в Переяславі. Вибрались ми в день святого Бориса з Чернігова і їхали крізь половецькі полки, всього нас 100 чоловіків з дітьми й жінками. Облизувались на нас половці, як вовки, чигаючи на перевозах і по горах, — Бог і святий Борис не дали їм мене в поживу, — без зачіпки дійшли ми до Переяслава.

І пересидів я в Переяславі три зими і три літа зі своєю дружиною, і витерпіли ми багато лиха від війни і голоду. Вибрались ми війською проти них за Римів, і Бог нам поміг — перебили ми їх і взяли інших в полон.

Ми знову побороли синів Ітлара, і твердині їх здобули, ідучи за Голтавом.

Прийшли ми до Стародуба проти Олега, щоб не з'єднався він з половцями. Вибрались ми на Буг із Святополком проти Боняка, за ріку Рось.

І в Смоленськ пішли, помирившись із Давидом. Відтак удруге пішли ми з Ворониці.

Тоді ж і Торки напали на мене з половцями-читієвичами: ми пішли проти них над рікою Сулою.

Потім знову пішли ми до Ростова на зиму і, по трьох зимах, вернулися до Смоленська. Зі Смоленська пішов я до Ростова.

І знову з Святополком ганяли ми за Боняком, але... убили, і не застали їх. Потім за Боняком же ми гнали за ріку Рось і не натрапили на нього. На зиму пішов я до Смоленська, а зі Смоленська по Пасці вийшов, і мати Юрія тоді померла.

Прийшовши в Переяслав на літо, скликав я братів.

Прийшов Боняк з усіма половцями до Ксянтині; ми пішли за ними з Переяслава за Сулу і з поміччю Божою перемогли їхні полчища, взяли в полон знатніших князів, і по Різдві заключили мир з Аепом та, взявши в нього дочку, вернулися у Смоленськ. Потім пішли ми до Ростова.

Прийшовши з Ростова, вибрався я потім проти половців проти Урусоби із Святополком: Бог нам поміг.

Відтак знову проти Боняка до Лубен, і Бог нам поміг.

Потім ходили ми до Воїня із Святополком, відтак вдруге пішли ми на Дін із Святополком і з Давидом, і Бог нам поміг.

І до Виру прийшли були Аепа і Боняк, хочачи його здобути, а я пішов у Ромен з Олегом та синами на них, і вони, завваживши це, втекли.

Пізніше ходив я до Мінська проти Гліба, який взяв у полон наших людей, і з поміччю Божою ми вчинили, що задумали були.

Відтак пішов я на Володимир проти Ярослава, не стерпівши більше його злочинів.

З Чернігова до батька в Києві я їхав верхи одного разу від рана аж під саму Вечірню. А всіх великих походів було 83, а решту менших не пригадую. І мир заключав я з половцями дев'ятнадцять разів, при батькові і без нього, і роздавав я багато худоби своєї та одежі. Та звільнив я з оков кращих половецьких князів,

серед них: двох братів Шаруканевих, трьох братів Багубарсових, чотирьох братів Осені, а всіх інших знатніших князів аж 100. Бог давав мені в руки живцем інших князів, а саме: Коксуса із сином, Акляня, Бурчевича, таревського князя Азгулуя, і інших витязів молодих 15, а я, привівши їх живих, посік і вкинув у річку Салню. Чередою³ побив я не менше 200 знатніших князів у той час.

А ось як я трудився на ловах, коли я княжив у Чернігові; в околицях Чернігова, сто разів до цього часу влаштовував я без жодного зусилля лови, крім одних коло Турова, де я звичайно полював на всякого звіра з батьком.

А це в Чернігові я зробив: я сам 10, 20 диких живих коней в'язав в пушах своїми руками; крім цього, женучи верхи рівниною, ловив я своїми руками тих диких коней. Двоє турів брали мене на роги разом з конем; один олень колов рогами мене, та й два лосі — один топтав ногами, а другий колов рогами; дикий кабан відірвав мені з пояса меч; ведмідь укусив мене в ногу; лютий звір скочив мені на плечі і повалив мене разом з конем. І Бог зберіг мене цілим. З коня падав я багато разів, двічі голову собі розбив, калічив собі руки й ноги, в молодому віці ранився, не дорожачи своїм життям, ні не щадячи своєї голови.

Що мав робити мій джура, робив я сам, на війні і на ловах, вночі і вдень, в спеку і в холод, без відпочинку.

Не здавався я ні на посадників, ні на урядників, сам робив, що треба було: весь лад удома також я сам настановлював. За роботою ловчих та конюхів сам стежив, і за соколами, і за яструбами.

Також не давав я сильним кривдити ні найнижчого селянина, ні убогої вдовиці; сам старався про церкву і службу.

Діти мої, чи хто читатиме, що я написав, не судить мене, бо я не хвалюся своєю відвагою, але величаю Бога і прославляю Його ласку, що мене, слабого і грішного, охороняв стільки разів від смертельних небезпек та не сотворив мене лінивим до всіх справ і невдатним на всякі людські діла.

Читаючи це писання, набирайте охоти до всяких добрих діл, славлячи Бога і Його Святих. А смерти, діти, не бійтеся ні на війні, ні від звіра, але відважно беріться до діла, що його вам дасть Бог. Аджеж я врятувався і на війні, і від звіра, і від води, і від коня, то й вас ніхто не може пошкодити, ні вбити, коли Бог не скаже. А коли смерть прийде від Бога, то ні батько, ні мати, ні брати не зможуть її відвернути. Хоч добре є берегтися, але Божа охорона краща від людської.

3. По черзі, групами.

Наука, дослід

Володимир ЯНІВ

АНАЛІЗА ШЕВЧЕНКОВОГО «КОБЗАРЯ» З ПОГЛЯДУ
СОЦІАЛЬНИХ ПРЯМУВАНЬ ПОСЛУХУ Й СПРОТИВУ
В УКРАЇНЦІВ

(Продовження, 4)

Ми вже бачили реалістичні зображення індивідуальних, але *типових* випадків непідпорядкування, які впливали із загальних умов життя в Україні і які виявляли послаблення прямування в спільноті. Опісля ми проаналізували поставу самого Шевченка до панів, царів, духовенства, які з етнопсихологічного погляду могли б бути остільки менше важливі, що вони не є типові погляди, а радше навпаки — революційні. Проте, якщо зважити, що ці погляди *виросли* із фактів, про які була мова попередньо, що вони відповідали цілій атмосфері, що вони в'язалися із ситуацією, то треба думати, що в якійсь мірі впливали вони із загального настрою, а головню, що вони находили повне зрозуміння й вплив, а тим самим, формуючи оточення, набирали етнопсихологічного значення. З черги, переходимо ще до того характеристичного «пісенного» матеріялу, в якому Шевченко схоплює на лад народньої творчості настрої оточення. Для студії цей матеріял спеціально цінний, і він іде повністю по лінії попередніх констатацій.

Ми стрічаємо у тих «думках» ідею якоїсь ближче несхопленої волі, в якій засадничо виразніше бажання уникнути будь-якого підпорядкування, як жити згідно зі своїми бажаннями. Боля має негативний характер уникнення всякого примусу, а не позитивний, цебто бажання проявитися, накинути свою думку, свій погляд, свій кут бачення. Це неусвідомлене бажання, яке — до речі — дуже добре віддає саме настрої народної думки, дуже виразно виходить у наступних стихах, які, однак, вказують на хаотичність бажання:

«Як я маю журитися,
Докучати людям,
Піду собі в світ за очі:
Що буде, те й буде!
Найду долю — одружуся,

Не найду — втоплюся,
Та не продамся нікому,
В найми не наймуся!

Тут відоме тільки, чого не зробиться, але нема ніякого бажання зробити щось конкретне: тут воля утотожнена виключно із негативізмом, із запереченням чужої волі, без одночасного позитивного пляну власної активності. Гнітючий пасивізм («утоплюся!») з єдиним виразним бажанням «не продатися», не найматися в найми. Отже, виразні елементи справжнього анархізму.

Послідовно думка розвинена в другій «думці», де вже ставиться питання «Нащо мені женитися», — з боязні, щоб козаки не висміяли, мовляв: *«Занапастив, нерозумний, молодую волю!»*. . . Сам козак у своїм хвиливі сумніві скоро й радо признає рацію товаришам: «Воно й правда!» — але що йому робити, того він вже не знає. Радиться добрих людей, вагається, чи не піти в найми, але знову домінує крайній негативізм:

*«Ні, не буду чужі воли
Пасту — заганяти,
Не буду в чужій хаті
Тещу поважати!»*

Кінчається на бажанні веселого безжурного життя без пляну:

*«А буду я красуватись
В голубім жупані,
На конику вороному
Перед козаками»,*

при чому є абсолютна свідомість можливості нежданої смерті, яка, однак, з'ясована в романтичний спосіб, як то козаки ховатимуть товариша серед гуку гаківниць і гомону самопалів у новій хаті, — байдуже, що сама смерть у такому настрою не має ніякого глибшого змісту і нікому не зможе принести слави, про яку все таки юнак мріє. . .

При Шевченковій динамічній постаті із ярко скристалізованими бажаннями зовсім очевидно, що то не є «його» лірика, а тільки геніальне передання загального настрою, а це підтверджує і той факт, що маємо ще друге, сливе аналогічне місце того типового анархічного негативізму, який варто зачитувати саме для підкреслення, як дуже він поширений серед нашої спільноти, щоб скріпити етнопсихологічну вартість помічення.

*«Не хочу я женитися,
Не хочу я братись,
Не хочу я у запічку
Дітей годувати!
Не хочу я, моя мати,
За плугом ходити,
Оksamитові жупани
На ріллі носити.
А піду я одружуся
З моїм вірним другом,
З славним батьком запорозьким
Та з Великим Лугом;
На Хортиці у матері
Буду добре жити,
У оксамиті ходити,
Меди-вина пити».*⁵⁰

Отже, ніякого зобов'язання, ніякого прив'язання, ніякого примусу — це є своєрідне поняття волі, сумні наслідки якого сам таки Шевченко понуро малює: насамперед старенька мати — са-мітня — тужить, проте даремно виглядає сина, поки безпомічна гине, а сам козак на старість калікою, обідраний, вертається до пустки, в якій

*«Немає з ким остиглого
Серденька нагріти;
Нема кому зустрінути,
Натопити хату;
Нема кому води тії
Каліці подати».*

Ця анархічність вдачі, яка доводить до того певного босяцтва у житті й поведінці, виявляється у зненависті до інших людей, що інакше думають, що коряться певному порядку, що в ім'я того вибраного порядку до чогось доходять. Сирота Максим з «Москалевої Криниці» виростав у наймах, але найми не тяжіли йому, бо він знав, чого хоче:

*«Придбав сірома грошеньят,
Одежу справив, жупанину,
Та ні відсіль і ні відтіль
На ту сирітську копійчину
Купив садочок і хатину,
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям».*

Одружившись, доробився він майна, помагав ближнім, в правді виховував дітей. Отож для босяків така постать непереносна:

«Ось слухай же, що то роблять
Заздрощі на світі
І ненатля голодная!
Ходили, ходили,
Поки вночі, жалкуючи,
Хату запалили!». . .⁵¹

Можна б ще тільки думку розвинути, що тут не йдеться тільки про заздрість, але про цілу поставу, про стиль життя, про дві душі. . .

І ось цей «стиль життя», цей анархізм досягає своєрідних вершин у картині з іншої «думки»:

«Ой, вигострю я товариша,
Засуну в халяву,
Та піду шукати правди
І тієї слави.
.....
Та спитаю в жидовина,
В багатого пана,
У шляхтича поганого
В поганім жупані,
І у ченця, як трапиться,
Нехай не гуляє,
А святе письмо читає,
Людей поучає:
Щоб брат брата не різали
Та не окрадали,
Та в москалі вдовиченка
Щоб не оддавали». . .

Те, що у «Варнаку» впливало з пережитої кривди й вилилося жакливою помстою, тут набирає вже ціх певної анархічної ідеології, заснованої на фальшивім узагальненні чужих злочинів і на витворенні власного ідеалу ближче неокресленої правди. І — при незаперечно певнім ідейнім підкладі — доходить до своєрідного розумовання, що треба вигострити ножа й різати ним жидів, панів-шляхтичів і ченців, щоб вони не давали різати братові брата.

Таким чином, аналіза повела нас доволі кошмарним шляхом: від кінцевого та священного спротиву до заперечення ієрархічно-

сти та просто таки вже своєвільного анархізму. Ця аналіза ставить нас в обличчі певного завороженого круга, по-мистецьки схопленого таки самим Шевченком. В ідеальному ладі він уявляє на чолі держави не царя, але духового провідника-пророка, що веде народ силою свого слова, силою правди:

«Неначе праведних дітей,
Господь, любя своїх людей,
Послав на землю їм пророка —
Свою любов благовіститъ,
Святому розуму учитъ.
Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лились, текли
І в серце падали глибоко,
І ніби тим огнем пекли
Холодні душі. Полюбили
Пророка люди, і молились
Йому, і сльози, знай, лили».

Це вимріяний ідеал. Але життєва дійсність інша; та життєва дійсність, яка одночасно характеризує нашу вдачу, схильну до бунту:

«А потім? . . . Люди, род лукавий,
Господню святу славу
Розтлили і чужим богам
Пожерли жертви, омерзились,
І мужа свята — горе вам! —
На стогнах каменем побили,
І заходилися гулять,
Святою кров'ю шинкувать».

Можна б додати, що в даному випадку це були ні царі, ні пани, а такі прості люди, в ідеальному стані. Просто на підставі слабости людської природи. І не тільки українці, хоч на сучасному закруті історії саме така поведінка спеціально до нас стосувалася б. І в епілозі Шевченко із огірченням говорить:

«І праведно Господь великий
На вас на лютих, на вас диких
Кайдани повелів куватъ,
Глибокі тюрми муруватъ
І — роде лживий і жестокий! —
Вомісто кроткого пророка
Царя вам повелів ізбратъ!»

Коли ж подумати, що цар, в свою чергу, мав свою «царську натуру» — таку, як її з'ясовує Шевченко, тоді логічно мусіла б історія зачинатися наново від бунту проти царя до встановлення про рока. Проте ж у тій боротьбі настільки послаб внутрішній послух, що з пророком повторилася б історія попереднього. Якщо ж суспільства живуть і розвиваються, то все таки тому, що є якась гармонія між дозволеним і кінцевим спротивом злу та послухом-підпорядкуванням добру.

Підсумовуючи, можна сказати, що в нас саме тої гармонії нема, і що те з геніяльною силою відбите в Шевченковій поезії. Картини справжнього підпорядкування (підрозділ А) бліднуть із різкими виявами анархічного бунту (підрозділ Д). Це повністю підтверджує гіпотетичне припущення раніших констатацій⁵². При тому підтверджується й попередній здогад, що прямування до підпорядкування послабилося в нас у висліді умов життя в поневоленні, але саме на аналізі Шевченкової творчості можна виразно бачити причини того послаблення. Так, отже, само насувається питання: чи наш нахил до анархізму — це виключно вислід неволі, чи він таки коренився глибше в ментальності? Звичайно, як і всі подібні питання, це питання не може бути відповіджене однозначно, а тим менше на підставі матеріялу одної тільки людини. Проте деякі оправдані здогади можна висунути й на підставі Шевченкового матеріялу, звичайно в оперті на історію. І так, напр., в поемі «Іржавець» виразно кажеться про те, як то брак однастайности (отже, брак певного підпорядкування) став причиною полтавської трагедії. Про «войни й військові сварки» говорить особливий вірш⁵³, і там згадується виразно всіх зрадників, що своїм бунтом проти власної влади нищили основи державности: згадується Галаганів, Киселів, Кочубеїв-Нагаїв, при чому ще й підкреслено частість явища, мовляв, «Було того добра чимало». Там таки й кажеться ще про «шашелів», що даліше «гризуть, жеруть і тлять старого дуба». Проте, ці картини надто стереотипні, щоб уповноважували до висновків.

В підсумку можна сказати ще, що подібно як і в першій парі протиставних і компліментарних прямувань (браку войовничості при розвинутім прямуванні українців до несення допомоги), так і при другій парі в нас не видно доповнення, а радше заперечення: бажання самопіднесення є так розвинуте, що воно в значній мірі заперечує готовість підпорядковувати себе.

Можна б ще тільки аналізу поширити в двох напрямках: з одного боку, можна в досліді виєлімінувати широке суспільне тло, а запитатися, як є з проблемою підпорядкування у вузьких гуртах — зокрема в родині; питання має остільки своє значення, що

якщо б у родині було підпорядкування більше виразне, тоді можна б припускати, що все таки прямування в ширшому аспекті (суспільному) послаблювалося у висліді історичної долі, а його слабе насилення в нас не було виключно зумовлене внутрішньо диспозиційно. З другого боку, можна ще джерела послаблення прямування простудіювати на спеціально характеристичнім для Шевченка матеріялі — на його ставленні до Бога, яке має куди більш комплексний характер, ніж це у нас звичайно припускається чи з'ясовується, зводячи проблему до дилеми: «віруючий» чи, навпаки, «невіруючий» Шевченко. Ці питання порушимо в наступних двох підрозділах студії.

Г. ПІДПОРЯДКОВАННЯ В РОДИНІ

Переходячи до питання підпорядкування в родині, хочу виразно наголосити, що ідеться тільки про *один* конкретний аспект родинного життя, тим більше, що аналізі родинного життя в Україні я присвятив окрему студію, побудовану також на інтерпретації Шевченкової творчості⁵⁴. В цій студії виразно відзначено атмосферу родинного життя в Україні, яка випливала з *взаємної любови і пошани*. Звичайно, любов — це важливий чинник для виникнення й *послуху* в родині. І дійсно, в низці Шевченкових поем ми виразно бачимо, як справжній послух, підпорядкування волі батьків проявляється. Справжні *ідилії родинної гармонії* є в «Сліпім», «Наймичці», в певному змислі в «Москалевій Криниці».

Степан, що, як приймак, виріс в атмосфері взаємної любови, яку видно в кожному слові його прибраного батька й у цілому відношенні прибраної сестри Ярини, до глибини потрясений нежданною вісткою, що він не син старого козака і його покійної Марини; проте, він без слова *спротиву* годиться на його плян, щоб піти в козаки, щоб згодом вернутися до них, одружитися з Яриною. В нього стільки довір'я до батька, що він не випитується, він не дискутує, не висуває сумнівів, він цей плян приймає за свій. Коли ж роки минали, а Степан пропав без вісти (запроторений у турецьку неволю) і коли нещасна Ярина хотіла постригтися в черниці, вірна завжди своєму судженому, тоді вона все таки *кориться волі батька*, який вмовляє її ще подождати. Після повороту сліпого вже Степана у стосунках молодих видно стільки взаємної пошани, що і тут може бути мова тільки про підпорядкування своєї волі загальній гармонії: Ярина з любов'ю приймає Степана, а на знак *спеціальної пошани* *вмиває йому ноги*. Знову ж Степан — не зважаючи на початковий спротив з огляду на своє каліцтво — *погоджується* одружитися з Яриною. Він постійно у повній гар-

монії з батьком, який в ньому мав молодшого товариша, що однак має для свого старшого постійного друга відповідну пошану.

В «Наймичці» старі Трохим і Настя, змалечку зрісши в любові, все рішають *спільно* і потім все рішене *згідно виконують*. Вони скрізь разом, і навіть думки в них однакові. І ось у цю ідилію родинного тепла вростає їх прибраний син Марко. Як приходить пора йому одружитися, то він *зразу ж приймає пропозицію* батька, щоб розглянутись за старостами, а батько знову аж ніяк не хоче накидувати думки, кого він має сватати. Старостів висилають по зрілій застанові і по спільній нараді... Невістка зразу ж приймає загальний стиль родини. І коли приходить з прощі наймичка, що виховала Марка (і що була його справжньою матю, хоч того ніхто в родині не знав), її молоді виходять за *пори́г зустріти, вводять в хату, саджають за стіл, поють та годують*, так що сама наймичка аж збентежена тим *синівським відданням*:

«За що вони мене люблять,
За що поважають?
О, Боже мій милосердний!
Може, вони знають?...
Може, вони догадались?..»

Коли ж наймичка вернулася востаннє з паломництва, нездужаючи важко, невістка *вмиває їй ноги*. Знову ж Марко, вернувшись безпосередньо перед її смертю з дороги, *слухняно* йде зразу ж до наймички, щоб *сповнити її бажання*, вислухати визнання, що вона є його матір'ю.

У «Москалевій Криниці» сирота Максим догоджує не тільки дружині, але й тещі, в якій зразу ж «просохли очі». Після своєї виняткової трагедії він в покорі приймає удар Божий, а хоч в нещастю ще й жінка його покинула, то він з пошани до вдови-тещі добровільно йде в москалі, рятуючи в той спосіб від бранки її сина, — а це тому, щоб той син міг запевнити матері-вдовиці спокійну й певну старість:

«Не дав вдовиці утопитись,
Не дам же й з торбою ходить».

Вправді, в аналізі виразно відзначаємо ідилічний тон усіх наведених поем. Ідилії мають ту велику небезпеку, що вони ідеалізацією фальшують дійсність. До цього ж треба пам'ятати, як далеко посувалася ідеалізація в Шевченкову романтичну добу. Проте, не слід забувати, що подібної ідеалізації ми не знаходимо ніде при змальованні послууху у *суспільному житті*, не зважаючи на полу-

м'яний патріотизм Поета і його незаперечне ідеалізування історії. Його ідеалізування йшло радше в напрямі підбирання відповідних тем, які находили гарячий відзвиг в його душі, та в ентузіастичнім представленні їх, а не в фальшуванні правди. Тому то навіть ті ідилії не позбавлені доказового значення.

В тому самому пляні засадничого послуху батькові змальована й «відьма» з «Осики», яка батька не послухала не з вродженого непідпорядковання, а із своєї слабости, бо вона не вміла опертися голосові крові, що гнав її до легкого й розпусного життя. І коли вона, розчарована й розбита, покинута грішним паном-зводником, приплентується до дому й застає батька, що догаряє, то першим її бажанням є поєднатися з ним, покоритися, виблагати прощення.

«Відьма», яка грішна, але не позбавлена глибоких почувань і сумніння, є переходом від постатей із виразним нахилом підпорядковувати себе до постатей неслухняних, при чому треба заздалегідь сказати, що мотивом непослуху в родині є засадничо любов. Докоряє Катерині її нещасна мати, проганяючи її за грішний непослух із дому: «Не слухала моїх річей». Не хоче простити їй батько, хату якого вкрила вона соромом. Але цей непослух — це вислід виключно її легкодушних почувань — любови до москаля. Про те, наскільки послух був вкорінений в родині, може свідчити жорстокість кари, що за його зломання слідувало в деяких випадках прогнання з дому (як у випадку Катерини).

Подібні вияви непослуху, як в «Катерині», знаходимо в поезії «Не кидай матері», в якій дівчина для розкоші йде з хати. Її трагедія змальована в зовсім іншій пляні. Її доля невідома, і можливо, що їй навіть не жаль покинутої хати. Але кара, як вияв вищої сили, змальована в інший спосіб — у комплетнім знищенні самої хати; після смерті самотньої матері запалась хата, останньою покинула її собака, а в запущеному саду пасуться чужі ягнята. Не чути співу пташин, а тільки недолю віщують сичі та сови в посумнілім гаї, де хрещатий барвінок богилою заріс. . .

Проте між двома крайностями — між ідилією та трагедією — низка перехідних ситуацій: напруження та конфліктів, які однак можуть призвести також до трагедій. В тих конфліктних ситуаціях вже не проблема гріха, а просто непослуху бажанню батьків видати доньку за нелюбого (здебільшого багатого). І на тих ситуаціях виразно видно, що любов іде перед послухом.

В «Тополі» дівчина, що полюбила козака, який поїхав у похід, не кориться матері, яка нищечком єднає її за «старого, багатого». Доня рішуче відмовляється:

«Не хочу я панувати,
Не піду я, мамо,

Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму.
Нехай попи заспівають,
А дружки заплачуть:
Легше мені в труні лежать,
Аніж його бачить».

Тут спротив пасивний, без бунту, але й без охоти підпорядкуватися, спротив, який, зрештою, призводить до трагедії, бо дівчина, напоена у ворожки таємним зіллям, пропадає (в баладі: переміняється в тополь).

Подібний опір є у «Мар'яні-черниці», яка дівчиною полubiла вродливого, але бідного Петруся. Тимчасом мати хотіла видати її за старшого багатого сотника Івана. Сама думка про те викликала в Мар'яні бажання смерті. А на настоювання матері вона відповідала:

«Піду в найми, піду в люди,
А за сотником не буду!»

А на повторні пропозиції у своїм пасивнім спротиві вона удалася до хитроцїв, прохаючи про проволоку, мовляв, вона ще молода (поема незакінчена, тож і доля Мар'яни невідома).

Цей настрій сюжетних поем має своє продовження у «Думках», що вказувало б на поширеність явища: з одного боку, бажання видавати доньки проти їх волі за багатих женихів, з другого боку — рішучий їх спротив проти занапащення своєї долі за нелюбом.

Так, напр., «І багата я» жалується, що важко їй носити одиникий «оксамитові жупани», а не може одружитись «з чорнобривим сиротою», бо

«Батько-мати не сплять,
На сторожі стоять,
Не пускають саму мене
У садочок гулять.
А хоч пустять, то з ним,
З препоганим старим,
З моїм нелюбом злим,
З моїм ворогом злим!»

Зовсім подібно, гарна кароока, чорнобрива, білолиця дівчина, породжена в палатах і повивана шовком, нарікає, старіючися, на матір, яка забороняє їй вийти заміж за убогого. Думка кінчається категоричним:

«На світ Божий не дивлюся,
Ні до кого не горнуса,

А матір стару...
Прости мене, моя мати!
Буду тебе проклинати,
Поки не умру!»

А як іншу дівчину батько лає, а матір не пускає на досвітки до вдови, то вона, нудьгуючи, в розпуці думає, чи їй не втопитись⁵⁵.

Коли, як ми бачили, любов послідовно йде перед послухом, так нерідкі бувають випадки, що послух обов'язкові йде перед любов'ю.

Так напр., гарна картина родинної слухняности, коли Оксана не прийшла на домовлену зустріч із Яремою (і з цієї причини він пережив навіть прикрі хвилини сумніву, що доходив до розпачі), тому що пильнувала хворого батька⁵⁶.

Також послух військовому обов'язкові іде перед любов'ю, що нерідко призводить до трагедії, коли козак в поході гине, а дівчина роками жде на нього, несвідома його долі. Такий випадок у «Хустині», коли то «сиротина» три роки ждала на свого «сіром», що покинув її, покликаний в поход, — ждала на те, щоб побачити ще тільки в труні, китайкою вкритого. Алегорично подібна доля змальована в щойно згадуваній «Тополі», коли безуспішне виживання дівчини на козака з походу призвело її до самогубства. Зовсім подібно у першій відомій Шевченковій поезії «Причинна», з тим, що тут трагедія остільки більша, що дівчина збавила собі віку в даремнім — здавалося б — очікуванні на козака саме в тому моменті, коли він вже вертався з походу. Побачивши її втоплону, козак і сам заподіяв собі смерть. До тої самої категорії послуху вищому обов'язкові, тільки без трагічного фіналу, належить і випадок Яреми, коли він негайно після описаної зустрічі з Оксаною відходить до повстанців-гайдамаків, чи згодом, ще раз, зразу ж після весілля вертається до товаришів кінчати криваве діло.

Можна ще додати, що нема послуху в дітей для грішних забаганок батьків (що, зрештою, зрозуміле). «Княжна» не повинується батькові, коли він — п'яний — хоче її знасилувати; від «Сотника» втікає його вихованиця в хвилині, коли той хоче з нею оженитися, — тоді як вона любить його сина.

На підставі аналіз можна, підсумовуючи, констатувати, що в українській родині на загал існує бажання підпорядкуватися батькам. З цього погляду можна припускати, що в ширшому аспекті в нас диспозиція до підпорядкування була сильніша давніше, а її в ширшому — суспільному пляні послабили дійсно історичні умови життя. Проте, саме в родинному житті є не менше познаних і слабости диспозиції в абсолютному розумінні. Перед без-

оглядним бажанням підпорядкуватися іде в нас любов. І підпорядкування батькам діє так довго, доки вони не противляться щастю дитини, як вона його розуміє. Підпорядкування в родині, отже, не виключає і не послаблює індивідуалізму одиниці. До цього ж, аналіза насуває ще один висновок: у нас підпорядкування в родині — це не вислід *прімерної* диспозиції, чи впливаючого із нього прямування. В нас підпорядкування в родині — це радше похідне явище: воно випливає із цілої ситуації любови, гармонії й пошани. Де існує родинна гармонія, там є зразкове підпорядкування дітей у віднесенні до батьків (із рівночасним пошанованням батьками волі дітей). Де родинна гармонія захитується, там автоматично прямування послаблюється, а навіть зникає. В перенесенні на ширше тло, можна припускати, що також і в суспільному житті гармонія є передумовою послуху, чи підпорядкування, а потвердженням того здогаду є наведені факти воєнної дисципліни, які кажуть резигнувати навіть із особистого щастя. Таким чином, ця додаткова аналіза з етнопсихологічного погляду доволі цінна, бо вона приносить деякі уточнення. З одного боку, потверджує фатальний вплив історичних умов на формування нашої національної вдачі, конкретно на скріплення анархічного чинника (у висліді послаблення прямування до підпорядкування), а, з другого боку, вказує на ідеальні умови, серед яких у нас може панувати послух, підкреслюючи значення любови як одного з найважливіших чинників у житті. Це ще раз підтверджує тезу про емотивність української вдачі.

Виразно видно похідний характер соціальної диспозиції до підпорядкування, його виразну залежність від емотивної атмосфери, яка витворює гармонію; щойно з неї випливає бажання послуху; послух залежний також від абсолютних вартостей — добра, справедливости, гуманности. Ці констатації мають важливе значення для теорії соціальних прямувань: стверджене узалежнення прямування до підпорядкування не тільки від емотивного тла, але й від розумово-когнітивної оцінки ситуації заперечує засадничо інстинктовну компоненту прямування. Можна, отже, поставити в сумнів тезу, що підпорядкування належить до тої самої категорії соціальних явищ, що й войовничість, альтруїзм, самопіднесення, бажання спільного життя, в яких то прямуваннях інстинктовна компонента є далеко виразніша. Але — з другого боку — треба признати, що в інших народів (напр. німців) підпорядкування має більше інстинктовний характер, і саме це послаблення інстинктовної компоненти в прямуванні до підпорядкування (послуху, дисципліни) може бути в українців відрізняючим явищем, так важливим саме для етнопсихологічного досліду й для етнопсихологічних висновків щодо ствердження певних виразних різниць у вдачі народу у порівнянні його із іншими.

Література

50. Цитати «думок» із т. IV, стор. 183, 184-185, 149-150. Всі вони написані в коротких відступах часу, на Кос Аралі.
51. Йдеться про першу версію, т. IV., стор. 50, pp. 34-40, стор. 51, pp. 83-88.
52. Пор. «Слабе виявлення інстинкту підпорядкування» в моїй студії «Соціальні інстинкти українців», «Визвольний Шлях», зошит V, за травень 1954.
53. Вид. Риль., стор. 500.
54. «Українська родина в поетичній творчості Шевченка», студія, призначена й у винятках читана в Нью-Йорку на Світовім Конгресі української вільної науки у століття смерті Шевченка; «Записки НТШ», т. 176., 1969. Також у студії: «Бажання суспільного резонансу у Шевченка як людини й творця», надрукованій у «Наукових Записках УВУ» ч. 4-5 (Мюнхен 1961-62).
55. Три останні цитати з думок: «І багата я», «Породила мене мати», «На улиці невесело», всі з т. IV, стор. 119, 121, 130 (всі думки написані на Кос Аралі).
56. «Гайдамаки», т. II, стор. 71, pp. 669-681, а для повного розуміння: 602-645.

(Продовження буде)

Презентація в Штразбургу — Франція 11 травня 1990:
Проф. Дж. Сундберг (зправа), Президент Міжнародної Комісії Розслідування Голоду в Україні в pp. 1932-33 — передає копію Кінцевого Звіту цієї Комісії п. А. Б'єркс'ові, Президентові Парламентарної Асамблеї Європи.
Посередині: Делегація СКВУ в складі Президента Ю. Шимка, В. Кирилюка, д-ра В. Ю. Данилова і д-ра С. Яр. Кальбі

Д-р Блянка ЄРЖАБКОВА

УКРАЇНЦІ В ПРАЗІ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

1. Вступ

Час, з одного боку, дає нам змогу здійснювати наші ідеї та задуми, проте, з другого боку, він затирає сліди світлого минулого, якщо це минуле не закріплене, не захоронене для історії. Бо тоді таке минуле безповоротно гине і пропадає, а наступні покоління з жалем і оправданими претенсіями шукають доказів праці та досягнень своїх батьків і дідів.

Українсько-чеські культурні¹, релігійні², господарські та політичні³ зв'язки тривають вже сотні років⁴ і сягають сивої давнини часів Київської Русі-України⁵. Спільне перебування частини українців з чехами⁶ в границях колишньої Австро-Угорської імперії⁷ приводило до ще більшого зближення і розуміння спільної долі обох народів^{8 9 10}.

Сьогодні і український, і чеський народи терплять від незвичайно жорстокого російсько-комуністичного поневолення¹¹. Однак, в період між двома світовими війнами, після програних Визвольних Змагань 1917-1921 рр. нещадна доля кинула десятки тисяч українських вояків, тисячі українських науковців і студентів та десятки українських установ і товариств на територію братнього чеського народу, де вони знайшли розуміння, пристановище і допомогу¹².

Стовежа чеська столиця Прага стала осередком багатобічної діяльності найчисленнішої та найактивнішої української еміграції, завдяки широкій опіці та допомозі великого гуманіста, президента Чехо-Словацької Республіки, Томаша Гаріка Масарика¹³. І так, в історії еміграційного українського академічного життя празький період відіграв дуже важливу роль.

У моїй студії розглядатиму період після Першої світової війни та після трагічного кінця Української Держави — про українську еміграцію в Чехо-Словаччині. Очевидно, що в одній статті неможливо ані в цілому обговорити усі сторони життя української еміграції в Чехо-Словаччині, ані обміркувати стан у Чехії, тому що ця справа дуже складна. Тому я обмежусь тільки до Праги, як найчисленнішого міста поселення української еміграції.

Нас, чехів, без огляду на те, чи ми вже тоді жили й особисто це пам'ятаємо, чи ні, наповнює гордістю те, що наша батьківщина із своїм незвичайно гуманним президентом Томашом Масариком уможливила існування та утримувала більшість українських установ та організацій.

Столиця Чехо-Словаччини — це прегарна стовежа Прага, яка стала осередком багатобічної культурної праці української еміграції між двома світовими війнами та гостила в себе Український Вільний Університет.

Тому, на самому вступі, наведу прегарний спомин про Прагу пера великого українського письменника і літератора кінця XIX-го і початку XX-го століття, дуже добре відомого — Івана Франка: «Я ще під враженням цілотижневого перебування у надвлатавській столиці. Враження сильне і тривале. Прага справляє враження великого європейського міста з багатою історичною традицією. На вулицях. . . величезний рух, який триває до пізньої ночі, майже за північ. На центральних вулицях і площах, таких як площа святого Вацлава — електричне освітлення, в театрах сила-силенна публіки, численні кав'ярні, пивні, літні ресторани майже завжди повні людей і також до пізньої ночі; густо сунуть трамваї, омнібуси і коляски, перевозячи маси людей. Щодо Праги, з усіх європейських міст, за винятком Будапешту, можна порівняти лише з Віднем, з яким її споріднює багатство древніх історичних пам'яток, старовинних будівель, веж, костьолів і т.п. Це багатство древностей у Празі справляє тим більше враження, тому що воно зосереджується на відносно меншій площі, не зрівноважується такою кількістю нових і таких величних споруд, як у Відні. . .»¹⁴.

Ця Франкова характеристика Праги з його особистими споминами з гостювання в Празі є для мене особисто тим зворушлива, що я сама в Празі народжена й жила в ній около 30 років. І тому, також і я, дозволила собі обговорити життя української еміграції виключно в Празі.

Життя українців в Празі було дуже яскравим і багатим, а тому треба і тут обмежитися тільки до однієї діяльності української еміграції. Я залишила на боці культурно-просвітню працю в українських таборах інтернованих в Чехії та робітничих відділах, спортові організації, січові організації, Пласт та культурну працю українського жіноцтва.

Я обмежуся тільки до академічної діяльності української еміграції в Празі, яку я поділила на чотири частини:

- українські високі школи;
- українські академічні організації;
- українські наукові з'їзди в Празі і

— культурно-наукове співробітництво українців з чехами.

При обговоренні діяльності найважливіших українських шкіл, установ та організацій неможливо цього робити дуже детально. Кожна з них має за собою свою власну і довгу історію, тому що кожна з них часто мала свої серйозні еміграційні проблеми, яких не буду обговорювати. Також не згадуватиму окремих визначних постатей цих організацій. Тільки коротко обговорю їхнє заснування, їхні найважливіші завдання, при чому вибираю передовсім події з українсько-чеських зв'язків.

Метою моєї розвідки є також закріпити для історії фотоінформацію про вулиці та будинки Праги, в яких у міжвоєнний період містилися деякі українські науково-академічні установи, а зокрема Український Вільний Університет (УВУ) та Український Високий Педагогічний Інститут ім. Михайла Драгоманова (УВПІ). Унікальні та досі неопубліковані знімки колишніх приміщень цих двох навчальних установ подають їх в їхньому сучасному вигляді.

2. Українські високі школи

В Празі існували три українські високі школи:

- Український Вільний Університет;
- Український Високий Педагогічний Інститут;
- Українська Студія Плястичного Мистецтва.

*Український Вільний Університет*¹⁵ є хронологічно першою українською високою школою не тільки в Празі, але за кордоном взагалі. Його перенесення до Праги¹⁶, яке забезпечило йому тут довгорічне існування, було здійснене завдяки прихильному ставленню багатьох тодішніх урядових і академічних чеських чинників, що з ними УВУ в Празі від початку встановив добрі відносини. Він користувався прихильністю й допомогою Карлового Університету; йому виявили своє зрозуміння та симпатії як президент Масарик, так і чеська влада, з якими особливо в перших роках ректори й сенат університету були в живому зв'язку¹⁷.

На визначних урочистостях в Празі УВУ запевнялося місце рівнорядне з іншими університетами. Наприклад, на Конгресі професорів високих шкіл в Празі в 1992 році ректора УВУ було покликано разом з ректорами чужих університетів до почесної президії конгресу, який відкривали в присутності президента, чужих місій, влади, послів, senatorів і біля 500 професорів високих шкіл.

Виклади відбувалися в аудиторіях Карлового Університету, найбільше в приміщеннях стародавніх Клементinum¹⁸ і Каролinum¹⁹, а також в різних його інститутах. Так само, канцелярія деканатів

спочатку містилася в Кароліnum; засідання сенату УВУ відбувалися в ригорозній залі Кароліnum, а канцелярія сенату містилася в приватному помешканні ректора Колесси. Але вже в 1922 році всі ці установи зосередилися в приміщенні посольства Західно-Української Народньої Республіки в Празі 2, вул. Штепанська 49²⁰, звідки в 1934 р. перенеслися на сусідню вулицю Ве Смечках 29²¹.

З перенесенням УВУ до Праги, він почав керуватися принципами Карлового Університету. Він засвоїв собі структуру, правила та регуляміни Карлового Університету, якими керувався як в адміністративних, так і в наукових справах²². Це мало дуже корисні наслідки, які влегшували рішення УВУ у багатьох складних питаннях. Співробітництво УВУ з Карловим Університетом виявилось також і в тому, що УВУ часом запрошував чеських професорів для переводження іспитів з дисциплін, з яких УВУ не мав власних професорів.

Роблячи підсумок 7-літньої діяльності УВУ ректор Олександр Колесса на святочній інавгурації 28.XI.1928 стверджував: «Український Університет в Празі є інституція вільна, то не є державна, приватна, але із фактичним правом прилюдности; вона здобула собі авторитет і признання завдяки своїй позитивній науковій праці і своїй організації. Зобов'язують наш університет ті самі організаційні закони і принципи, які, століттями освячені, зобов'язують на Карловому чеському університеті. . .»²³.

Протягом празького періоду Українського Вільного Університету ректорами УВУ були такі професори²⁴: першим ректором УВУ був Олександр Колесса, професор мови і літератури²⁵; далі Станіслав Дністрянський, професор цивільного права; Іван Горбачевський, професор медицини і хемії; Федір Щербина, професор статистики; Дмитро Антонович, професор історії мистецтва; Андрій Яковлів, професор українського права і цивільного процесу; Олександр Мицюк, професор політичної економії; Іван Борковський, професор археології; і останнім ректором празького періоду УВУ був Монсіньйор Августин Волошин²⁶, професор педагогіки і президент Карпатської України²⁷.

*Український Високий Педагогічний Інститут
ім. Михайла Драгоманова²⁸*

Засновником Педагогічного Інституту був Український Громадський Комітет в Празі. Інститут був заснований як вищий педагогічний заклад з дворічним курсом навчання, на який покладалося завдання підготовляти педагогічні сили для українських

шкіл нижчого типу та для позашкільної освіти серед високих кіл українського населення. Святоче відкриття Інституту відбулося 7-го липня 1923 р. Фактично, ще перед відкриттям, його плани були пристосовані до трьохрічного курсу навчання, а в роках 1925-26 курс Інституту був поширений на повних чотири роки. З цього часу Інститут почав існувати вже як висока педагогічна школа, зорганізована на загальних високошкільних засадах, завданням якої було «підготовляти вчителів для української середньої школи, а також організаторів шкільництва й народньої освіти»²⁹.

Заснування Педагогічного Інституту було можливим завдяки прихильному ставленню празької влади. Міністерство Закордонних Справ від самого початку опікувалося Інститутом, асигнуючи кошти на його утримання. Пізніше Інститут перейшов з-під опіки Міністерства Закордонних Справ до Міністерства Шкільництва і Народньої Освіти. Студенти Інституту мали державні стипендії, призначені ще при заснуванні чеською владою.

Виклади в Інституті відбувалися в помешканнях різних високих і середніх шкіл у Празі. Численні екскурсії влаштовувалися не тільки в Празі, але також і поза Прагою (географічні, ботанічні, геологічні).

З установ, які функціонували при Інституті або в зв'язку з ним, треба згадати матуральні курси, гімназію і контрольно-іспитову комісію. Українські матуральні курси були зорганізовані Громадським Комітетом в 1922 р. і провадили свою працю спочатку в Подбрадах, потім були перенесені до Праги.

Із-за скорочення витрат, Інститут зі свого помешкання на Школьській вул. ч. 8³⁰ перейшов на Кральове Віногради в будинок Хліборобської Освіти на Слезькій вул. ч. 7³¹. Таким чином, десятий рік праці Інституту був і останнім роком його існування, як чинної української високої педагогічної школи на чужині³². Українська гімназія в Чехії почала своє існування в Празі і продовжувала в Ржевніцях і Модржанах³³.

Українська Студія Плястичного Мистецтва в Празі

В 1922 р. заснувався в Празі Український Гурток Плястичного Мистецтва, який вже в липні 1923 р. влаштував виставку праць своїх членів. При кінці того ж року названий гурток перетворився в Українське Товариство Плястичного Мистецтва в Празі, яке заснувало Студію Плястичного Мистецтва. Студія стала найбільшим осередком української мистецької діяльності закордоном.

Ця студія існувала за взірць для високих художніх шкіл. Курс

З перенесенням УВУ з Відня до Праги в 1922 р. викладачі залі, бюро, ректорат, деканати і сенат УВУ знайшли приміщення зокрема в стародавньому Клементинум

Кароліну — університетська авля, в якій відбувалися численні імпрези УВУ — Карлового університету, як також і в різних його інститутах

Вкінці 1922 р. бюро, сенат, ректорат і деканати УВУ були перенесені до приміщення посольства Західньо-Української Народної Республіки (ЗУНР) в Празі при вул. Штепанській

Загальний вид на вулицю Штепанську, де вони перебували до 1934 року. Виклади при УВУ залишилися даліше аж до 1945 р. в стародавніх будинках Клементіnum і Кароліnum

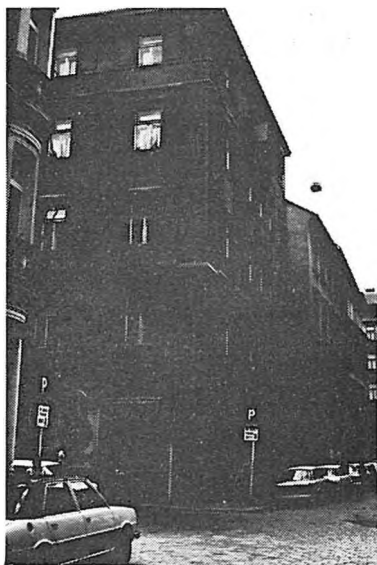
У 1934 р. канцелярія, ректорат і деканати УВУ були перенесені на сусідню вул. Ве Смечках під ч. 29, де вони проіснували аж до кінця Другої світової війни

Загальний вид вулиці Ве Смечках

7-го липня 1923 р. в Празі був заснований Український Високий Педагогічний Інститут ім. Михайла Драгоманова (УВПІ), який спершу був приміщений при вул. Школьській в будинку ч. 8

Загальний вид на вулицю Школьську

навчання на всіх відділах був чотирьохлітній, існували такі класи: класа рисунку та малярства, класа графіки й прикладного мистецтва, класа скульптури і класа архітектури. Теоретичні дисципліни: естетика, плястична анатомія, перспектива, класична археологія та ін.

Склад учнів Української Студії Плястичного Мистецтва від початку був інтернаціональний, але в перших роках значну перевагу в ньому мали українці. Крім українців, в Студії вчилися також чехи, росіяни, білоруси, вірмени, німці та ін. Серед чужинців у Празі Студія, як школа, користувалася популярністю. Вона організувала щорічні виставки, про які містила рецензії і чужа преса³⁴.

*Українська Господарська Академія*³⁵

Коли говоримо про вищі українські школи, то не можна не згадати принайменше коротко також і українську господарську школу, хоч вона існувала не в Празі, а поза нею.

Українська Господарська Академія постала з ініціативи празького Українського Громадського Комітету. Цей комітет, ще в січні 1922 року, обрав спеціальну комісію і нав'язав зносини з управою Всеукраїнської Спілки Сільсько-Господарських Техніків, що перебувала тоді на еміграції в Польщі, у справі заснування вищої технічної школи. Спочатку була думка заснувати цю школу як окремий факультет Українського Вільного Університету в Празі. Перший проєкт технічної школи був розроблений на два відділи: агрономічно-лісовий та сільсько-господарсько-інженерний. Проєкт третього — економічно-кооперативного відділу був розроблений комісією при Громадському Комітеті з участю присутніх в Празі економістів та кооператорів.

Своє існування Українська Господарська Академія почала в квітні 1922 року. Тоді вона засновувалася як трьохрічна школа, але вже в 1924 р. стала чотирьохрічною.

Українська Господарська Академія розташувалася в Подебрадах — невеликому курортному місті, віддаленому від Праги на 1 і 1/2 години їзди залізницею. Українська Господарська Академія була приватною високошкільною організацією політехнічного типу; як по своїм завданням, так і по своїй структурі вона була українською високою школою³⁶.

Ідея заснування *Українського Технічно-Господарського Інституту*³⁷ заочного навчання вийшла від товариства Прихильників Укр. Госп. Академії. Засновано його 1932 року за згодою празького Міністерства Хліборобства, як статутну установу при УГА в Подебрадах, саме в році, коли УГА святкувала своє десятиріччя.

Український Технічно-Господарський Інститут створився на взір Укр. Госп. Академії. По своїй програмі УТГІ був школою політехнічного типу; він був першою українською школою, яка поставила своїм завданням ширення технічно-господарської освіти серед українського загалу за допомогою кореспонденційної методи. Цим способом УТГІ продовжував навчальну діяльність УГА³⁸.

* * *

Разом з українськими високими школами існували також українські студентські організації. З огляду на обмежене місце журнальної статті не можна їх детально обговорити. Тому тільки наведу декілька з тих, які існували в Празі:

- Українська студентська громада в Празі;
- Громада українських та білоруських студентів — майбутніх лісових інженерів, в Празі;
- Комітет для будови дому українських техніків у Львові при товаристві «Основа» в Празі;
- Інтернат студентів української академічної громади в Празі;
- Товариство українських студентів агрономії «Рілля» в Празі;
- Югослов'янсько-український студентський клуб в Празі;
- Український академічний хор в Празі;
- Громада українських студентів лісової інженерії;
- Союз відродження українського студентства в Празі;
- Центральна Допомоги Українському Студентству — ЦЕДУС;
- Товариство українських католицьких студентів в Празі³⁹.

3. Українські академічні організації

З українських академічних організацій в Празі⁴⁰ на початку гадаю *Українське Історично-Філологічне Товариство в Празі*, яке було зорганізоване пізніше від деяких інших українських товариств, хоч про створення його роблено старання ще у Відні в зв'язку з заснуванням Українського Вільного Університету. З перенесенням УВУ до Праги перший час пішов на організаційні справи, а вже в другому академічному році на чергу стала й справа заснування при УВУ наукового товариства.

Українське Історично-Філологічне Товариство в Празі було засноване 30 травня 1923 р. і стало самотнім цього роду осередком українських наукових сил, що працювали тоді на еміграції в галузі історії, філософії, археології, етнографії та інших споріднених з ними дисциплін⁴¹. *Український Академічний Комітет*⁴² був заснований при кінці 1924 р., як автономний орган Історично-

Філологічного Товариства в Празі. Він був заснований для об'єднання українських наукових діячів та участі їх в міжнародній інтелектуальній співпраці. Завданням Українського Академічного Комітету було:

- поширення зносин із закордонними вченими та науковими установами;

- допомога існуючим українським науковим установам та створення нових;

- допомога українським науковим силам у виконанні їхніх планів;

- організація наукових з'їздів;

- видавнича діяльність та репрезентаційні завдання.

Комітет досить скоро нав'язав стосунки з женевською Комісією для міжнародньої інтелектуальної співпраці в Парижі. В Женеві Академічний Комітет був признаний національною українською Комісією для міжнародньої інтелектуальної співпраці.

До складу Українського Академічного Комітету, крім його засновника, Історично-Філологічного Товариства в Празі, належали всі українські високі школи й наукові товариства в Празі, дальше Наукове Товариство ім. Шевченка, Український Науковий Інститут у Берліні, Українське Університетське Угрупування для Ліги Націй⁴³.

Українське правниче Товариство в Чехії було створено 1923 року, хоч справою його організації українські правники, зосереджені головно біля Українського Вільного Університету, займалися ще в 1922 р., після перенесення УВУ з Відня до Праги. Завданням Товариства, яке, на думку організаторів, мало продовжувати діяльність заснованого ще в Києві Українського Правничого Товариства, було:

- об'єднувати теоретичні й практичні українські правничі сили на ґрунт дослідження питань українського права;

- дбати про соціальні, матеріяльні й моральні інтереси українських правників в Чехії;

- причинитися до нав'язування доброзичливих стосунків між українськими й чеськими та словацькими правниками.

Існувала інтенсивна співпраця Товариства з факультетом права і суспільних наук УВУ. Товариство брало участь в організації Українського Наукового З'їзду в Празі 1926 року та Українського Правничого З'їзду в Празі в 1933 р.⁴⁴.

(Далі буде)

Примітки

1) «*Sto padesát let česko-ukrajinckých literárních styku° 1814-1964*», Vědecko-bibliografický sborník, Svět Sovětu°, Praha, 1968. П. Тонмар, «*Українсько-чеські літературні зв'язки в XIX ст.*», Державне видавництво художньої літератури, Київ, 1956 р. «*Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками*», упорядкували М. Мольнар та М. Мундряк, Словацьке видавництво художньої літератури, 1957 р.

2) Й. Грозенчик, Ф. Гондор, В. Жидліцький, М. Мольнар, М. Неврлі, «*Короткий огляд історії чехословацько-українських зв'язків*», *З історії чехословацько-українських зв'язків*, Братіслава, 1959 р.

3) О. Зілінський, «*Про найдавніші зв'язки між чехословацькими і українськими землями*», в: *З історії... А.В. Florovskij, «Česko-ruské obchodní styky v minulosti, X-XVIII. století*, Praha, 1954.

4) Й. Мацурек, «*З історії чесько-українських зв'язків у минулому*», *З історії... «Впливи старочеського права на право українське литовської доби» XV-XVI в.*», Прага, 1929.

5) Олександр Колесса, «*Погляд на історію українсько-чеських взаємин від X до XX в.*», Прага, 1924. Промова, виголошена на святочній інавгурації Українського Вільного Університету в Празі дня 23-го жовтня 1921 р.

6) Максим Славінський, «*Чеська звітка про київську еміграцію XIII століття*», *Науковий Збірник*, т. II, Прага, 1932 р.

7) Іван Созанський, «*До історії участі галицьких Русинів у слов'янському конгресі в Празі 1848 р.*».

8) Dr. Korduba, «*Bukovina*»; O. Gozdawa, «*Uherská Ukrajina*», «*Poznejte Ukrajinu*». Sbirka informačních a časových pojednání o ukrajinské otázce, Praha 1919.

9) Vladimír Hostička, «*Spolupráce Čechu° a haličských Ukrajinců° v letech 1848-1849*», Praha 1965.

10) Публіковані статті авторки про українсько-чеські зв'язки «*Чесько-українські літературні зв'язки*», «*Визвольний Шлях*», Лондон, 1980 р., ч. 7-8, стор. 918-941. «*Вплив Яна Амоса Коменського на українську педагогіку*», «*Визвольний Шлях*», Лондон, 1981 р., ч. 9-10, стор. 1112-1117 та ч. 11, стор. 1227-1230. «*Листування І. Франка, В. Гнатюка та О. Кобилянської з чеськими науковцями*», «*Визвольний Шлях*», Лондон, 1983 р., ч. 12, стор. 1495-1505; «*Визвольний Шлях*», Лондон, 1984 р., ч. 1, стор. 110-116, та ч. 2, стор. 209-213.

11) Ярослав Булка, «*Русове нас захранілі*», «*Визвольний Шлях*», Лондон, 1965 р., ч. 11, стор. 1188-1208.

12) Симон Наріжний, «*Українська еміграція*», Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами, Студії Музею Визвольної Боротьби України, Прага, 1942 р.

13) «*Науковий Ювілейний Збірник Українського Університету в Празі*», присвячений панові президентові Чеськословенської республіки

Проф. Д-р. Т. Г. Масарикові для вшанування 75-тих роковин його народження, Прага 1925 р.

14) Іван Франко, «З гостування у Празі», «Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками», упорядкували М. Мольнар та М. Міндяк, Словацьке видавництво художньої літератури, 1957 р.

15) Диви: знімка 1 — печатний знак УВУ.

16) Володимир Кушнір, «Засновання Укр. Університету у Відні».

17) Декілька думок з вступу до Науковго Ювілейного Збірника Українського Університету в Празі на пошану През. Масарика:

«Український Університет в Празі присвячує цей свій 'Науковий Збірник' Пану Президентові Чеськословенської Республіки професорові Т.Г. Масарикові на вшанування 75-літніх роковин його народження. Проф. Т.Г. Масарик, як людина, як учений і як громадський діяч знайшов собі признание в цілому культурному світі й справедливо служить окрасою сучасної європейської і загальнолюдської цивілізації в її найкращім, найідеальнішим розумінню. Його праці дають глибоко обґрунтований філософський синтез тим ідеальним стремлінням, до яких повинна йти ціла людськість, не зважаючи на всі перешкоди й розчарування, які приносить біжуча хвиля. Його проповідь етичності в політичних і соціальних відносинах, його науковий реалізм, як основа знання і просвіти, його ідеї національного визволення народів і перебудови сучасної держави на основах політичної свободи і соціальної справедливості, — такі дорогі всій людськості і його рідному Чехословенському Народові, — особливо близькі й дорогі нам, українцям, котрі ще й досі зазнають так багато лиха через те, що ці високі принципи знаходять собі мало признание в житті.

Ім'я професора Т. Г. Масарика вже з давнього часу було оточене в очах українського громадянства високою повагою, як ім'я сміливого провідника 'ідеалів гуманності' ще тоді, коли реальна дійсність громадських відносин висміювала ці ідеали, як утопічну мрію. Масарик-політик, Масарик-творець держави показав, що ці ідеали здійснимі! Особливу любов і щирю подяку заслужив в очах українського народу Президент Масарик в теперішнє для нас 'время люте', як благородний покровитель робітників української науки і просвіти, які, гонені й переслідувані на рідній землі, знайшли теплий захист в братній Чехословаччині, на чолі якої стоїть мудрий Філософ-Президент. . .».

«Науковий ювілейний збірник. . .»

18) Диви: знімки 1, 2, — Клементіnum.

19) Диви: знімки 3, 4, — Кароліnum.

20) Диви: знімки 5 та 6.

21) Диви: знімки 7 та 8.

22) Wolodymyr Janiw, «Im Dienste der Wissenschaft ind Lehre», Aus Anlaß des 60jährihen Bestehens der Ukrainischen Freien Universität, *Mitteilungen*, Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der ukrainischen Wissenschaften e.V., Nr.

18, München 1981. Wolodymyr Janiw, «Ukrainische Freie Universität», kurzgefaßte Geschichte und dokumentarische Ergänzungen, München, 1976.

23) Симон Наріжний, «Українська еміграція», стор. 136.

24) Тут треба пригадати, що деякі з них були ректорами УВУ два, а навіть три рази. Диви графіка Р.С.Г., Ректори Українського Вільного Університету, Нью-Йорк, 1981 р.

25) Диви: знімка 11 — перший ректор УВУ О. Колесса, «В.Ш.» ч. 8, 1990 р.

26) Диви: знімка 12 — останній ректор УВУ празького періоду Монсіньойр А. Волошин, «В.Ш.» ч. 8, 1990 р.

27) Диви: знімка 13 — ректори УВУ, 1921-1975. Індекс Лекціонум у літньому семестрі 1975 р., Мюнхен, 1975 р., «В.Ш.» ч. 8, 1990 р.

28) Диви: Знімка 14 — печатний знак Українського Високого Педагогічного Інституту М. Драгоманова, «В.Ш.» ч. 8, 1990 р.

29) Симон Наріжний, «Українська еміграція», стор. 172 та ін.

30) Диви: унікальні знімки будинків приміщення УПІ — чч. 15 та 16 — помешкання на Школьській вул. ч.8.

31) Диви: знімки чч. 17 та 18 — будинок Хліборобської Освіти на Слезькій вул. ч. 7, «В.Ш.» ч. 8, 1990 р.

32) *Енциклопедія Українознавства*, словникова частина 5, Наукове Товариство ім. Шевченка, Париж-Нью-Йорк, 1966.

33) Володимир Маруняк: «Українська гімназія в Чехії 1925-1945». Український Вільний Університет, Мюнхен, 1975 р.

34) Симон Наріжний, «Українська еміграція», стор. 172.

35) Диви: знімка 19 — печатка Української Господарської Академії в Подєбрадах, «В.Ш.» ч. 8, 1990 р.

36) Симон Наріжний, «Українська еміграція», стор. 137.

37) Диви: знімка ч. 20 — печатка УТПІ, «В.Ш.» ч. 8, 1990 р.

38) Симон Наріжний, «Українська еміграція», стор. 137 та ін.

39) Ibid., стор. 71.

40) Диви: знімка ч. 21 — печатка Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі.

41) Катерина Антонович, «Роля української жінки в праці УВУ» (доповідь на ювілейній сесії УВАН у Вінніпегу з нагоди 30-ліття Українського Вільного Університету), Вінніпег, Серія: *Літопис УВАН*, ч. 11, 1953 р.

42) Диви: знімка 22 — печатка Академічного Комітету.

43) Симон Наріжний, «Українська еміграція», стор. 193.

44) Ibid., стор. 228.

Присвята

Мартин НОВАКІВСЬКИЙ

СПОМИНИ ПОКІЙНОГО МАРТИНА НОВАКІВСЬКОГО В Дітройті помер Мартин Новаківський

В Дітройті помер 1 жовтня 1989 Мартин Новаківський. Він був дуже діяльним членом нашої громади від самого початку, коли в 1957-му році прибув з Англії до Дітройту. Як провідний член ОУН, він був активний у всіх організаціях Українського Визвольного Фронту. Майже весь час був в управі Осередку СУМ-у, а кілька років був головою Осередку СУМ. На тому пості він дуже посилив культурну працю СУМ-у. Зорганізував театральний гурток, який ставив дуже успішно поважні вистави. Капелю Бандуристок він високо ставив при Осередку СУМ-у, організував сумівські табори, був головою клубу «Орлик», який дбав про домітку СУМ-у, а пізніше був у дирекції Українського Культурного Центру, до якого перенісся СУМ. Довгий час був у ООЧСУ членом Управи. В музею був членом Управи, належав до Асоціації Діячів Української Культури. Багато праці присвятив для АБН-у. У всіх імпрезах Українського Визвольного Фронту він був завжди активний, бо він, як бувший актор Мандрівного театру Кононіва в Західній Україні, знав, що треба і як зробити, щоб сцена була належно прибрана, щоб прапори були на час у відповідному місці. Вів Організаційну касу Области й цілу господарку й кольпортажу організаційних видань. Тому наша громада потерпіла болючу втрату по його смерті.

Заки він прибув до Дітройту, його шлях життєвий пройшов через Сибір, Казахстан, Іран, Ірак, Палестину, Єгипет, Італію аж під Монте Касіно з армією Андерса, а по закінченні війни до Англії.

Він це все описав, і варто це записати для історії, які переживання люди мали в ті тяжкі роки Другої світової війни.

Микола КЛИМИШИН

* * *

Я народився 1-го січня 1914 року в Отинії Станиславівської області у родині середньо-заможних господарів. Моя мама з дому Маларчук. Я ходив до народної школи в Отинії. З п'ятої класи народної школи я здав іспит до першої класи гімназії в Станисла-

вові. Я жив один рік у стрія. Його син був старший від мене на два роки.

Стрий працював на польській залізниці машиністом. Він був настільки спольщений, що вживав дома польську мову. Я не чувся добре в тій хаті. Я розказав своїй мамі про все те, і вона сказала, що я вже у нього не буду мешкати, а буду доїздити поїздом до Станиславова. Я з радості поцілував маму в руку. Я так зле почувався у стрія.

У 1929 році почалася депресія, господарські продукти дуже потаніли. Моя мама захворіла й не була в силі покривати видатки, пов'язані з моїм навчанням. Я мусів залишити гімназію, закінчивши третю класу. В 1931 році я зачав працювати в молочарні, щоб помагати родичам, бо лікарів і медицину не було з чого оплачувати.

В молочарні я працював лише до 1935 року, бо мене зачала боліти рука. Голова Філії Просвіти д-р Дрогомирецький запропонував мені працю організатора Філії Просвіти в Отинії. Я прийняв ту працю. Моїм обов'язком було раз на місяць відвідати кожне село, скликати ширші сходина, помагати в виставах аматорським гурткам і т.п. Кожного вівтірка, коли відбувався в Отинії ярмарок, я мав бути в канцелярії і полагоджувати всі справи Філії Просвіти.

В Отинії, крім Філії Просвіти, були дві читальні Просвіти, Товариство «Рідна Школа», Товариство «Відродження», спортове товариство «Сокіл», а при ньому ланка копаного м'яча. Я відбув двотижневий курс легкої атлетики у Львові, щоб могли вести вишкільну спортову працю в «Соколі». Я грав у ланці копаного м'яча, яка належала до української спортової ліги ТУСК у Станиславові.

В 1937 році я вступив до українського народного Театру під мистецьким проводом Юрія Кононіва. Зачалося моє бурлацьке життя у мандрівному театрі, в якому було 40 осіб з оркестрою разом. Репертуар був досить багатий. Головні ролі виконували знані професійні актори: Юрій Кононів, його дружина, Чугай, Шимко, Дмитро Гембатюк, а решту — молоді актори, а між ними я. Всі актори були платні. Початківці і статисти отримували по 5 марок, актори зі стажем — по 10 марок. Залежало від стану каси. По обчисленні

всіх адміністративних видатків розділялося на т. зв. марки 25, 50, а то й часом по 75 злотих.

Війна захопила нас у Мостах Великих. Перші прийшли німці, потім большевики. До кінця жовтня ми були в Мостах Великих і давали вистави для війська: показували вистави «Батраки» і «Каїн і Авель». На початку листопада нам казали зібратися й переїхати до Станиславова. Там ми застали вже кілька мандрівних театрів. Нам платили по 300 карбованців до 500 на місяць, але то було мало, бо звичайний скромний обід коштував 25 карбованців. З того не можна було вижити. Нам обіцяли, що відкриють харчівню, але не казали коли. Був великий хаос. Я скористав з першої нагоди й виїхав до Отинії до батьків. Тут я прожив до 17 березня 1940 року.

Вночі коло першої години загримали в двері з криком «Од-крой!». Прийшли в хату два енкаведисти і один жид-міліціонер. Сказали, що будуть робити обшук, бо в нас захована зброя. Питали кожного як на ім'я. В хаті були, крім родичів, ще два брати і сестра. Нам не дозволили збиратися. Казали сидіти. Тоді почали ревізію. Все поперевертали догори ногами. Жодної зброї не знайшли. Я мав досить світлин з театру, переглянули й деякі забрали. Забрали книжку «Мазепа». Потім казали мені збиратися і йти з ними, бо вони мають скласти протокол і я повинен підписати його.

Та лише ми вийшли з хати на вулицю, мені сказали, що я арештований. Я навіть з родичами не попрощався. Завели мене на бувший постерунок польської поліції, де вже було десять осіб: сім українців і три поляки. Рано нас вивезли й відпровадили на стацію. Кожного арештованого вів один енкаведист. З такою парадом завезли нас до Станиславова. Я попав на камеру 36 і, як в'язничний закон велить, заняв місце коло дверей, тобто коло параші. Того місця я не займав довго, бо часто когось забирали і когось нового приводили. Так спокійно я пересидів у тій камері два тижні.

По двох тижнях мене покликали на переслухання. Слідчий запитав мене, якою мовою я хочу говорити. Я сказав, що українською. Потім питав, чи я знаю, за що я арештований. Кажу, що не знаю. То він сказав, що за приналежність до націоналістичної організації. Потім були питання, як довго я був у театрі, хто мене звербував, чи я знаю польських активістів, чи я знаю поляка Ояка. Того я знав, бо він був моїм сусідом. Він працював у колійових варстатах у Станиславові.

Слідчий сказав мені, що я не все говорю правду й він мені радить піти на камеру і все передумати. На другий раз, як він мене

покличе, щоб говорив правду, а як ні, то буде зле. Запевняв мене, що вони все знають про мене, тільки хочуть, щоб я сказав правду. Потім казав відпровадити мене на камеру.

За три дні знов мене покликали до того самого слідчого. І знов ті самі питання. Але цим разом уже мене били, і то добре били. Таких переслухань відбув я 28, і тільки два були без побоїв. По довшій перерві знов закликали на переслухання, але вже до іншого слідчого. Він мені сказав, що моє слідство закінчене.

Десь з початком червня казали мені забрати свої речі й виходити з камери. Мене завели до збірної камери, де нас була 306 арештованих. То була велика заля колишнього костьола. Багато було арештованих із Закарпаття. Там ми сиділи два тижні.

По двох тижнях нас заладували до тягарового потягу по 40 в'язнів до вагону й повезли через Стрий, Гусятин, Харків до Мелітополя. Там нас виладували й завели до тюрми, зробленої з колишнього монастиря. Харч був кращий, чим у Станиславові. На проходи нас виводили на плоский дах в'язниці. Кімнати були просторі й містили 50 до 100 в'язнів. Спали на бетонній підлозі, на якій були позбивані з вузьких дощок підстави, а на них сінників не було. Зате під дошками крилися маси блощиць, які ночами пили кров в'язнів. Ніякої ради на це не було. Кожний клав на дошки свої лахи і так клався спати.

В тій в'язниці мене засудила трійка «суддів», напевно енкаведистів, на десять літ трудового «ісправительного лагера».

В половині листопада нас викликали по одному й сказали забирати свої речі. Знов нас транспортували товаровими вагонами по 40 в'язнів у вагоні. Ніхто не знав, куди нас транспортують. Завезли нас до тюрми до Харкова. Тюрма була переповнена, що не було де пожитися спати. Так було в камерах і по коридорах. Коли вночі хтось встав за потребою, то вже не мав де вертати. Його місце вже було зайняте. Через те доходило до авантур і до бійки.

24 грудня нас заладували до товарового потягу, в якому було дуже зимно. Багато в'язнів не мало зимових одягів. Була маленька пічка, але не було чим палити. Там ми перебули цілу ніч.

Рано дали нам хліб, кип'яток і дрібну рибу «тюльку». До печі дали нам дрібного вугілля, але не було чим розпалити, бо не було трісок. Тої ночі ми вирушили в незнану дорогу.

Коли ми задержалися на якійсь стації, всі зачали гримати в двері, домагаючись дров, щоб було чим розпалити в печі. Начальник конвою зарядив, щоб нам дали дров, і ми собі розпалили в печі. Але піч мала, а вагон великий, то тепло мали тільки ті, що

були близько печі, а ті, що були далше, мерзли як передше. До того зачали замерзати стіни вагону. Але це нам було троха помічне, бо, спрагнені, ми зішкрябували зі стін лід і тим бодай трохи гасили спрагу.

На Уралі стація Надієв. Ми прибули 11 січня 1941 року до табору. Мороз 40 ступенів Цельсія. Голодних, вимучених, нас виладували на чистому полі й вели п'ять кілометрів. Сніг по коліна, а з нас декотрі в літніх мештах. Нас оточили енкаведисти з псами і скорострілами. Ми йшли. . . Коли ми остаточно добилися до табору, ще минуло зо дві години, заки нас розмістили по бараках.

В тому таборі ми відбули два тижні карантени. По двох тижнях зачали приходити командири різних сусідніх таборів і забирали тих, що виглядали працездатними. Я попав до табору Палькіно і знов мусив йти пішки кілька кілометрів. А в таборі знова процедура прийняття нових, на дворі при морозі, що до костей добирається. По 50 в'язнів до лазні, а решта чекають на морозі. З лазні до бараків.

Я попав до бараку, де було найбільше поляків, кільканадцять українців і кілька жидів. Нам дали старі уніформи — старі понищені фуфайки, на ноги «різінові чуні» зі старих опон, позшиваних дротом, а на голови військові шапки з чубком на верху.

Після того стали організовувати робочі бригади по 25 до 30 в'язнів. Ми вибрали з-поміж себе бригадира. Називався Климчук, родом з Володимира Волинського.

Ми почали працювати на нічній зміні від год. 6 вечора до год. 6 ранку, а часом і довше. Десятником був росіянин, людина, можна сказати, чесна. Кожну бригаду, випускаючи за браму, перерахували, а за брамою знов перерахував стрілок, що провадив бригаду до роботи і часто повторяв: «Шаг вліво, шаг вправо — буду примінять оружжя без нікаких упрежденній». Це так, щоб кому не захотілося втікати.

Виходячим на працю через голосники ревіла пісня: «Я такой другой страны не знаю, де так вольно дышет человек». Праця була тяжка. Бригадир розділяв людей до праці. Треба було прикотити дерево, яке лежало на купах, до вагонетки, наладувати на вагонетку та привезти до електричної пили.

Там десятник примірював, оцінював і призначав, що на швилі, що на телеграфічні стовпи, а що на дрова до палення.

Норма праці була така: удвох, щоб дістати 600 грамів хліба, треба було наколоти 40 кубометрів дров і поскладати. На весні перекинули частину в'язнів до табору Бобрівка на віддалі 60 кілометрів. Там була ще тяжча праця: зрізувати дерева ручною пилою і приготувляти на сплав.

По трьох місяцях нас перевели до іншого табору 10 ОЛП. Там ми вивозили вже зрубане дерево кіньми до дороги, де могли заїздити тягарові авта, й вони забирали дерево. Я дістав коня і «двоколку». Треба було заладувати дерево на двоколку, прив'язати ланцом і відвезти на призначене місце. Дерево лежало на купках, і тяжко було одній людині, голодній і вимученій, все те зробити. Для коня я діставав обрік: січка з вівсом, і я обкрадав свого коня. Відвівав січку від вівса і зараз з'їдав овес.

У березні 1942 року приїхав до табору енкаведист на коні і зарядив, щоб усі польські громадяни покинули працю, сідали й відпочивали. Коли всі посходилися, він промовив до зібраних: «Ви всі, польські громадяни, підете обороняти нашу і вашу родину». Можна собі уявити, яка радість зі сльозами в очах огорнула нас, невірників!

Нам казали йти до табору. Там нам дали дещо з одіння і заробітну платню. Я дістав 65 рублів.

На другий день нас перевели до переходового табору й дали нам посвідки, на які можна було їхати до Базавлуку або до північного Казахстану. Ми дістали квитки на дорогу. Тяжко було добитися до потягу, що йшов до Семипалатинська. Я був з двома адвокатами-жидами зі Львова, й нам удалося втиснутися до потягу. Ми їхали майже три тижні.

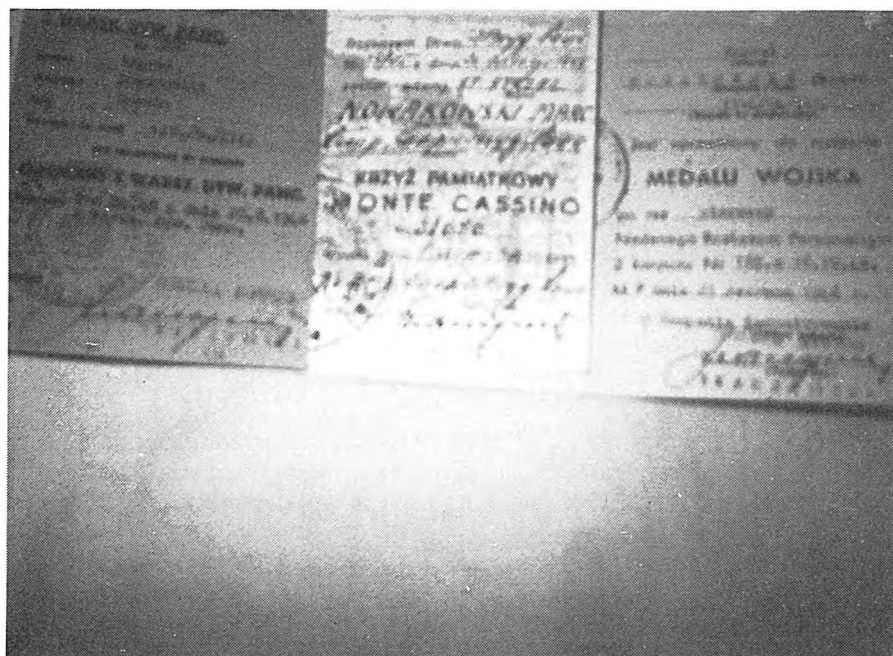
У Семипалатинську нас примістили в домі колгоспника і дали талончики на 400 грамів хліба на день, за яким треба було стояти в черзі не раз до трьох годин, і раз на день рибну зупу.

Через тиждень зачали брати до війська. В комісії було кілька польських офіцерів, один большевицький майор і лікар. Нас прийняли до війська, але були й такі, що їх не прийняли.

Десь на початку квітня сказали нам, що поїдемо на полудне, де організується польська армія. Нас заладували до особових вагонів, де навіть ліжка були. Ми, як військові, на кожній станції діставали цілоденний харч у військових їдальнях. Так ми їхали цілий тиждень і переїхали через Алма-Ату, Джамбул і Ташкент.

Там нас спинили на якійсь малій станції і ми чекали три дні. На третій день прийшов до нас якийсь енкаведист і сказав, що тут не буде організуватися польська армія і ми мусимо їхати назад. Ніяких пояснень більше не дав. Не було вибору, й ми наступного дня вирушили в поворотну дорогу. Минули Ташкент, Джамбул, і нас задержали на малій станції Акіртюбстан.

Там ми чекали ніч і день, а над вечором нам сказали, що ми мусимо йти до колгоспів і там чекати, аж нас повідомлять, коли і де будуть організувати польську армію.

Польські старшини зачали бунтуватися і заявили, що на колгоспи не підуть. То на другий день приїхало кілька авт з енкаведистами зі скорострілами і псами, окружили наш потяг і заявили, що або всі підуть на колгоспи, або знов нас завернуть до таборів.

Виходу не було. Приїхали підводи і нас забрали на колгоспи. Я і мої два побутові приятелі попали до колгоспу Чумак-каїнде чотири кілометри від станції. Там нас примістили у кібітці. Там хати зліплені з глини і укопані на пів метра в землю. Там, де мало б бути ліжко, підвищення на 30 см. На тім спати. Нам давали по 400 гр. пшениці на день. Ми її мололи на жорнах і спільно варили кашу. Працювали на полі. Одні орали, другі волочили. Тяглова сила — корови. Були два трактори, але часто псувалися. Одного дня бригадир запитав, чи хтось міг би побілити школу. Я зголосився, що я можу це зробити.

Я подивився на ту школу, яка була в жалюгідному стані. Стіни були так полупані, що наперед треба було виправити глиною, а потім піском і аж потім побілити. Я став майстром, а мої два приятелі — помічниками. Вони місили глину, а я направляв ті полупані стіни. Важне, що я діставав по два кілограми муки на день, а мої помічники по півтора.

За місяць часу прийшло повідомлення, що ми маємо їхати до містечка Чак-Пан до поборової комісії. Ми всі поїхали, але не всіх нас прийняли. Брали тільки поляків, а нас — українців, білорусинів і жидів — не брали. Відповідь коротка: нездібний до військової служби.

В короткому часі всі чоловіки й жінки виїхали, а ми лишилися. Я мав знайомого з лягру Стефановіча. Він мене попросив, щоб я пішов по колгоспах і списав тих, що лишилися. Я пообходив сім колгоспів і посписував тих, що залишилися. Коли я йому віддавав список, він мене запитав, чи не хотів би я виїхати до Ірану, як член родини військовиків, але я мусів би знищити свою посвідку, яку нам колись дали. Про все маю мовчати. Так я зробив і за два тижні вже виїхав останнім транспортом. За три дні я вже був у Паглаві в Ірані, на 1 вересня 1942 року. Не минуло три дні, як я вже був у війську, у 17 полку піхоти.

Нас там відживлювали, даючи по п'ять разів денно їсти. Скоро зачалася реорганізація усіх відділів і я попав до другої бригади до панцерної транспортної компанії, котра перевозила танки. Всі ми мусіли перейти курс провадити тяжкі транспортні вози (макі).

Потім нас перевезли через Ірак до Палестини в околиці Гази. Там нас знова переорганізували й нашу компанію приділили до постачання другої панцерної бригади. Після того ми переїхали до Єгипту. У березні 1944 року заладували нас на корабель у порті

Порт-Сайд і завезли до Італії до Неаполю. Там нас збомбили німецькі літаки. Були поранені й були забиті, але мені вдалося щасливо вийти ціло. Там ми дістали тягарові авта, зброю і в травні вже були під Монте Касіно. Наша компанія мала завдання довозити амуніцію і харчі. Переважно ми їздили ночами. В часі наступу ми довозили амуніцію джіпами, а далі ослами.

По здобутті Монте Касіно ми мали відпочинок, в часі якого ми були переорганізовані й доповнені. З дивізії найбільше потерпіла піхота. Ми кватирували над Адріатиком. Нам дали по десять днів відпустки, і по 50 вояків їздили до Риму. Там кватирували в готелях і звиджували Рим.

З Монте Касіно я дістав медалью за відвагу і хоробрість. З Італії ми виїхали до Англії і там ще короткий час були у війську, а потім перейшли на цивільну працю, де хто міг. Ми дістали на початок троха грошей.

З Відня забирали до праці незамужніх жінок, і з тим транспортом приїхала до Англії моя майбутня дружина Ірина. Ми пізналися й подружилися. Її родина зі швагром д-ром Богоновичем за той час переїхали до Америки і постаралися для нас о візу. Чекаючи на візу, моя дружина скінчила курси медсестер і практику у трьох шпиталях. В 1957 році ми вже були в Америці.

Київ. Бюро РУХу

*Іван КАНДИБА, голова Об'єднання «Державна Самостійність України»,
довголітній політичний в'язень московських тюрем та концтаборів*

Документи з поля змагань

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

(УЦІС) 18, 19, 20 квітня продовжила роботу сесія Львівської обласної Ради народних депутатів. Депутати засудили заяву ЦК компартії України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради міністрів УРСР про те, що, нібито, у Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській областях новообрані Ради ведуть антисоветську, сепаратистську політику. Багато уваги було сконцентровано на перевороті у Львівському обкому партії. Народний депутат УРСР Богдан Горинь сказав, що новий перший секретар Львівського обкому партії Вячеслав Секретарюк публічно заявляє про активну боротьбу за збереження советської влади на Львівщині, на яку має підтримку Києва. Голова обласної Ради Вячеслав Чорновіл наголосив, що нова, демократична Рада є надпартійною, і тому внутрішні партійні справи не повинні займати часу сесії. Було прийнято документ про підтримку Львівською обласною Радою незалежної Литовської держави. Члени обкому партії та військово-вслужбовці розцінюють документ як порушення Конституції СРСР. Сесія обрала заступника голови обласної Ради, голову обласного виконавчого комітету, голову обласного народного контролю, утворила 18 постійних комісій, затверджуючи їх голів. На пропозицію голови Ради його заступником обрано Івана Геля. Головою облвиконкому на альтернативній основі обрано представника молодого покоління, кандидата технічних наук, активіста РУХу Степана Давимуку. На пост голови облвиконкому, крім Степана Давимуки, балотувались економіст-теоретик, депутат Верховної Ради УРСР, доцент Михайло Швайка та член обкому партії, проректор Зооветеринарного інституту Мирон Василієв. Коли йдеться про Михайла Швайку, більшість депутатів уважали, що його великий економічний досвід потрібний буде для праці в парламенті України. Сесія прийняла рішення, ЩО ОДНА З ОБЛАСНИХ ГАЗЕТ — «Вільна Україна» стає органом Ради, а друга — «Львовская правда» — органом обкому, затверджено редактора «Вільної України». Став ним кореспондент «Робітничої газети», депутат обласної Ради Василь Базів. Депутати від парламенту вважають цей крок неправомірним, бо, мовляв, обком на своєму пленумі (14 квітня) вже прийняв рішення і вони непорушні, а, крім цього, все поліграфічне обладнання є власністю ЦК КПРС. Коли партапарат відмовиться виконати рішення Ради, продовжу-

вав Вячеслав Чорновіл, тоді Рада звернеться за допомогою до народу. Раз народ вже виявив свою підтримку новообраній Раді. Після двох днів прямої трансляції сесії виявилось, що телебачення не має більше грошей на трансляцію. У такій ситуації як організації, так і окремі громадяни пожертвували гроші на трансляцію сесії. На сесію Львівської обласної Ради надходять тисячі телеграм зі словами підтримки. Нову Раду, українське національне відродження, підтримує Російське товариство ім. Сахарова та Польське товариство Львівської землі. Був це перший прояв підтримки українського оновлення поляками. На сесію надійшло вже кілька анонімних телеграм, де засуджується робота обласної Ради першого демократичного скликання.

Новопризначений секретар Львівського обкому партії Вячеслав Секретарюк, разом з апаратом обкому проводить на різних підприємствах обласні зустрічі з рядовими членами КПСС. На цих зустрічах він чорними кольорами малює новообрану обласну Раду, її перші рішення. З депутатів усіх Рад глузує, називаючи їх обмеженими тощо. Говорить, що активно захищатиме «советську владу» на Львівщині, не зважаючи, що «комусь» це може не подобатися. Має на це «благословлення» верхів та кошти. Глузує з українських національних традицій. Каже, що на Україні керівною партією є комуністична і уряд буде зформований «такий, як потрібно». Після цього, каже він, подивимось, що зможуть «крикуни». Серед комуністів іде акція здачі партійних квитків, говориться про способи відкликання Секретарюка. Новий секретар з цього глузує і твердить, що «нам не потрібні люди з партійними квитками, а комуністи. . .»

З'їзд УХДФ

21 і 22 квітня відбувся другий з'їзд Українського Християнсько-Демократичного Фронту. УХДФ в основному діє на Львівщині, Тернопільщині, Івано-Франківщині. Свої осередки УХДФ має у Вінниччині, Одесі, Луганщині. Греко-католицькі священники оо. Ярослав Лесів, Петро Зеленюх та Михайло Гаврилів розпочали з'їзд УХДФ молитвою. Опісля хор хлопчиків «Дударик» виконав частину св. Літургії, опрацьованої Д. Котком, та національний гімн. «Дударик» виступом на з'їзді УХДФ розпочав цикл літургійних концертів, з якими виступатиме у церквах всіх конфесій, які існують тепер у Галичині. Після процедурних питань з привітанням до З'їзду виступив колишній політ'язень, голова Ли-

товського демократично-християнського союзу Пяткус. Він сказав, що тільки тоді зможемо визволитися з-під большевицької окупації, коли вестимемо боротьбу, яка базуватиметься на християнській моралі. Нині вся Європа гуртується навколо християнства. Недавно в Будапешті проходив конгрес християнських рухів Східньої Європи. Україну, на жаль, мусило представляти еміграційне середовище.

Син головнокомандуючого УПА генерала Чупринки — Юрій Шухевич сказав, що на руїнах імперії можна побудувати нову Україну, коли буде поєднання християнської та національно-державної ідеї. Нині живемо у такий час, коли обі ідеї набувають все більшої популярності. Далі виступили: Зіновій Красівський, голова політичного об'єднання «Державна самостійність України» Іван Кандиба, голова Української Національної Партії Григорій Приходько, греко-католицький священник Ярослав Лесів, депутат Львівської обласної Ради Микола Бойко, голова ради трудового колективу об'єднання «Іскра», народний депутат Української ССР з Івано-Франківщини Зіновій Дума. Він зокрема сказав, що на наших очах валиться остання імперія і незалежну Україну можемо збудувати лише парламентським шляхом. УХДП тут мусить бути єднальною ланкою всіх течій. Крім названих осіб, виступили ще представники християн-демократів з Донецчини Ігор Ватулів, з Одеси — Юлія Поліщук, гості з Грузії, Ленінграду та Москви. Було заслухано звітну доповідь голови УХДФ Василя Січка та інші теоретичні доповіді. З'їзд УХДФ був одночас установчим з'їздом Української Християнсько-Демократичної Партії. Прийнято на ньому програмні документи та ряд резолюцій. Головою Головної Ради УХДП обрано дотеперішнього голову УХДФ Василя Січка.

ЧЕРКАСИ

Незалежна Українська Автокефальна Православна Церква на Східній Україні до сьогодняшнього дня знаходиться на статусі «суворо заборонена». Один з прикладів — свячення пасок в Черкасах в суботу 14 квітня о 20-ій годині на березі Дніпра, на місці, де колись, біля козацького замку, стояла автокефальна церква. Мало відбутися посвячення пасок душпастирем УАПЦ. На домовлене місце зійшло біля 100 осіб, які були розігнані загоном міліції. Храм РПЦ був переповнений віруючими. Є це єдиний діючий християнський храм на цілу околицю.

На Великдень, 15 квітня, на площі біля будинку «Дружби народів» екологічне товариство мало намір провести мітинг. Зійшлася молодь з такими плякатами: «Христос Воскрес!», «Вільна Україна!». На людей, які зібрались, напав загін міліції. Двох хлопців, які тримали плякати, було забрано. Організатори заходу, після переговорів, добились звільнення хлопців, але мусили попустити місцем проведення мітингу, себто піти на площу над Дніпром, де напередодні мало бути свячення пасок. Громада актокефальної Церкви на цьому місці читала молитву. Після втручення міліції більшість з тих, хто зібрався в центрі міста, не пішли на площу над Дніпром.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

(УЦІС) 22 квітня 1990 року у Києві відбулася всеукраїнська теоретична конференція Української Народньо-Демократичної Ліги (УНДЛ). Були присутніми біля 40 осіб (серед них, між іншим, представники від Київського, Львівського, Одеського, Дрогобицького, Ризького осередків). Мета Конференції: підготовка до з'їзду УНДЛ (який відбудеться, за попередніми даними, на початку травня) і до з'їзду УГС (28-30 квітня), колективним членом якої є Ліга. Головним питанням, що розглядалося на конференції, було вірогідність співпраці з КПУ чи особами, що нещодавно вийшли з цієї формації. Конференція одностайно вирішила, що співпраця з КПУ у будь-якій формі протирічить головним засадам УНДЛ. У випадку, якщо на з'їзді УГС буде прийнято рішення про таке співробітництво, УНДЛ має вийти із її складу і оголосити себе політичною партією (чисельність: 250-300 осіб).

Огляди, рецензії

Володимир ЖИЛА

ЗУСИЛЛЯ, ГІДНЕ УВАГИ

Jahrbuch der Ukrainekunde, 1988 (Збірник українознавства 1988), видає Arbeits-und Förderungsgemeinschaft der ukrainischen Wissenschaften e. V. (Товариство Сприяння Українській Науці). Мюнхен, 1989. 285 сторінок і 16 сторінок ілюстрацій (вісім кольорових).

Серед багатьох наукових збірників, що з'явилися останнім часом, привертає увагу *Річник українознавства, 1988*, що його видає Товариство Сприяння Українській Науці в Мюнхені, за редакцією проф. Григорія Васьковича.

Рецензований *Річник*, крім двох вступних статей, складається з шести відділень: статті, присвячені 1000-річчю Християнства в Україні, містечкі статті, матеріали про Українську Гельсінську Спілку й Науковий Конгрес 1000-річчя Християнства, хроніка наукової праці, рецензії та додаткові історичні матеріали.

Писані різними авторами, в основному професорами Українського Вільного Університету, статті *Збірника* розглядають питання української науки і, таким чином, висвітлюють цілий ряд проблем, які повинні б привернути увагу німецьких науковців і інших читачів, що зацікавлені проблемами української культури та її здобутків.

Збірник відкривається знімкою пам'ятника св. Володимирові Великому, Хрестителеві України, що його здвигнули в Лондоні українці Великобританії, та інформативною статтею про Українське Тисячоріччя Християнства. Тут же у вступній частині маємо також статтю Голови Ділової Президії Комітету Наукового Конгресу Тисячоліття Християнства, проф. Володимира Янева, «Наш Конгрес Тисячоліття». У цій праці він дає обширний загальний вступ до проблематики Тисячоліття Християнства, вказуючи на історичні, політичні й соціальні фактори, що привели до християнізації, розглядає акт християнізації та значення християнства для розвитку українського народу. Стаття складає ґрунтовне і всебічне дослідження. З погляду методології аналізу окремих проблем, автор добре відчуває специфіку української історії, своєрідність її суспільного буття та потребу християнства як великої духової сили для оформлення народного світогляду й визначення національної мети. Ця стаття була прочитана на окремій сесії Конгресу, призначеній в основному для німців і чужинців. Своєю ідеологією і побудовою, вона залишила наскрізь добре враження про українське розуміння християнства та його вплив на наше історичне призначення.

Далі з'являються окремі статті і розвідки першої частини збірника. Серед них дві статті мають історичний характер, п'ять торкаються Церкви й її історії в Україні, а одна розглядає національно-релігійні особливості католицької полемічної літератури. Проф. Володимир Косик у своїй статті обговорив ґрунтовно зовнішню політику Руси-України від IX до XIV ст., з особливим прицілом на прийняття християнства та ролі церковної ієрархії в формуванні зовнішньої політики. Проф. Ярослав Пеленський, у статті «Ідеологічна боротьба за Київську спадщину», синтезує переважливу тему про московські зазіхання на Київську спадщину. Цей синтез є результатом його цінної праці *Росія і Казань — завоювання та імперіальна ідеологія* (1974). Проф. Аркадій Жуковский і о. проф. Олександр Баран пишуть на цю саму тему, щоб довести до миру між уніятами й православними, «щоб Русь не поборювала Руси». Перший робить це з православного погляду, а другий з католицького. Такий підхід до справи є дуже корисний, бо він дає читачеві повну картину історичної дійсності та складає найкращі можливості для вивчення минулого в усіх його найскладніших виявах. Д-р Марко Антонович чітко зобразив становище Української Православної Церкви в XVIII і XIX ст. Проф. Ярослав Білінський яскраво змалював стан Української Автокефальної Православної Церкви під комуністичним ладом в Україні, а д-р Андрій Сороковський дав повну картину поневолення й заборони Української Католицької Церкви в Українській Советській Соціалістичній Республіці.

У мистецьку частину *Річника* ввійшла праця маєстра Святослава Гординського про «Українську ікону на тлі універсалізму візантійського стилю», в якій він розглянув постання візантійського стилю та його поширення на різні країни Східної Європи, в тому числі й на Київську Русь-Україну. В різних країнах постали свої національні школи, які, дотримуючись основних богословських і формальних принципів візантійського стилю, вносили й свої мистецькі здобутки. І вийшло таке, «що Київ зберіг у мозаїці деякі з найстаріших іконографічних творів, яких немає в самому Царгороді».

Особливу увагу в цій частині привертає стаття-розвідка п. Лідії Качуровської-Крюкової «Українське оздоблення у псалтирі Егберта Трієрського». У ній *вперше* опубліковано кольорові репродукції усіх п'ятиох мініатюр із так званого *Кодексу Гертруди*. Публікацію репродукцій та окремих деталей здійснено за дозволом Археологічного Національного Музею в Чивідале (Північна Італія), де авторка статті досліджувала згадану ілюміновану рукописну книгу з X-XI ст. і де отримала дозвіл на публікацію. Дотепер у советських виданнях з історії українського мистецтва цю тему обговорювано лише поверхово та ілюстровано лише подекуди однією чи двома репродукціями сумнівної якості, а в еміграційній літературі наświetлено головню історичні події того часу — українською мовою (о. І. Нагаєвський) та німецькою мовою (Д. Оляччин). У своїй розвідці авторка дає опис кожної мініатюри та наświetлює події староукраїнської історії, пов'язані з великим князем Ізяславом, його дружиною, польською принцесою Гертрудою, та їхнім сином Ярополком-Петром. Ці події мало відомі також і сучасному німецькому читачеві, бож остання велика праця про *Кодекс Гертруди* була здійснена 1901 року німецькими дослідни-

ками Г. Заверляндом та А. Газельофом. В їхній книзі, ілюстрованій чорно-білими репродукціями, п'ять Гертрудиних мініатюр потрактовано як «російські». Михайло Грушевський, який 1902 року писав про цю книгу, до речі, ніколи не бачив оригіналу псалтиря і не міг дійти до конкретних висновків. Німецькі ж дослідники доручали розшифрування виразного напису «ОДІКІОС ЯРОПОЛК» над головою зображеного на одній з мініатюр князя «російським вченим», які того напису не могли ні прочитати, ані зрозуміти. В дійсності ж цей напис («Праведний Ярополк») виразно доводить, що тут мова про Ярополка-Петра, сина княгині Гертруди й князя Ізяслава, і, таким чином, не залишає жодного сумніву, що тут мова про українське книжкове мистецтво середньовіччя, що дорівнює, або й перевищує такі пам'ятки, як Збірник Святослава чи Остромирове Євангеліє.

У своїй статті-розвідці авторка дає не тільки проникливу аналізу поглядів давніших дослідників *Кодексу*, але й виявляє тонке знання стилю мистецького твору, що є дуже допоміжним для відчуття його краси та розуміння історичного значення. Стаття в цілому — це не тільки пригадка про забуті мистецькі цінності давньої Руси-України, це нова праця, яка дає наскрізь правильне розкриття мистецької краси, як також значення *Кодексу*. А кольорові репродукції, що ілюструють статтю-розвідку, — це справжня окраса *Річника*.

Автором останньої статті в цій частині «Українське мистецтво в ході століть» є визначний український мистецтвознавець Юрій Турченко. В своєму заключенні цієї цінної праці він стверджує, що українське мистецтво є значним виявом універсальної культури й як таке є її невід'ємною частиною.

У третій частині *Річника* поміщено документи самвидаву з України та програму Наукового Конгресу у 1000-ліття Хрищення Руси-України, що проходив у системі Світового Конгресу Вільних Українців у Мюнхені від 28 квітня до 2 травня 1988 року.

Цікавими є також звіти з праці Товариства Сприяння Українській Науці, Ректорату Українського Вільного Університету, Наукового Товариства ім. Шевченка та Українського Технічно-Господарського Інституту. Звіти подають дані про роботу цих інституцій за 1987 рік.

У відділенні рецензій обговорено *Історію України* Наталії Полонської-Василенко, що недавно вийшла німецькою мовою у перекладі п. Романа Шупера. Поява цієї книги є важливою подією в українській науці в Німеччині, зокрема коли врахувати, що досі німецька історична наука в питаннях Східної Європи безкритично приймала великодержавні російські історичні схеми. У *Річнику* вміщено також рецензії на книгу Теодора Мацькова, *Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687-1709*, на книгу Петра Голубенка, *Україна і Росія у світлі культурних взаємин* та на книгу Олександра Хахулі, *Б. Антоненко-Давидович в пастці Чека*, як також на книгу *200 листів Бориса Антоненка-Давидовича*.

Річник у цілому робить добре враження. Він цікавий, оригінальний і наскрізь різноманітний своєю тематикою та великим багатством матерія-

лу, що торкається Тисячоліття Християнства, українського мистецтва, самвидаву та наукової хроніки. Книга адресується найперше німецьким читацьким колам, що цікавляться розвитком українознавства. Вона не менш цікава й корисна також й для українського читача.

Тут буде зовсім відповідно коротко розповісти про історію цього видання. *Річник українознавства* виходить з 1982 року (досі з'явилося близько 2000 сторінок). Він є продовженням збірника *Mitteilungen* (Повідомлення), що його видавало Товариство Сприяння Українській Науці, від 1965 до 1981 р. У цій серії вийшло тоді 18 книжок. Таким чином, *Річник Українознавства* за 1988 є вже 25-ою книжкою у згаданій серії. Усі 25 книг появилися німецькою мовою. Велике зусилля, гідне уваги й широкої підтримки.

ТВОРЧИЙ ВЕЧІР ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА ТА ІВАНА СВІТЛИЧНОГО

(УЦІС) Традиційні творчі поведілки українського академічного драматичного театру ім. Марії Заньковецької у Львові на цей раз, саме в понеділок 23 квітня 1990 року, зібрали в ложах і на двох поверхах театру близько двох тисяч людей. Квитки були заздалегідь продані, і потрапити до приміщення було справою на грані неможливого.

Поза межами можливого, — сказав, відкриваючи вечір, артист театру ім. Марії Заньковецької Святослав Максимчук і продовжував: — наша тема — «У нас в гостях Євген Сверстюк і поезія Івана Світличного» — ще вчора була крамольною і сама її постановка накликала б на нас гнів властей.

Слово про творчість письменників-дисидентів Євгена Сверстюка та Івана Світличного виголосила кандидат філологічних наук Михайлина Коцюбинська. Вірші Євгена Сверстюка та Івана Світличного читали артисти театру ім. Марії Заньковецької Кадирова, Брилинський, а організатор вечора і його ведучий Святослав Максимчук виконав перші дві частини суспільно-філософської поеми, написаної в політичному таборі Брежнєва і щойно оприлюдненої в журналі «Дзвін».

Тепло зустрінутий присутніми, зі словами та власними віршами виступив Президент Української Асоціації незалежної творчої інтелігенції, почесний і діючий член міжнародної письменницької організації ПЕН-клуб Євген Сверстюк.

Він же стисло, влучно і дошкульно відповів на численні запитання учасників творчого вечора дисидентів. Зокрема на прохання прокоментувати відповідь прокурора Макашова в «Літературній Україні» про те, що Василь Стус — злочинець, Євген Сверстюк сказав:

— Відповідь абсолютно по-прокурорськи правильна і нічим не дисгармонізує зі складом мислення прокурорів застою. . . Коли ж збереться новий склад у новій ролі на нюрнберзький процес — тільки там може Ма-

кашов відповісти нарешті достойно: один з найталановитіших поетів ХХ століття — Василь Стус — хто такий: злочинець чи великий син великого українського народу?!

Бурею довго невтихаючих оплесків зустріла двотисячна армія присутніх у театрі ім. Марії Заньковецької оголошення про те, що на сцену запрошується один із спів'язнів Івана Світличного — Михайло Осадчий, який двічі у роки брежнєвського свавілля відбував несправедливе покарання у політичних таборах смерти.

Михайло Осадчий з вдячністю відгукнувся про українську діаспору, серед котрої він щойно пробув три казкових місяці свого життя, і наголосив, що саме вона, діаспора, зберегла від знищення дисидентську літературу — вагомий духовний скарб українського народу.

З своєї повісти «Більмо», виданої в діаспорі кілька разів українською, два рази англійською, французькою, російською та іншими мовами, і досі не опублікованої в Україні — Михайло Осадчий прочитав епізод про власну очну ставку з Іваном Світличним у приміщенні Львівського КГБ на вул. Миру 1, — колишній вулиці Сталіна.

На творчому вечорі дисидентів виступав ансамбль юних бандуристок, артист Роман Біль виконав кілька пісень. Короткі промови виголосили художник Опанас Заливаха, Зіновій Красівський, а також голова Львівської Ради народних депутатів Вячеслав Чорновіл.

Завершився творчий вечір Євгена Сверстюка та Івана Світличного у Львівському театрі ім. Марії Заньковецької співом гимнів «Не пора, не пора, не пора. . .» та «Ще не вмерла Україна». Виконували гимни і артисти, і присутні в театрі спільним імпровізованим хором.

Михайло Осадчий,
головний редактор журналу «Кафедра»
отець Василь Романюк,
активіст Української Автокефальної Православної Церкви

24 квітня 1990 року

Ст. РАДІОН

УКРАЇНІСТИКА ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

Оце вже третій центр українознавчих студій у вільному світі видає подібний один на одного бюлетень українознавчих студій. А три разом дають образ про україністику в Канаді й Австралії.

Почнемо нотаткою про наймолодший п. з. «Україністика в Монаші. Бюлетень Лекторату Україністики ім. Миколи Зерова в Університеті ім. Монаша та Допомогового Фонду Українознавчих Студій Української Гро-

мади Вікторії», Том І, ч. 1, квітень 1989; 9 сторінок україномовних і 11 ст. англomовних (дивись окремий огляд «В.Ш.» кн. 9, 1989).

Другий бюлетень: «Макворі Університет. Центр Українських Студій. Бюлетень, ч. 6, серпень 1989; 12 україномовних і 14 англomовних сторінок. Редактором цього числа є д-р Анна Шимків».

Зміст: «Слово директора» Центру Українських Студій (ЦУС) д-ра Ігоря Гордієва. У ньому читаємо: «З огляду на те, що засоби інформації й академічний світ на заході звертають так мало уваги на українські справи, тобто інформація про Україну або зовсім відсутня, або часто неправдива, ми повинні продовжувати наші старання поправити цю несправедливість. Один з найефективніших способів — це робити досліді та видання про українську справу».

На наступних сторінках подаються інформації про «Склад персоналу Центру» від 1985 р. Поза адміністративним персоналом викладали одні довше, інші коротше: д-р Н. Пазуняк, мгр. Галя Кошарська, Люба Квасниця, Роза Ключко, проф. Ісаїв, мгр. Марта Гарасовська, проф. Т. Мацьків, мгр. Сергій Ціпка, Анна Шимків, мгр. Ярослав Балан. З-поміж них далі в цьому році працюють у ЦУС: мгр. Галя Кошарська (тимчасовий лектор і голова українського відділу), д-р. Анна Шимків (тимчасовий лектор з української мови), мгр. Ярослав Балан (гість-лектор з української історії й цивілізації).

«Академічні конференції», в яких доповіді читали мгр. Галя Кошарська, д-р Ігор Гордієв, мгр. Марта Гарасовська. Виступали також Люба Квасниця і Ксеня Саракула та мгр. Сергій Ціпка. Це на конференціях у Монашському університеті 11.2.1988 р. і 23.4.1988 на Конференції Двосотліття історії українського поселення в Австралії. Та на інших наукових конференціях у Канаді й Австралії.

«Календарець конференцій», у яких читатимуть доповіді мгр. Галя Кошарська, мгр. Ярс Балан та д-р. Анна Шимків у Сідней, Канаді й Англії.

«Наукові проекти та інша наукова діяльність персоналу Центру Українських Студій». Д-р. Анна Шимків працює над темами досліджувань соціо-лінгвістичних і психо-лінгвістичних проблем української мови, мгр. Ярс Балан у галузі історії, мгр. Галя Кошарська робить докторат в Слов'янському Відділі Макворі університету, д-р. Ігор Гордієв у галузях дослідження філософії, соціології, епістимології та економіки.

«Серія вправ з української мови», які далі опрацьовують д-р. А. Шимків і мгр. Г. Кошарська.

«Виступи лекторів Центру Українських Студій» з різними доповідями на форумі НТШ і університетів.

«Поза кулісами». Це про участь академічного персоналу ЦУС різними працями поза Центром Українських Студій.

«Перекладання». Це про переклади книжок Ярослава Балана й коректорську працю перекладів Галі Кошарської.

«Найновіші інформації про академічний персонал з попередніх років». Про студійні справи Сергія Ціпка, про сучасну працю у «Радіо Свобода»

Марти Гарасовської, наукові подорожі Іг. Гордієва та працю на іншому університеті Н. Пазунякової у Пенсильванії.

«Образи з минулого». Це профілі проф. Всеволода Ісаєва, проф. Т. Мацькова й інша хроніка ЦУС.

Третій бюлетень: «Бюлетень. Канадський Інститут Українських Студій», літо, 1988, (Т. 12, ч. 1, 1988), 16 україномовних і 16 англomовних сторінок.

Зміст: «Випуск Другого Тому англomовної Енциклопедії України», «Підписано Договір про виміну з Львівським університетом», «Дотації з Архівного Фонду ім. Букачевської-Пастушенко», «Наділення з Фонду ім. Онищук і Харука», «Одержані дари»: фотографії великого формату історичних пам'яток України від Товариства дружби... з України. «Випуск Юкраїніан-Джювіш Рілейшен — у Торонті», «Можна набути дані про вписи на Славистику в Канаді», та найрізномордніша хроніка Канадського Інституту Українських Студій про книжкові видання КІУС (а їх багато), про нові довідники, стипендії, повідомлення, нові дарові фонди й інше.

20.10.1989

* * *

ВАГОМА ПРАЦЯ НЕВТОМНОГО БІБЛІОГРАФА

Максим Бойко. Бібліографія української бібліографії періоду державности й діаспори, 1917-1980. Зібрав і зредагував Максим Бойко. Передмова д-ра Павла Пундія. Осередок Бібліографії Волині. Українська Національна Бібліографія, ч. 3. Видання Медичного Архіву УЛТПА, Блюмінгтон, Індіана, 1989, 166 ст., 30 см.

До малого кола науковців, які турбуються карбуванням слідів української духової культури, зокрема письмом друкованої продукції поселенців у вільному світі, належить уповні відданий праці на цій ниві д-р. Максим Бойко.

Є й інші науковці, які турбуються цією важливою тематикою, це в першу чергу проф.-emerит д-р. Ярослав Богдан Рудницький, батько української науки й україніки канадіяни; проф.-emerит д-р. Яр Славутич, бібліограф літературної україніки канадіяни, пок. д-р. Роман Верес, бібліограф україніки америкіяни. Але всі вони присвячують, чи присвячували час українській бібліографії побіч іншої основної педагогічно-наукової чи професійної праці. Натомість д-р. Максим Бойко, як бібліотекар Університету Індіани, всеціло віддався праці на ниві української бібліографії-бібліології як частини своєї бібліотечної праці.

Спершу зайнявся бібліографією волиніяни, видавши 24 праці під фірмою Осередку Бібліографії Волині. А відтак соборницька свідомість потреби всеукраїнської бібліографії, з огляду на зарослу русифікаційним бур'яном бібліографію на Батьківщині у підсоветській Україні, спонука-

ла його переставитися, в умовах скупих еміграційних джерел, на все-українську й діаспорну соборницьку бібліографію. Виявом якої є оця обговорювана нами «Бібліографія бібліографії».

Ось багатомовний зміст праці:

«Перспективи про національну бібліографію», у якій досліджується як національну бібліографію представляють у Німеччині, Франції і сусідніх народів України.

«Феномен книги виявляє бібліографія» у представленні д-ра Павла Пундія. У передмові «Визначення поняття тричступневих бібліографій» д-р М. Бойко характеризує спосіб триступенювання бібліографій.

«Бібліографічна традиція в Україні» починається «Ізборніком Свято-слава». Відтак подається перелік понад тридцяти різнозмістних бібліографічних праць, що появилися від 1579 до 1899 років.

У розділі «Підбір бібліографічних матеріалів до цього збірника» подається перелік джерел багатьох народів Європи.

Частина перша: рідномовна. Це «Альфабетний склад авторів, або титулів друків».

Частина друга: Бібліографія праць різними мовами. Україніка в великих світових каталогах. У них показано перелік авторів і бібліографічні вказівники різних груп-товариств. Україніка в університетах, коледжах і різних збірниках та національних бібліотеках світу.

Зведення змісту англійською мовою. Показчик імен та «Кінцевий числовий огляд», у якому зроблено «підсумок біографій, бібліографій, принагідних довідників та українознавства».

Як бачимо, подібних соборницьких бібліографічних збірників з включенням публікацій книг, діячів у вільному світі, ще досі нема в Україні, хоч там уже кілька років триває горбачовська перебудова й гласність.

Невтомному бібліографові Максимові Бойкові науковці дослідники українознавства будуть вдячні за цю працю, яка конечно потрібна для науки бібліографії, для української духовости. Різні масові публікації і книжки, майже всі, швидко йдуть у забуття, коли нема їх у реєстрі бібліографії, дуже часто не лишаються навіть сліди. Тому бібліографія — це духова скарбниця, в якій зберігається духова в'язь поколінь, духовість народу.

15.11.1989

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРІЯ:

*M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.*

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.*

Чикаго і околиця:

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ, ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.
